

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

АСОЦИАЦИЯ
НА ИНДУСТРИАЛНИЯ
КАПИТАЛ В БЪЛГАРИЯ

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
РАЗВИТИЕ НА
ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ

Pril18.5

Д1Г

**ПРЕДВАРИТЕЛЕН ДОКУМЕНТ
С ИДЕИ ЗА КОНКРЕТНИ МЕРКИ ЗА ПОВИШАВАНЕ НА
ПРИВЛЕКАТЕЛНОСТТА НА ПРОФЕСИИТЕ В ЧЕТИРИТЕ ПИЛОТНИ
БРАНША**

София, ноември 2017

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

СЪДЪРЖАНИЕ:

УВОДНИ БЕЛЕЖКИ.....	3
1. ЦЕЛЕНАСОЧЕНО СЪБРАНИ ИДЕИ ЗА КОНКРЕТНИ МЕРКИ ЗА ПОВИШАВАНЕ ПРИВЛЕКАТЕЛНОСТТА НА ОСНОВНИТЕ ПРОФЕСИИ В ЧЕТИРИТЕ ПИЛОТНИ ЗА ПРОЕКТА БРАНШОВЕ.....	7
1.1. Идеи за конкретни мерки за повишаване привлекателността на четирите основни професии в бранш "Машиностроене и металообработване"	7
1.2. Идеи за конкретни мерки за повишаване привлекателността на четирите основни професии в бранш "Електротехника и електроника"	12
1.3. Идеи за конкретни мерки за повишаване привлекателността на четирите основни професии в бранш "Транспорт и спедиция"	16
1.4. Идеи за конкретни мерки за повишаване привлекателността на четирите основни професии в бранш "Медицина и услуги за красота и здраве"	19
2. ИДЕИ ЗА КОНКРЕТНИ МЕРКИ, ИМПЛИЦИТНО СЪДЪРЖАЩИ СЕ В ОЦЕНКИТЕ НА РЕСПОНДЕНТИТЕ ЗА СПЕЦИФИКАТА НА ШЕСТНАДЕСЕТТЕ ОСНОВНИ ПРОФЕСИИ В ЧЕТИРИТЕ ПИЛОТНИ БРАНША.....	22
2.1. Идеи за бранш "Машиностроене и металообработване"	22
2.2. Идеи за бранш "Електротехника и електроника"	34
2.3. Идеи за бранш "Транспорт и спедиция"	51
2.4. Идеи за бранш "Медицина и услуги за красота и здраве"	67
3. ИДЕИ ЗА КОНКРЕТНИ МЕРКИ, ПРОИЗТИЧАЩИ ОТ ОЦЕНКИТЕ ЗА ФАКТОРНИТЕ ВЛИЯНИЯ ВЪРХУ ПРИВЛЕКАТЕЛНОСТТА НА ШЕСТНАДЕСЕТТЕ ОСНОВНИ ПРОФЕСИИ В ЧЕТИРИТЕ ПИЛОТНИ БРАНША.....	91
3.1. Идеи за бранш "Машиностроене и металообработване"	91
3.2. Идеи за бранш "Електротехника и електроника"	105
3.3. Идеи за бранш "Транспорт и спедиция"	121
3.4. Идеи за бранш "Медицина и услуги за красота и здраве"	137
ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	158

УВОДНИ БЕЛЕЖКИ

Настоящият документ се разработва като компонент от Дейност 1.2.2. в рамките на Дейност 1. **Оценка на привлекателността на професиите, идентифицирани като ключов фактор на конкурентоспособността в четирите пилотни сектора**, по проект BG05M9OP0011.011 - 0002 "Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване на привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори".

В частност, настоящият документ е резултат, предвиден като междинен при изпълнението на под-Дейност 1.2. **„Разработване на Стратегия и План с конкретни мерки за повишаване на привлекателността на професиите в посочените сектори на база на направения анализ и оценка“**. В рамките на Дейност 1.2. са планирани и реализирани 333 дълбочинни интервюта в четирите пилотни за проекта браншове и на емпиричната основа от проведените дълбочинни интервюта е осъществен изчерпателен анализ на привлекателността на четирите основни професии за всеки от четирите пилотни бранша. В рамките на този анализ детайлно са разгледани богатата база данни, събрана в резултат от проведените дълбочинни интервюта. Специално внимание е отделено на анализа на факторните влияния и причините за ниският интерес на работната сила към шестнадесетте основни професии, като в контекста на спецификата на всеки от четирите пилотни бранша са ранжирани основните факторни влияния. Една от основните задачи на проведените дълбочинни интервюта бе да се генерират оценки, мнения, виждания и предложения за конкретни мерки, чрез прилагането на които да се повиши привлекателността на идентифицираните основни професии в четирите пилотни бранша.

Надграждайки направения по Дейност 1.2. анализ, настоящият документ се фокусира върху представянето и систематизирането на идеите за конкретни мерки за повишаване привлекателността на шестнадесетте основни професии в четирите пилотни бранша. Тези идеи са извлечени от проведените дълбочинни интервюта в четирите пилотни бранша и в този смисъл те отразяват нагласите, оценките, вижданията, очакванията и представите на работещите в тези браншове лица по отношение необходимите подходи и мерки за повишаване привлекателността на идентифицираните на браншово ниво общо шестнадесет основни професии. Тези идеи са допълнени от идеите, събрани в изпълнение на Дейност 5. **Разработване и/или усъвършенстване, апробиране и пилотно внедряване и тестване на практики и инструменти за повишаване на КСО на работодателите по отношение на заетите в тях лица** по проекта.

Документът цели да постави основите за изработване на **Стратегия за повишаване на привлекателността на професиите и План за нейното прилагане**.

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

Анализът показва, че предложените от интервюираните лица идеи за мерки са рефлексия на оценките на тези лица за нивото на привлекателност на идентифицираните основни професии към момента на изследването. Паралелно с това, изразените мнения и оценки са израз на оценките на интервюираните лица за характера на полагаемия труд и за спецификата на тези професии. В този смисъл получените оценки се отнасят както до различните компоненти на производствения процес и организацията на труда, така и до специфичните условия на труд, основните рискове за здравето и безопасността на работещите, както до характерните за тези професии особености в извършването на присъщите за тях дейности (създаването на специфични стоки или предоставянето на специфични услуги).

Една от основните задачи на проведените дълбочинни интервюта в браншовете "Машиностроене и металообработване", "Електротехника и електроника", "Транспорт и спедиция" и "Медицина и услуги за красота и здраве" бе генерирането на мнения, виждания и представи за възможностите за повишаване на привлекателността на четирите основни професии в бранша. Този тип идеи бяха набирани както чрез специално дизайнирани изследователски въпроси, така и в рамките на изследването като цяло. Например, на респондентите бяха задавани отделни и нарочни въпроси, търсеци техните мнения за това какво би трябвало да се направи, за да повиши привлекателността на упражняваните от тях професии. Но освен това, коментирайки различните аспекти на своите професии, респондентите вплитаха в своите отговори идеи за това какво би следвало да се промени, така че да се преустанови отливът от техните професии, как и с какви механизми да бъдат привлечени млади хора към тези професии. Специално внимание заслужават събраните оценки за факторните влияния върху привлекателността на професиите. Тези оценки всъщност са индикация за това кои фактори имат най-силно влияние върху привлекателността на оценяваните професии и в същото време показват кои аспекти от производствените процеси и организацията на труд се нуждаят от спешно интервениране, за да се обърнат съществуващите негативни процеси на отлив от професиите или за невъзможност да бъдат намерени високо квалифицирани специалисти за тези професии.

Преди да преминем към разглеждането на идеите за конкретни мерки, да напомним, че за целите на настоящия проект в рамките на четирите пилотни бранша общо 16 професии бяха идентифицирани като основни - поради системен недостиг на квалифицирани специалисти и поради това, че тези професии имат ключово значение за функционирането на предприятията, компаниите и заведенията от четирите пилотни бранша. Идентифицираните шестнадесет професии - приложно поле на настоящия проект, са следните:

○ **За бранш "Машиностроене и металообработване":**

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

- ✓ Настройчик на машини и системи с ЦПУ;
- ✓ Стругар;
- ✓ Заварчик;
- ✓ Машинен инженер (инженер-конструктор);
- **За бранш "Електротехника и електроника":**
 - ✓ Инженер (електротехника, електроника и автоматика);
 - ✓ Електротехник;
 - ✓ Техник на електронна техника;
 - ✓ Машинен оператор;
- **За бранш "Транспорт и спедиция":**
 - ✓ Агенти по спедиция на товари (спедитор);
 - ✓ Шофьор, товарен/тежкотоварен автомобил;
 - ✓ Машинист;
 - ✓ Летец-пилот;
- **За бранш "Медицина и услуги за красота и здраве":**
 - ✓ Лекар;
 - ✓ Медицинска сестра;
 - ✓ Акушерка;
 - ✓ Оператор на медицинска апаратура за образна диагностика и терапия (лаборант).

В рамките на дълбочинните интервюта представители на горепосочените четири професии подробно разказаха за извършваните от тях основни дейности, за характерните особености на своите професии, за условията на труд и спецификата в организацията на работния процес, за потенциалните рискове за здравето и безопасността на работещите и чрез система от специално дизайнирани въпроси оцениха влиянието на шест групи фактори върху привлекателността на техните професии.

Като цяло се потвърдиха предварителните ни хипотези, че идентифицираните шестнадесет професии в четирите пилотни бранша имат ясно изразена специфика и се отличават с типични за тях технологични, производствени, организационни и трудови характеристики. Благодарение на значителния опит в упражняването на оценяваните професии, интервюираните представители на четирите професии демонстрираха много високо на познаване на тънкостите на тези професии и дадоха мнения, позволяващи изчерпателно да бъдат описани както самите професии, така и коректно да се оценят факторите, от които зависи привлекателността на тези професии.

На тази основа могат да се извлекат три групи идеи за конкретни мерки за повишаване привлекателността на четирите основни професии в бранша:

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

- Идеи за конкретни мерки, **целенасочено търсени и артикулирани от респондентите;**
- Идеи за конкретни мерки, **имплицитно съдържащи се в оценките на респондентите за спецификата на шестнадесетте основни професии в четирите пилотни бранша;**
- Идеи за конкретни мерки, **произтичащи и подсказани от оценките за факторните влияния** върху привлекателността на шестнадесетте основни професии в четирите пилотни бранша.

В настоящия Документ последователно се разглеждат генерираните три типа идеи, като това се прави поотделно за всеки от четирите пилотни бранша.

Документът има предварителен характер, което е експлицитно подчертано и в самото наименование на документа. След като бъде изготвен, този Предварителен документ ще се представи и дискутира в рамките на четири мозъчни атаки, съответно по една мозъчна атака с представители на всеки от четирите пилотни за проекта браншове. Замисълът е в резултат от тази серия мозъчни атаки да се стигне до генериране на широк пакет от подходи, идеи и мерки и на тази основа да се разработи **Стратегия за повишаване привлекателността на професиите и План за нейното приложение.**

1. ЦЕЛЕНАСОЧЕНО СЪБРАНИ ИДЕИ ЗА КОНКРЕТНИ МЕРКИ ЗА ПОВИШАВАНЕ ПРИВЛЕКАТЕЛНОСТТА НА ОСНОВНИТЕ ПРОФЕСИИ В ЧЕТИРИТЕ ПИЛОТНИ ЗА ПРОЕКТА БРАНШОВЕ

В тази част се разглеждат тези оценки на респондентите, които са директно получени в отговор на преки въпроси за възможните подходи и мерки, които биха довели до промяна на ситуацията и биха съдействали за повишаване привлекателността на основните професии в четирите пилотни бранша.

1.1. Идеи за конкретни мерки за повишаване привлекателността на четирите основни професии в бранш "Машиностроене и металообработване"

На първо място, интервюираните лица от бранша очакват държавата и бизнесът да се намесят активно и ефикасно в процеса по създаване на по-добри условия за подготовката и осигуряването на високо квалифицирани и адекватно подготвени специалисти за четирите основни за бранша професии:

- Според **60,0 %** от респондентите, държавата трябва да предвиди създаване на достатъчно паралелки, които да обучават специалисти за нуждите на четирите основни за бранш "Машиностроене и металообработване" професии. В тази връзка, част от респондентите са посочили, че и в момента ежегодно се предвиждат достатъчен брой паралелки по четирите професии, но проблемът е по-скоро в невъзможността да бъдат събрани желаещи деца за обучение в тези паралелки, поради което част от тях се закриват. Така че в крайна сметка въпросът се свежда до провокиране на по-висок интерес към четирите основни професии (чрез разумно подбрани форми на популяризиране на професиите в машиностроителния бранш) и по този начин ще се разкъса сега създадения омагьосан кръг;
- Според **75,6 %** от интервюираните лица, ако обучението се провежда в съответствие с начина на работа в едно съвременно машиностроително предприятие, тогава рязко ще се повиши качеството на обучение в средните технически училища и ще се подготвят високо квалифицирани кадри. Ролята на държавата в този процес е да бъде медиатор в диалога между средните училища и бизнеса, за да се постигне адекватност между учебните програми и реалните нужди на машиностроителните предприятия. Многократно браншовите експерти са използвали национални и други форуми, за да апелират към привеждане на средното техническо образование в съответствие с потребностите на реалната икономика, но за сега тези апели остават без последствия - освен в стратегическите документи, където тези дисбаланси са отразени, на практика не

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

се предприемат реални действия, които да прекъснат порочната практика средното образование да произвежда никому ненужни кадри;

- **88,9 % от интервюираните лица са категорични, че е крайно време бизнесът да бъде включен активно и ефективно в обучението на нови специалисти чрез различни, но адекватни форми, като стажове, стипендии, включително и участие в разработването на учебните програми и модулите за обучение в средните технически училища, подготвящи кадри за машиностроенето.** Сегашната ситуация не е благоприятна за провеждането на адекватно обучение на новите кадри - те се обучават на стари машини, които вече са изведени от производствата и затова когато младите специалисти започнат работа в машиностроително предприятие, те се оказват тотално неподготвени за машините и технологиите, с които се работи там. Освен това, работата със съвременен, модерно оборудване, е един от основните фактори за повишаване на привлекателността на професиите, както това беше разкрито от събраните по време на интервютата данни. За да се избегнат дисбалансите между средното техническо образование и потребностите на съвременните машиностроителни предприятия, час по-скоро е необходимо реалният бизнес да бъде привлечен към обучението на новите кадри.

На второ място, освен коментираните по-горе оценки, дълбочинните интервюта събраха ценна емпирична информация в свободна форма, която дава представа за това какви, според интервюираните лица, подходи и мерки би следвало да се приложат, за да се повиши привлекателността на четирите изследвани професии в бранш "Машиностроене и металообработване". По-долу представяме в систематизиран вид събраната от представителите на четирите професии информация:

- Според **настройчиците**, тяхната професия има особености, които продуцират специфични рискове за здравето и за безопасността. В същото време, според преобладаващите оценки на настройчиците, заплащането за труд е по-ниско от очакваното от страна на лицата, упражняващи тази професия. Ето защо, според респондентите от тази професия, за повишаването на привлекателността на професията на настройчиците на машини и системи с ЦПУ е необходимо да се направят няколко ключови неща:
 - ✓ Според 50,0 % от настройчиците, едно от основните условия за повишаване привлекателността на труда на настройчиците е да се повиши заплащането за полагаемия труд, като той се обвърже с производителността на труда; същите 50,0 % от респондентите добавят и необходимостта от подобряване на условията на труд, като апелират да се помисли за подобряването както на общата работна среда, така и на личните предпазни средства;

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

- ✓ 7,7 % препоръчват работодателят да предвиди възможности за плавно въвеждане на новите работници в колектива, като на младите и новите работници им се осигури психологически комфорт и им се създават нагласи на увереност в техните способности - наставничеството е добра форма, която трябва отново да се върне в практиките на машиностроителните предприятия;
- ✓ Други 7,7 % предлагат да се предоставят широки пакети от социални придобивки (почивки за семействата на работниците, спорни мероприятия и други развлечения, с които да се укрепва колектива и да се създава чувство на една общност, имаща съвместна цел), с което работникът да получи увереност, че е ценен от работодателя;
- ✓ Отново 7,7 % считат за необходимо да се инвестира в съвременни технологии и постепенна замяна на старите машини с нови, съвременни машини - това рязко ще повиши привлекателността на професията, тъй като работниците ще бъдат поставени при по-привлекателни условия на труд, ще имат възможност за упражняване на по-квалифициран труд и това ще увеличи самочувствието им като полезни и ценни работници;
- ✓ 14,3 % препоръчват адекватно популяризиране на професията на настройчика в средното образование - сега професията на настройчика не получава необходимата "реклама" и младите хора не са запознати със същността на тази професия, не са наясно, че това е интересна и високо квалифицирана професия, която дава възможност за професионално развитие и добри доходи;
- ✓ Според 7,7 % е необходимо рязко да се подобри качеството на средното техническо образование, което подготвя настройчици на машини и системи с ЦПУ - в сегашния си вид средното образование за тази професия е крайно неадекватно и остаряло и това води до създаване на напълно непригодни кадри, които при постъпване в машиностроително предприятие трябва да бъдат основно обучени;
- ✓ Други 7,7 % от респондентите считат, че трябва да се увеличи броят на предприятията, в които се работи с машини и системи с ЦПУ. Това ще създаде обективни предпоставки за повишено търсене на настройчици на машини и системи с ЦПУ, а то от своя страна ще доведе до увеличаване на броя на паралелките и планирания прием за настройчици на машини и системи с ЦПУ. Предложенията на настройчиците за повишаване привлекателността на тяхната професия стигат до тук, като само частично се засяга най-важният въпрос - как ще бъдат привлечени младите хора в създаваните паралелки, обучаващи настройчици. Очевидно, трябва още да се мисли в тази посока, като се вземат предвид и съществуващите в обществото стереотипи и нагласи по отношение

<https://www.eufunds.bg/>

професиите в машиностроителния бранш като цяло и в частност, към професията на настройчиците на машини и системи с ЦПУ;

- **Стругарите** също имат определена визия за това какво би могло да се направи, за да се повиши привлекателността на тяхната професия. Повечето от респондентите са давали препоръки в една или повече конкретни области и в следващите параграфи ще представим тези мнения в обобщен вид, като обръщаме внимание поотделно на коментиранияте въпроси:
 - ✓ Според 88,9 % от интервюираните стругари, от промяна се нуждае заплащането за труда на стругаря - ако в това отношение не се направят промени, сред стругарите ще продължат да се срещат мнения, че възнагражденията са по-ниски от очакванията;
 - ✓ 33,3 % от респондентите апелират към подобряване на работната среда - те са на мнение, че условията на труд биха могли още да се подобрят;
 - ✓ Други 33,3 % от интервюираните стругари изтъкват, че професията им ще спечели много, ако машиностроителните предприятия закупят по-ново и по-съвременно оборудване и се работи на нови машини, което да направи труда на стругаря по-лек и по-привлекателен;
 - ✓ И не на последно място по важност, 22,2 % от респондентите-стругари настояват да се работи за популяризирането на тяхната професия, защото за нея се говори много малко в обществото и се знаят само негативите, а се подценяват такива аспекти, като значимостта на дейностите, извършвани от стругарите, за производството в машиностроителния бранш;
- **Заварчиците**, от своя страна, апелират към следните промени:
 - ✓ 11,1 % считат, че би трябвало да се помисли за въвеждане на нови методи в заваряването, което чувствително би подобрило труда на заварчиците и би направило тяхната професия по-привлекателна;
 - ✓ 44,4 % от заварчиците изтъкват необходимостта от подобряване на условията на труд и работната среда като цяло, с което считат, че ще се създадат реални условия за повишаване привлекателността на тяхната професия;
 - ✓ Също според 44,4 % от тази група респонденти, следва да се помисли за повишаване на заплащането за труд, така че да съответства на високите равнища на рискове в тяхната работа;
 - ✓ Нужно е, според 11,1 %, работодателите да проявяват повече грижи за възстановяването на заварчиците, защото трудът им в тежка и вредна среда и са нужни специални грижи за възстановяване на здравето на работниците. Предлага се да има профилакториуми за заварчиците, семейни почивки, екскурзии и други подобни;

<https://www.eufunds.bg/>

- ✓ Както и при другите професии в бранша, професията на заварчиците се нуждае от специално популяризиране, защото хората не я познават истински, а знаят само откъслечни неща и то най-вече неприятните ѝ аспекти. На това мнение са 33,3 % от интервюираните заварчици;
- ✓ Според 11,1 %, трябва да се помисли за стимули за младите хора, които чрез подходящо образование да бъдат насочвани към професията на заварчика;
- ✓ Други 11,1 % изказват мнение, че за да е привлекателна една професия, трябва да е добре оценена, за което се съди както по размера на възнаграждението, така и по общата оценка за значимостта на труда на заварчиците;
- **Инженер-конструкторите** коментират възможности за повишаване привлекателността на тяхната професия, като на първо място извеждат необходимостта да се разработят стипендиантски програми за привличане на талантиливи млади хора (с афинитет към техническите науки и инженерното мислене) към професията на инженер-конструктора. Интервюираните лица изрично изтъкват, че е необходимо обучението да бъде тясно обвързано с потребностите на машиностроителните предприятия. Ако трябва да се обобщят мненията на инженер-конструкторите, то те препоръчват системни мерки:
 - ✓ Според 7,7 % от респондентите, нужна е системна работа и в нея се включва широка разяснителна работа още преди средното образование – сред деца и родители, какво може да предложи фирмата и съответното обучение;
 - ✓ Други 7,7 % предлагат да се предвидят достатъчно и привлекателни стипендиантски програми;
 - ✓ Също 7,7 % считат за необходимо по време на обучението учащите се да влизат в предприятията, да се запознават с конкретната работа. Дават примери за себе си, че още като студенти са работили като чертожници и постепенно са израснали до инженер-конструктори, като в процеса на работа са овладявали тънкостите на професията и са достигнали до високо професионално равнище;
 - ✓ Пак според 7,7 %, още при постъпването в дадено предприятие, инженерът да има ясна перспектива за развитие – както за нарастване на възнаграждението, така и за кариерно израстване. Това играе силно мотивираща роля и създава трайни нагласи за работа по професията;
 - ✓ 15,4 % препоръчват осъвременяване на образованието в областта - както и за другите професии в машиностроителния бранш, и образованието за инженер-конструкторите изостава, има нови технологии и методи, които не се изучават в образователните институции, а когато младите кадри постъпят на работа, от тях се очаква да владеят тези знания;

<https://www.eufunds.bg/>

- ✓ 38,5 % изказват мнение за подобряване на заплащането за труд - заплащането все още е под очакваното равнище и не е атрактивно, то определено не би могло да е стимули за овладяване на професията на инженер-конструктора. Както казва един от респондентите, *"... работникът трябва да бъде удовлетворен от заплащането, което получава, за да бъде отдаден изцяло на работата, а не да мисли под каква допълнителна форма да изкарва пари."*

Обобщените оценки на интервюираните лица очертават различни посоки на интервенция и възможности за повишаване привлекателността на четирите основни професии в бранш "Машиностроене и металообработване". За да бъдат, обаче, тези мерки ефикасно приложени и да имат действителен резултат, те трябва да бъдат обсъдени с работодателските и браншовите организации в режим на конструктивен диалог да бъдат намерени оптималните подходи и политики.

1.2. Идеи за конкретни мерки за повишаване привлекателността на четирите основни професии в бранш "Електротехника и електроника"

Първо, според оценките за ролята на държавата и бизнеса в създаването на благоприятни обективни предпоставки за повишаване привлекателността на четирите основни професии в бранш "Електротехника и електроника", държавата и бизнесът трябва да бъдат много по-активни и да създават по-добри условия за подготовката и реализацията на високо квалифицирани специалисти за четирите основни за бранша професии:

- Според **68,7 %** от респондентите, държавата трябва да обмисли и организира създаването на достатъчно паралелки, които да обучават специалисти за нуждите на четирите основни за бранш "Електротехника и електроника" професии. В тази връзка, част от респондентите са посочили, че и в момента ежегодно се предвиждат достатъчен брой паралелки по четирите професии, но проблемът е по-скоро в ниското качество на средното професионално обучение и неговата неадекватност спрямо потребностите на предприятията от бранша;
- Според **72,1 %** от интервюираните лица, ако обучението се провежда в съответствие с начина на работа в едно съвременно предприятие от бранш "Електротехника и електроника", това ще доведе до видимо подобряване на качеството на обучение на младите кадри и тогава голяма част от проблемите на бранша ще отпаднат - сега средното образование произвежда кадри, които не отговарят на потребностите и изискванията на предприятията от бранша. Получава се парадокс - от една страна, средните училища ежегодно бълват кадри за бранша и би следвало да се каже, че кадри има в изобилие. Но тъкмо тук е проблемът - тези кадри не са подготвени качествено и те могат да докажат своята

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

професионална принадлежност само на "хартия", но не са годни за реалните нужди на производствата в бранша. Така в крайна сметка се оказва, че кадри за бранша няма и идентифицираните четири основни за бранша професии изпитват сериозен недостиг от подготвени кадри. Този проблем би могъл да бъде преодолян единствено при непосредственото участие на бизнеса в изготвянето и регулярното осъвременяване на учебните планове и програми;

- **79,4 % от интервюираните лица са убедени, че за да бъде успешно средното професионално обучение, бизнесът трябва да бъде включен активно в обучението на нови специалисти чрез различни форми, които по адекватен начин да отразяват потребностите на предприятията от бранша.** Такива са, например, производствените стажове, отпускането на стипендии за по-талантливите деца и проявяващите интерес ученици. Желателно е също така бизнесът да се включи в разработването на учебните програми и модулите за обучение в средните технически училища, подготвящи кадри за бранша. Сегашната ситуация не е благоприятна за провеждането на адекватно обучение на новите кадри - те се обучават на стари машини, които вече са изведени от производствата и затова, когато младите специалисти започнат работа в едно реално предприятие, се оказват тотално неподготвени за машините и технологиите, с които се работи там. За да се избегнат дисбалансите между средното техническо образование и потребностите на съвременните предприятия от бранша, час по-скоро е необходимо реалният бизнес да бъде привлечен към обучението на новите кадри.

Освен коментирания по-горе оценки за ролята на държавата и бизнеса, дълбочинните интервюта събраха стойностна емпирична информация в свободна форма, която показва какви, според интервюираните лица, **подходи и мерки следва да се приложат, за да се повиши привлекателността на четирите изследвани професии в бранш "Електротехника и електроника"**. В следващото изложение представяме в систематизиран вид събраната от представителите на четирите професии информация:

- Според 11,5 % **инженерите**, промените трябва да започнат още от университетското образование - обучението трябва да включва преподаване на модерни и адекватни на съвременните производства в бранша технологии. Така инженерите ще излизат с високо ниво на подготовка и няма да им се налага да "наваксват" чрез самостоятелно учене и преподаване в различни форми на допълнително обучение. Друга възможност, според 15,4 %, за повишаване привлекателността на професията на инженера е да се вградят такива елементи в оценката на труда на инженера, че инженерите да получават достойно заплащане, прецизирано спрямо производителността на техния труд и общият му принос към

<https://www.eufunds.bg/>

крайният продукт на предприятието и да се чувстват добре оценени и уважавани. Според 23,1 %, привлекателността на професията на инженера би се повишила също така, ако се създадат възможности за продължаващо развитие в съответната професионална област - всеки професионалист цени възможностите за развитие и това с особена сила важи за инженерите. Предприятията, които се грижат за своите инженери, им дават възможност да израстват като професионалисти. От тази политика печелят както предприятието - то получава по-качествени технологични продукти, така и инженерите - те растат в кариерата и паралелно с това получават по-високи доходи, което ги обвързва по-стабилно със съответното предприятие. В тази връзка, 7,7 % от инженерите посочват, че е необходимо да има единна държавна политика за създаване на инженерни кадри, която да отразява потребностите на българската икономика от инженери. Ако такава политика се възприеме, тя в скоро време ще прояви позитивните си ефекти и икономиката ще успее да привлече талантливите български деца за нуждите на различните видове производства;

- Според 18,7 % електротехниците, привлекателността на тяхната професия ще се повиши, ако в предприятията се внедрят нови технологични линии и съвременно оборудване. Колкото и едно предприятие да се старее да привлича нови кадри, тези усилия ще останат без особен успех, ако в предприятието се работи с остарели технологии и стари машини. Електротехниците са зависими от оборудването и машините, с които се работи и колкото по-съременно е едно производство, толкова по-привлекателен е трудът на електротехника. Но за да бъде ценен и уважаван, електротехникът трябва да има адекватна подготовка. В тази връзка 25,0 % от респондентите-електротехници апелират за повишаване качеството на средното техническо образование, така че то да подготвя готови, високо квалифицирани електротехници. Друг източник на по-висока привлекателност на професията на електротехника е създаването на по-добри условия на труд, по мнението на 37,5 %. И сега има предприятия, в които условията на труд са много добри, но има и други предприятия, в които се работи с технологии от миналия век и в много лоши условия на труд. Да си електротехник в лоши условия на труд никак не е привлекателно и е нормално работниците да търсят по-добра работна среда. И не на последно място, проблематично е и заплащането за труд. Според 31,2 %, заплатите на електротехниците не отговарят нито на сложността на извършваните от тях дейности, нито на нивото на риск, което тази група работници приемат. Ето защо всяко повишаване на възнаграждението за труда на електротехниците ще допринесе за повишаване на привлекателността на тази професия;

<https://www.eufunds.bg/>

- **Техниците на електронна техника (21,4 %)** изтъкват на първо място, че професията им е интересна и трябва да се положат съзнателни усилия за нейното популяризиране. Професията има своите минуси, но има и своите плюсове и това трябва да се дава в атрактивна форми на младите хора, още в процеса на тяхното обучение. Според 35,7 %, друг силен източник за по-висока привлекателност на професията е да се помисли за повишаване доходите за полагаания труд - сега заплатите не са особено високи, съответно и осигуровките са ниски. Ако това се промени в позитивна посока, привлекателността на труда на техниците на електронна техника ще се повиши. За да бъдат добри в своята професия, техниците на електронна техника трябва да получават целия обем от знания и практически умения, които да им създадат увереност като професионалисти в тяхната област. Според 42,8 % в момента това не е така и от това страда професията като цяло. Едно от възможните решения е в стажуването. Както подсказват 21,4 % от респондентите - младите ученици да бъдат включвани в производствени стажове, при това в предприятията, в които след завършването на образованието ще продължат да работят. Така се гарантира най-пълна и адекватна връзка между обучението и професионалната реализация. Производствените стажове са стара практика, която даваше години наред много добри резултати, но беше забравена и сега отново се възстановява. Най-доброто обучение е в практиката и това се признава от всички майстори в своята професия;
- **46,7 % от машинните оператори** подчертават, че за да се повиши привлекателността на тяхната професия е необходимо да се започне с повишаване на възнаграждението за техния труд, обвързвано с производителността на труда - по-високото заплащане ще привлече повече по-млади хора, защото професията сама по себе си е интересна, дава възможности за развитие;
- Друг проблем е ниската популярност на професията на машинния оператор - младите хора не са чували за нея, нямат представа в какво точно се изразява професията и си представят неща, които не отговарят на действителността. За да бъдат привлечени към тази професия, младите хора трябва да получават по атрактивен начин информация за професията и за възможностите за развитие, които тя предоставя. Според 20 % от респондентите, трябва да се знае, например, че това е професия предимно за младите хора, защото тя предполага работа с нови технологии и съвременни, скъпо струващи машини. Затова се изискват хора с афинитет към дигиталните и компютърните технологии, хора с бърза мисъл и умения за концентрация, с висока психологическа издръжливост.

Приключвайки представянето на оценките и мненията за възможните подходи и мерки за повишаване привлекателността на четирите основни професии

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

в бранш "Електротехника и електроника" ще подчертаем, че и четирите основни професии в бранша изпитват системен недостиг от качествени и добре подготвени кадри - и тъкмо поради тази причина тези професии бяха идентифицирани като приложно поле на настоящия проект. Дълбочинните интервюта показаха ясно, че хората, които в момента упражняват тези професии, ги ценят и уважават, най-малкото от уважение към самите себе си. Но в същото време си дават много ясна сметка, че има компоненти от работната среда и от управлението на тези професии, които биха могли да се променят към по-добро. Такива са например, самото обучение и грижите за създаването на стойностни професионалисти в четирите професионални сфери. Впоследствие, тези специалисти биха желали да имат възможности за кариерно развитие и да получават потвърждение за своята ценност и значимост. Един от аспектите на това уважение е размерът на заплащането за полагания труд. С много малки изключения, респондентите са акцентирали върху необходимостта от повишаване на възнаграждението за труд, което ще се отрази позитивно и на осигуровките.

1.3. Идеи за конкретни мерки за повишаване привлекателността на четирите основни професии в бранш "Транспорт и спедиция"

Съгласно разработената обща изследователска матрица, тази информация бе събрана чрез два въпроса. Първият въпрос е затворен, табличен, ориентиран към събиране на оценките за ролята на държавата и бизнеса в този процес, като смисълът на въпроса бе да се провери дали професиите от бранша ще станат по-достъпни за овладяване, ако се предприемат три основни мерки. Вторият въпрос бе зададен в свободна форма и неговата цел бе да се съберат спонтанните мнения на изследваните лица за това какво е необходимо да се направи, за да се повиши привлекателността на основните професии в бранш "Транспорт и спедиция".

При задаването на табличния въпрос има една особеност. Преценено бе, че за да отрази най-пълно особеностите на професията на пилота, въпросът за летците-пилоти трябва да бъде модифициран в сравнение с въпроса за другите три основни професии. Ето защо данните ляха събрани с един унифициран въпрос за респондентите-спедитори, шофьори и машинисти, и с друг въпрос за летците-пилоти. Предвид тази особеност в интервютата разглеждаме получените данни поотделно. Ето какво показват те:

- Според оценките за ролята на държавата и бизнеса в създаването на благоприятни обективни предпоставки професиите в бранша да станат по-достъпни за овладяване, трите категории респонденти се различават съществено:

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

- ✓ Машинистите в най-висока степен (55 %) отстояват мнението, че ако държавата предвиди създаването на достатъчно паралелки, които да обучават специалисти за целите на предприятията от бранша, това ще направи тяхната професия по-достъпна за овладяване. Други 34 % от машинистите считат, че ефектът би бил по-скоро среден по сила;
- ✓ Шофьорите, например, са разколебани: само 8 % мислят, че ефектът би бил висок, 42 % прогнозираят среден по сила ефект, а 50 % очакват ефект в минимална степен;
- ✓ Подобна е структурата на оценките на спедиторите: 17 % са на мнение, че ефектът от тази мярка би повлиял във висока степен тяхната професия да стане по-достъпна за овладяване, според 42 % ефектът би бил среден, според 25 % - минимален, а според 17 % изобщо няма да повлияе;
- Другият оценяван аспект бе **до каква степен професиите в бранша ще станат по-достъпни за овладяване, ако обучението се съобрази с начина на работа на едно съвременно предприятие в бранша:**
 - ✓ По този въпрос спедиторите са изказали най-категоричната позиция: 83 % от тях считат, че ако обучението стане адекватно на реалностите в едно съвременно спедиторско предприятие, това ще направи професията на спедитора много по-достъпна за овладяване;
 - ✓ 62 % от машинистите също считат, че една такава мярка би допринесла съществено за овладяването на тяхната професия;
 - ✓ Най-песимистично настроени са шофьорите: 17 % от тях считат, че ефектът върху овладяването на тяхната професия би бил силен, 33 % - по-скоро среден и 50 % - минимален;
 - ✓ Това показва, че спедиторите и машинистите в много по-висока степен отколкото шофьорите вярват, че привеждането на обучението в унисон с нуждите на реалния бизнес ще има висок позитивен ефект и ще улесни овладяването на тези професии;
- При проучването бе оценен потенциалният ефект от действия, с които бизнесът да помага при обучението на нови машинисти - чрез отпускане на стипендии, разработване на учебните програми и организиране на стажове.
 - ✓ Стана ясно, че спедиторите и машинистите имат много близки по структура мнения: 69 % от машинистите и 67 % от спедиторите считат, че ако бизнесът се включи активно в обучението на нови специалисти по тяхната специалност, това ще има много висок ефект върху овладяването на тези професии

- ✓ И по този показател, шофьорите изказват по-скептични мнения: 17 % са на мнение, че ефектът би бил силен, други 17 % - предвиждат среден ефект, а 58 % - минимален ефект.

И така, данните показват, че докато спедиторите и машинистите са склонни в много висока степен да заложат на широкото и активно включване на държавата и бизнеса в процеса по създаване на нови кадри за двете професии, то шофьорите са много по-резервирани и макар части от тях да одобряват проектираните мерки, преобладаващата част считат, че ефектът би бил не особено голям и няма да направи тяхната професия по-достъпна за овладяване.

Същият въпрос, но както отбелязахме с модифицирани три мерки, бе зададен и към летците-пилоти. Респондентите от професията "летец-пилот" оценяваха следните три опции за интервенция:

- Според 68,8 % от респондентите-летци, ако обучението се гарантира с държавни поръчки и стипендии, това ще направи професията на летец-пилота много по-достъпна за овладяване. Другите 12,4 % от респондентите оценяват потенциалния ефект от една такава мярка като по-скоро среден по сила, а според 18,8 % ефектът би бил минимален;
- 87,5 % от респондентите са на мнение, че ако самолетните компании помагат при обучението на пилоти за различни типове самолети, това ще повиши вероятността професията на пилота да е по-достъпна за овладяване;
- 81,3% от респондентите одобряват и виждат висок позитивен ефект, ако обучението на стипендиантите се обвърже с гарантиране трудово договор за определен срок. Това би направило много по-лесно овладяването на професията, а също така би удовлетворило голяма част от пилотите, тъй като при подготовката на дълбочинните интервюта от експертите от бранша изрично изтъкнаха, че сега практиката е да си платиш, за да те обучат - това не винаги е по силите на обучаемите, те вземат кредити и биха искали да имат някакви гаранции, че след като бъдат обучени, ще имат работа поне за известен период от време, което ще им помогне за обслужването на взетите кредити.

Освен коментиранияте по-горе оценки за ролята на държавата и бизнеса, при дълбочинните интервюта беше събрана ценна емпирична информация в свободна форма, която показва какви, според интервюираните лица, **подходи и мерки следва да се приложат, за да се повиши привлекателността на четирите изследвани професии в бранш "Транспорт и спедиция"**. В следващото изложение представяме в систематизиран вид събраната от представителите на четирите професии информация:

- **Спедиторите** (100 %) изтъкват, че ако се направят позитивни промени в нивото на образованието, ако обучението се обвърже с потребностите и реалностите в

<https://www.eufunds.bg/>

съвременните спедиторски фирми, това е напълно достатъчно, за да се повиши привлекателността на професията на спедитора;

- **Шофьорите** от своя страна изказват доста по-едностранни мнения. Според 58,3 % от тях единственият начин за повишаване привлекателността на тяхната професия е да се помисли за увеличаване на заплащането. Един-двама респонденти посочват, че и сега парите не са лоши, но трябва да станат още по-добри и тогава професията ще бъде с по-висока привлекателност. Останалите респонденти не са дали конкретни мнения по въпроса;
- **Машинистите** предлагат редица мерки, които на практика обхващат всички основни аспекти на професията на машиниста:
 - ✓ 27,6 % виждат необходимост от обновяване на локомотивния парк - да се закупи нова техника и съвременни програми;
 - ✓ 65,5 % предлагат да се помисли за позитивна промяна на заплащането - да се увеличи размера на заплащането, заплащането да стане по-адекватно, да се въведат по-ясни правила за формирането на заплащането, да се помисли за увеличаване доходите на машинистите;
 - ✓ 10,3 % настояват освен добрата заплата, да има и стабилни социални придобивки;
 - ✓ Други 41,4 % настояват да се подобрят условията на труд;
 - ✓ 6,8 % апелират да се намали пенсионната възраст.

Приключвайки представянето на оценките и мненията за възможните подходи и мерки за повишаване привлекателността на четирите основни професии в бранш "Транспорт и спедиция" ще подчертаем, че и четирите основни професии в бранша изпитват системен недостиг от качествени и добре подготвени кадри и поради това тези професии бяха идентифицирани като приложно поле на настоящия проект. Дълбочинните интервюта събраха интересна информация, позволяваща да се очертаят възможностите за интервениране с оглед повишаване привлекателността на четирите основни професии в бранша.

1.4. Идеи за конкретни мерки за повишаване привлекателността на четирите основни професии в бранш "Медицина и услуги за красота и здраве"

- Респондентите дадоха своите оценки за потенциалния ефект от две мерки за повишаване на степента, в която четирите основни медицински професии стават по-достъпни за овладяване:
 - ✓ Първата мярка е за по-активната намеса на държавата в процеса на обучението чрез стимулиране на активните и силно заинтересованите студенти по медицина: 59,3 % от респондентите считат, че ако държавата предвиди

<https://www.eufunds.bg/>

стипендии на обучаващите се за придобиване на специалност, това ще има в много силна степен, а според 24,4 % - в средна степен, позитивен ефект върху превръщането на медицинските професии в по-достъпни за овладяване

✓ 70,8 % от респондентите в бранша са убедени, че ако обучението в медицинските учебни заведения се съобрази с начина на функциониране на съвременните лечебни заведения, това ще улесни овладяването на медицинските професии в крайна сметка ще продуцира по-качествени медицински кадри;

- Освен коментираните по-горе оценки за ролята на държавата в обучението на медицински кадри, при дълбочинните интервюта беше събрана емпирична информация в свободна форма, която показва какви, според интервюираните лица, **подходи и мерки следва да се приложат, за да се повиши привлекателността на четирите изследвани професии в бранш "Медицина и услуги за красота и здраве"**.

В следващото изложение представяме в систематизиран вид събраната от представителите на четирите професии информация:

- **Оценки на лекарите:**

✓ Практически всички респонденти-лекари в една или друга форма считат, че процесите по оздравяването на здравеопазването трябва да се стартират от държавата. За позитивни промени в българското здравеопазване е необходимо на първо място да се разработи адекватна държавна политика за развитие и функциониране на лечебните заведения и българската медицина като цяло, като се предвидят широки възможности за професионално развитие и усъвършенстване на медицинските кадри;

✓ Тук веднага се поставя въпрос за привеждане на заплащането на труда на медицинските работници във вид, адекватен на съвременните реалности в медицината - посочва се, че не е реалистично да се очаква от хора, чийто труд е системно подценяван, да полагат свръх усилия, за да извършват качествено своята професия и при това да бъдат удовлетворени от факта, че упражняват тези професии при такива условия. Респондентите настояват за заплащане, съобразено с европейските норми и ставки;

✓ Респондентите считат за необходимо също така, да се предприемат спешни мерки за закупуването на нова медицинска апаратура, позволяваща прилагането на съвременните подходи и методи за лечение на различните видове заболявания;

✓ В това число, от сериозно подобряване се нуждае работната среда и условията на труд, които са предпоставка за качествено обслужване на пациентите;

<https://www.eufunds.bg/>

- ✓ Друг належащ проблем е създаването на повече и реални възможности за кариерно развитие на медицинските работници - мнозина от респондентите виждат в това сериозни възможности за професионално развитие и разчитат на него, затова настояват да бъдат създадени повече възможности за професионално и кариерно развитие;
- ✓ В това число респондентите включват и създаването на възможности за допълнително обучение и непрекъснато усъвършенстване, защото това са предпоставките за качествена здравна система и предоставянето на адекватни здравни услуги;
- ✓ Друга необходимост - и то в спешен порядък, е създаването на позитивен образ на българските медицински работници - този имидж бе разрушен в годините на множеството реформи в здравеопазването и сега медицинските работници се сблъскват с негативите от създадени неблагоприятен имидж. Колкото по-скоро този имидж бъде разрушен и заменен от позитивни оценки и нагласи на обществото към българската медицина, толкова по-бързо може да се очаква привлекателността на медицинските професии да се повиши;
- **Медицинските сестри** считат, че за да се повиши привлекателността на тяхната професия е необходимо да се започне от промяна в следните важни параметри:
 - ✓ Повишаване на заплащането на труда на медицинските сестри - сега то е ниско, неадекватно и действа демотивиращо на медицинските сестри;
 - ✓ Да се намали обемът на документация, която се попълва в процеса на диагностициране и лечение на пациентите - в момента се попълва много административна информация и поради това акцентът при прегледите на пациентите не е върху проблемите и текущото състояние на пациентите, а върху това как административно правилно да бъдат оформени документите, съпровождащи приема и лечението на пациентите. Проблемът е създаден от външни фактори (от администрацията на здравеопазването на най-високо ниво) и неговото решение изисква намеса на най-високите етажи на здравната система у нас;
 - ✓ Изграждане на атмосфера на уважение към труда на медицинските сестри - много от медицинските сестри се оплакват от лошо отношение (грубо, обидно, недостойно) на пациентите към тях и това е сериозен проблем в работата на медицинските сестри;
 - ✓ Необходимо е също така да се разграничат отговорностите на длъжността - сега има размиване на отговорностите и всичко, което не е добре обмислено и разписано в нормативните документи, се възлага на медицинските сестри. Това

<https://www.eufunds.bg/>

- прави трудът им непосилен в някои случаи, поради големия обем от текущи ангажименти;
- ✓ В тази връзка се предлага да се увеличат щатните бройки за медицинските сестри, така че ангажиментите да се разпределят равномерно и рационално, а най-вече да бъдат реално изпълними. Ако има достатъчно персонал, трудът на медицинските сестри ще стане по-качествен;
 - ✓ Пак в тази връзка се предлага да има законови стандарти за предоставянето на спешна медицина, защото в момента няма такива и всичко се пренасочва към медицинските сестри;
 - ✓ Медицинските сестри имат нужда от допълнително обучение за овладяването на знания и умения за работа с новите техники и технологии. Това се счита за задължително условие и медицинските сестри настояват да им бъдат гарантирани такива възможности;
- **Акушерките** считат, че за да се повиши привлекателността на тяхната професия е необходимо следното:
 - ✓ Създаване на адекватни условия на труд - в родилните отделения невинаги има добри и съвременни условия на труд, което създава в труда на акушерките редица трудности и предизвикателства, част от които не бива следвало да са типични за съвременната медицина;
 - ✓ Да се подобри заплащането на труда на акушерките - в момента заплащането не е атрактивно и това е една от причините за високото текучество в тази професия;
 - ✓ Да се предвидят възможности за гъвкаво работно време - акушерките по правило са жени, а както е известно, жените трябва да съчетават професионалните и семейните задължения. При акушерките това често става невъзможно, защото професионалните задължения са много и в редица случаи - непредвидени. Това силно нарушава баланса между работа и време за семейството;
 - Според **лаборантите**, привлекателността на тяхната професия би могла да се повиши, но за целта е необходимо:
 - ✓ Адекватно обучение, съобразено с тенденциите в световната практика;
 - ✓ Адекватно отношение към нощния труд - адекватно заплащане, защото това е труд в по-особен режим на човешкото тяло и изисква по-продължително време за възстановяване;
 - ✓ Да се повиши заплащането на труда на лаборанта - лаборантите имат много важна роля в процеса по диагностициране на пациентите, но трудът им се

<https://www.eufunds.bg/>

заплаща ниско и създава впечатление, че професията се подценява. Това трябва да се промени;

- ✓ Да се работи за създаване на позитивен образ на професията на лаборанта в обществото - чрез популяризиране на съвременните практики в лаборантската професия и чрез подчертаване значимостта на професията в контекста на медицинските дейности като цяло;
- ✓ Професията на лаборанта да се популяризира сред младежите в средните училища, да им се разяснява в какво се състои професията, какво се върши и защо тя е важна за обществото;
- ✓ На работещите в професията да се създават условия за професионално развитие, в това число обучение в чужбина и овладяване на на-новите тенденции в професията.

В заключение на представянето на оценките и мненията за възможните подходи и мерки за повишаване привлекателността на четирите основни професии в бранш "Медицина и услуги за красота и здраве" ще подчертаем, че и четирите основни професии в бранша са в ситуация на системен недостиг на добре подготвени специалисти. От дълбочинните интервюта става ясно, че лицата, упражняващи тези четири медицински професии, много добре осъзнават кои са причините за ниската привлекателност на техните професии и затова много ясно артикулират в кои области и по какъв начин следва да се интервенира, за да си повиши тяхната привлекателност. Това показва, че дълбочинните интервюта са проведени с подходящи лица и изказаните от тях експертни мнения могат да се използват за целите на по-нататъшните дейности по настоящия проект.

2. ИДЕИ ЗА КОНКРЕТНИ МЕРКИ, ИМПЛИЦИТНО СЪДЪРЖАЩИ СЕ В ОЦЕНКИТЕ НА РЕСПОНДЕНТИТЕ ЗА СПЕЦИФИКАТА НА 16-ТЕ ОСНОВНИ ПРОФЕСИИ В ЧЕТИРИТЕ ПИЛОТНИ БРАНША

2.1. Идеи за бранш "Машиностроене и металообработване"

В резултат от проведените дълбочинни интервюта в бранш "Машиностроене и металообработване" се потвърди, че идентифицираните четири основни за този бранш професии имат ясно изразена характерологична уникалност: налице са специфични особености в полагания труд и осъществяваните производствени процеси, извършват се характерни производствени операции, има редица особености при работата с изходните материали, поради това специфични са и произвежданите крайни продукти. Също така специфични са потенциалните рискове за здравето и безопасността на работещите. В резултат на това, оценяваните четири професии мат различно ниво на привлекателност

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

и до различна степен са престижни - както в очите на другите работещи в машиностроителните предприятия, така и в представите на лицата, които упражняват тези професии.

В контекста на изказаните от респонденти оценки и мнения за спецификата и характерните особености на идентифицираните четири основни професии за бранша, в имплицитен вид са изказани и подсказани множество идеи по отношение конкретни елементи от упражняваните професии, подобряването на които би могло да повиши привлекателността на тези професии. В синтезиран вид тези идеи са следните.

А. Оборудването и използваните технологии като мощен стимул за привличане на млади и високо квалифициране специалисти в бранша:

- Препоръката на респондентите - в явен, и в имплицитен вид, е **в машиностроителните предприятия да се инвестират повече средства за обновяване на оборудването и за внедряване на съвременни производствени технологии**. Една такава политика се възприема от работниците в машиностроителните предприятия като израз на желанието и волята за обновяване на производството, което от своя страна е силен мотив за привличане на млади и високо квалифицирани специалисти;
- ✓ Такива мнения се споделят от **настройчиците на системи и машини с ЦПУ**. Професията има четири разновидности - настройчик, програмист, технолог, оператор. Независимо от съществуващите специфики в работата на тези четири позиции, технологично процесът включва извършването на поредица от строго фиксирани операции: пускане на машината, зареждане на инструмента, въвеждане на точната програма за изработване, настройване на приспособленията при необходимост; прочит на координатите; "прогонване" на размерите – четене на чертеж, снемане на размерите на готово изделие; коригиране (ако се налага). Респондентите обръщат внимание, че колкото по-ново е оборудването и машините, с които се работи, толкова по-интересна и привлекателна е работата на лицата, заемщи позициите за настройчици;
- ✓ Подобен характер имат мненията на **стругарите и заварчиците**: според тях работата им може да придобие по-привлекателен вид, ако разполагат със съвременни машини/оборудване и технологии. Заварчиците, чиято работа традиционно се възприема като рутинна, подчертават, че ако работят със съвременни методи за заваряване, това ще намали нивото на рискове за здравето и безопасността и така ще се редуцира влиянието на високия рисков фон като една от причините за отлив от професията;

<https://www.eufunds.bg/>

- ✓ Работата на **инженер-конструктора** е изключително творческа и иновативна, предполага и изисква бърза мисъл и способност за ефективни инженерни решения. Как точно ще изглежда работата на инженер-конструктора, изцяло зависи от това в кой бранш работи даден инженер-конструктор, но общото между всички тях е в методите и програмите, с които работят инженер-конструкторите. Инженер-конструкторите приветстват всяко обновяване на оборудването, въвеждането на съвременни софтуерни продукти за проектиране и създаването на повече възможности за използване на съвременни материали за конструиране на машинните детайли;
- Попитани директно как оценяват ефектите от технологично обновяване на машиностроителните предприятия, **респондентите са категорични, че технологичното обновяване на предприятията от бранш "Машиностроене и металообработване" ще бъде ключово за повишаване конкурентоспособността на предприятията;**
 - ✓ По-конкретно, според 93,2 % от респондентите трудът ще стане по-високо производителен;
 - ✓ По мнението на 97,7 % от респондентите трудът ще стане по-приятен за изпълнение;
 - ✓ Според 86,4 % трудът им ще стане по-малко опасен, с по-малко рискове за здравето и безопасността на работещите;
 - ✓ 97,7 % са преценили, че технологичното обновяване на предприятията от бранша ще направи труда на работещите в бранша по-лесен за изпълнение;
 - ✓ 86,4 % са на мнение, че технологичните новости в предприятията ще направят труда по-интересен;
 - ✓ Обобщавайки, **97,7 % от респондентите са оценили, че технологичното обновяване на производството в машиностроителните предприятия ще направи четирите оценявани професии по-привлекателни за работещите;**
- **Що се отнася до същността на четирите основни професии и характера на полагания труд, то получените от респондентите оценки са много благоприятни:**
 - ✓ 64,4 % от респондентите считат, че професията им е разнообразна;
 - ✓ 68,9 % определят своята професия като интересна;
 - ✓ 73,3 % дефинират своята професия като предизвикателство към интелекта;
 - ✓ Само 40,0 % я характеризират като предизвикателство към здравето на работещите;
 - ✓ Според 84,4 % от респондентите извършваните от тях дейности не са скучни.

<https://www.eufunds.bg/>

Всичко това показва, че сами по себе си професиите имат богато съдържание, предполагат извършване на широк диапазон от дейности, които са стимул за интелекта на работещите. Като цяло не е толкова високо нивото на въздействие на рисковите фактори, макар че между четирите оценявани професии има големи различия и най-рискови се оказват професиите на заварчиците и стругарите, докато професиите на настройчиците и инженер-конструкторите в относително по-ниска степен са носители на рискове за здравето и безопасността на работещите. В контекста на направената препоръка за инвестиране в съвременно оборудване и нови технологии, това означава, че разглежданите четири професии имат добри производствени характеристики и ако за тяхното упражняване бъдат създадени благоприятни технологични условия (съвременно оборудване и нови технологии), това ще бъде реална предпоставка за повишаване привлекателността на тези четири професии.

Б. Престижността на четирите основни професии в бранш "Машиностроене и металообработване" е по-скоро около средната, но не е сред най-високите нива

Според 59,1 % от респондентите, в рамките на техните предприятия четирите основни професии се ценят, но не много високо. Само според 27,3 % от изследваните лица професиите им се ценят много високо от другите работещи в предприятието. Тези данни доказват правилността на предварителните допускания за отлив от четирите професии и за спад на тяхната привлекателност.

В същото време, интервютата показват дълбоката вътрешна увереност (84,4 %) на представителите на четирите професии, че извършваните от тях производствени дейности са от изключително значение за нормалното функциониране на предприятието и че без тях не би могъл да се осъществи цялостният производствен процес. Това показва, че е налице сериозен парадокс - четири основни професии, с ключово значение за функционирането и конкурентоспособността на предприятията в бранш "Машиностроене и металообработване" са в ситуация на системен недостиг от кадри: трудно се намират желаещи за заемане на обявените свободни позиции, а когато все пак идват кандидати, те са с характеристики, по-ниски от очакваните и поради това се оказват непригодни за изпълнението на съответните позиции. Една от причините за невъзможността да бъдат заети свободните позиции по тези професии е влошаването на имиджовите характеристики на тези професии, в резултат на което интересът към тях е по-нисък и ако има интерес, то той или е слаб, или е от лица с неподходящи професионално квалификационни характеристики.

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

В. 82,2 % от всички интервюирани лица от бранша са оценили, че получават удовлетворение от труда, който полагат в рамките на своята професия

За целите на нашия анализ по-голям интерес обаче представляват онези 11,1 % от респондентите, които са преценили, че "само до известна степен" получават удовлетворение и задоволство. Респондентите, посочили този отговор, бяха помолени да пояснят какви са резервите им в това отношение. Респондентите виждат **потенциални възможности за подобряване на работния процес и имат предвид преди всичко по-добри условия на труд, по-високо заплащане и по-нови и съвременни технологии, които да правят труда им по-приятен и по-привлекателен.** Ето какви коментари бяха получени:

- **Според заварчиците, причините за неудовлетворение от тази професия са две.** Първата е по отношение условията на труд - изказват се мнения, че работата е мръсна, с много прах и вредни излъчвания и в тази връзка се прави препоръка да се подобрят условията на труд, като се ремонтират старите производствени халета, закупят се съвременни респираторни системи, внедрят се съвременни кондиционери за поддържане на нормални температури и избягването на ниските температури през зимата и високите температури през лятото. Другият тип съображения е свързан със заплащането на труда - след като работата е квалифицирана и отговорна, това би следвало да се остойности с по-високо заплащане на труда, в противен случай работниците не остават с впечатление, че трудът им е отговорен или високо квалифициран;
- **Стругарите:** сред тази група респонденти видимо доминира удовлетворението от професията, но все пак 11,1 % считат, че има още какво да се желае от условията на труд и ако този компонент на работната среда се промени към по-добро, тогава и удовлетворението от труда като стругар ще е по-високо. Идентичен характер имат оценките на **настройчиците на машини и системи с ЦПУ;**
- **Машинните-инженери (инженер-конструкторите):** въпросът към инженер-конструкторите бе модифициран в смисъл, че те работят със съвременни технологии и създават елементи, детайли, машини, но тези дейности предизвикват ли у тях удовлетворение и задоволство, че се извършва високо квалифициран труд. По-голямата част от тази група респонденти (85,0 %) отговарят позитивно и напълно убедено на този въпрос, но все пак една малка част (15,0 %) подчертават, че все още липсват някои елементи от организацията на техния труд и тук визират липсата на надграждане на програмните продукти и слабото внедряване на нови технологии, като например САМ-системи. Тези респонденти са убедени, че за се повиши нивото на удовлетвореност от упражняването на професията на инженер-конструктора е необходимо редовно да

<https://www.eufunds.bg/>

се инвестира в нови програмни продукти и нови технологии, като това ще се възвърне многократно под формата на по-добри инженерни решения и по-качествени конструктивни документи.

Г. Предмет на специален интерес при дълбочинните интервюта бе работната среда - условията на труд и рисковете пред здравето и безопасността на работещите в бранша

Данните показват, че най-доволни от условията на труд са инженерите-конструктори, което е очаквано и логично. По своите оценки тази група респонденти чувствително се различават от респондентите от другите 3 професии:

- 53,8 % от инженерите-конструктори считат, че условията на труд при тях са много добри, а според други 46,2 % - са добри, но има още какво да се желае;
- След инженерите-конструктори се нареждат стругарите, 11,1 % от които са заявили, че работят при много добри условия на труд, а 88,9 % ги определят като добри, но с възможност за подобрене;
- 100 % от настройчиците са определили условията на труд като добри, но с възможности за оптимизиране;
- Най-критични са заварчиците, 22,2 % от които считат, че условията на труд никак не са добри, а 77,8 % са ги определили все пак като добри, но очакват да се внесат още подобрения.

В контекста на нашия анализ, съществено значение има да се установи кои параметри на условията на труд предизвикват недоволството на представителите на четирите изследвани професии. Този тип информация бе събран под формата на свободни отговори, което улесни респондентите и даде възможност за несугестиран изказ и поставяне на акценти върху тези теми, които са най-важни според респондентите. Ето какво показват техните отговори:

- Според 77,8 % от **заварчиците** тяхната дейност по дефиниция е обременена със сериозни предизвикателства към условията на труд. Като начало, проблемите идват от това, че се работи в отворени халета и това силно влияе върху температурите на работа - "*зиме е студено, а лете е горещо*". Това е най-честата причина за оплаквания от страна на заварчиците. 22,2 % поставят друг тип проблеми, свързан с факта, че се работи в затворени помещения (цехове) - често те не са снабдени със съвременни системи за аспирация и вентилация, което сериозно вреди върху здравето на работещите и е една от основните причини за недоволство от работещите. В добавка, практически всички заварчици посочват и високия шум, който е над средната норма и също е фактор с висока степен на

<https://www.eufunds.bg/>

- риск за здравето им. В тази връзка 33,3 % заварчиците изтъкват, че осигуряването на съвременни лични предпазни средства би подобрило условията на труд за тях;
- Други са проблемите при **стругарите**. Най-напред, неудобството идва от работната поза - цял ден стоят прави и това обстоятелство се изтъква от 44,4 %. Работната поза изморява и създава специфични напрежения. 66,7 % от стругарите подчертават, че се работи в големи халета и нерядко температурите са извън нормата - или е студено, или е много горещо. Други 33,3 % изтъкват, че при работата има вредни емисии и ако предприятието не е с добра вентилационна система, това създава рискове за здравето на работниците. В някои случаи работят с антифони и с очила, но не винаги, което подсказва, че се налице рискове за здравето и безопасността на стругарите. Освен това, както споменават 33, % от стругарите, при обработването на детайлите има въртящ се момент. В резултат на това летят стружки, те са нагорещени и могат да се полепят по облеклото и дори по лицето. Ако детайлът, който се обработва, не е добре прикрепен, може да излети или да падне и тогава имаме сериозни трудови злополуки - притискане, прищипване и др. неприятни ситуации. Според 20,0 % от стругарите, не са чести тези злополуки, но има риск от тях. Също от непрекъснатите нагорещени стружки и пращинки с времето се появява риск от увреждане на горните дихателни пътища - опасност, която се споменава от един от респондентите;
 - **Инженер-конструкторите** (50,0 % от тях) също обръщат внимание, че трябва да се поработи за подобряване чистотата на въздуха в цеховете - намаляване на праховите замърсявания и вредните емисии, чрез инвестиране в съвременни аспирационни и вентилационни системи. 46,1 % посочват високия шум като сериозен фактор за намаляване привлекателността на професиите в машиностроителните предприятия. Трети изтъкват (15,4 %), че оборудването е амортизирано (остаряла материално-техническа база) и това силно ги затруднява в изпълнението на преките им производствени задължения;
 - Изредените проблеми в работната среда са посочени и от **настройчиците** - 21,4 % посочват високите температури лете, ниските температури зиме, други 7,1 % сочат високата запрашеност, наднорменият шум, теченията (лоша изолация в цеха) и др.

Обобщавайки събраната информация от дълбочинните интервюта, става ясно, че основните рискове за здравето и безопасността на работещите в четирите основни професии в бранш "Машиностроене и металообработване". Те са следните:

- Високата запрашеност в халетата и цеховете;
- Високите температури лете и ниските температури зиме;
- Наднорменият шумов фон;

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

- Вредните емисии - има такива емисии най-вече при заварчиците, като те варират в зависимост от метода на заваряване (въглероден диоксид, аргон).

Типичен риск за **заварчиците** са летящите пръски при заваряването и това се споменава в интервютата на 33,3 % от заварчиците; съществува също така риск от осветяване и повреждане на очите (зрението); изгаряния; опасност от порезни рани; не е за подценяване рискът от подхлъзване и падане.

Възможностите за позитивна корекция на съществуващите неблагоприятни условия на труд са ремонтване на страните халета и/ или построяване на нови, просторни и светли халета, оборудване със съвременни системи за кондициониране на въздуха и намаляване на вредните емисии във въздуха, намаляване на шумовия фон, повишаване нивото на колективната безопасност на работещите, закупуване на съвременни средства за индивидуална защита, съобразени с рисковете, които крие всяка от четирите оценявани професии.

Д. Оценки за отношението на младите хора към четирите основни професии в бранша

При проектирането на мерки за повишаване на привлекателността четирите основни професии в бранш "Машиностроене и металообработване" следва да се вземат под внимание оценките на интервюираните лица за **отношението на младите хора към четирите основни професии в бранша**. Тъй като четирите изследвани професии имат своя специфика, то и мненията за тях са пречупени през призмата на специфичните им характеристики. Събраните оценки позволяват да се направят следните основни изводи и констатации.

Д1. Заварчиците

Според изследваните заварчици, младите хора нямат високо мнение за **професията на заварчика**. Професията се възприема от младите хора като не особено притегателна и перспективна и причините за това са три:

- Според 66,7 % от заварчиците, работата е тежка, изисква отлично физическо здраве, свързана е с високи физически натоварвания;
- 33,3 % от заварчиците считат, че работата на заварчика съдържа отделни компоненти, които могат да създадат рискове за здравето на работещите, а това обстоятелство е причината младите хора да странят и да избягват професията на заварчика;
- Трудът на заварчика се заплаща сравнително ниско, по мнението на 66,7 % от заварчиците: макар да има отделни мнения (22,2 %), че заварчиците "печелят

<https://www.eufunds.bg/>

добре", като цяло се налага мнението, че трудът на заварчиците не се заплаща адекватно, т.е. заплащането е по-ниско от очакванията на заварчиците.

В контекста на тези мнения, възможностите/мерките за повишаване привлекателността на професията на заварчика се виждат предимно в създаване на по-добри условия на труд и по-високо заплащане за полагадения труд. Заварчиците препоръчват също така да се прилага методът на наставничеството: изразяват се мнения, че ако бъдат намерени запалени, млади ментори, те биха могли да възпитат качествени млади кадри с професията "заварчик".

Д2. Стругарите

По мнението на преобладаващата част от интервюираните стругари, тази професия не е привлекателна за младите хора. Причините за това са комплексни, но основното са:

- Спецификите на труда на стругаря - според 33,3 % от респондентите-стругари, тази професия не е за всеки, тя изисква особен баланс от умствени и технически наклонности и определени физически качества като издръжливост и желязно здраве. Според 66,7 % от респондентите, от стругаря се очаква както средна техническа грамотност и умения за работа с техническа документация, така и много добро здраве и готовност да се работи "*здрово и без прекъсване*";
- Условията на труд: сред респондентите-стругари надделява мнението (66,7 %), че трудът на стругарите се извършва при сравнително тежки условия на труд - като се започне от работната поза, която изморява (работи се 8 час правостоящ);
- Наличието на нагласи и очаквания за лек и високо платен труд: респонденти изтъкват, че младите хора днес очакват лесен и чист труд, с високо заплащане, а трудът в машиностроенето е сериозен, високо отговорен и относително по-тежък. Затова се препоръчва да се поработи сериозно за промяна на масовите стереотипи и шаблони по отношение на професиите в машиностроенето.

Д3. Настройчиците

Преобладаващата част (57,1 %) от тази група респонденти с разочарование споделят своите впечатления от младите хора в тяхната професия - младите хора, дори и да постъпят като настройчици, работят за кратки периоди и напускат. Причините за това са най-напред в самото естество на работата - работата изисква концентрация, високо интензивна е, нужни са отговорно и сериозно отношение към поетите ангажименти. 14,3 % от респондентите-настройчици подчертават, че самото обучение за настройчик е продължително и това е първото сериозно изпитание за младите хора - далеч не всички издържат дори обучението. Не на последно място, както споменават 21,4 %, работата предполага 8-часова смяна, което за част от младите хора е проблем. На второ място, 35,7 % от настройчиците подчертават сравнително тежките условия на труд - през зимата

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

се работи в неотоплени помещения, средата е шумна, а отговорността е голяма. На трето място, половината от респондентите извеждат на преден план фактора заплащане: младите хора имат нереалистично високи очаквания по отношение на заплащането и когато се сблъскат с реалността в предприятията, напускат. 14,3 % от интервюираните настройчици изтъкват, че с годините и опита заплащането се променя и човек трябва да има търпението да поработи 5-6 години, да се обучи, да достигне високо ниво на майсторство и тогава да очаква по-високо заплащане. А младите хора искат още от първия ден на тяхното назначаване да стартират с високи заплати - нещо, което не е реалистично.

Д4. Машинните инженери

Интервюираните лица в своята по-голяма част (61,5 %) от тази професия изтъкват най-напред, че това по принцип е привлекателна, творческа професия, тъй като предоставя големи възможности за личностно и кариерно развитие. По описанието на 7,7 % от инженерите, обикновено се работи в среда с високо квалифициран екип и съвременни технологии. Поставят се интересни и провокативни задачи, които изискват бърза и творческа инженерна мисъл. Този тип инженери имат възможност да наблюдават проектираното изделие от началото до края - от неговото проектиране до изработването му. Според 30,7 %, по силата на спецификата на професията, упражняващите я са длъжни да бъдат запознати с най-новите технологии за проектиране и разработване. 23,1 % от респондентите, обаче, считат, че сред младите хора професията на инженер-конструктора не се котира високо и не се цени. Проблемът е сложен, тъй като за професията на инженер-конструктора са нужни хора с подчертан афинитет към техническите науки и инженерството, с конструкторско мислене и богата фантазия. Обикновено тези млади хора се насочват към други инженерни специалности, които дават по-големи възможности за професионално и кариерно развитие в сравнение с професията на инженер-конструктора. По мнението на 15,4 % от респондентите, младите хора намират професията за непривлекателна, защото е трудна за реализация и отговорна. Много от завършващите студенти не се реализират като инженери, защото си дават сметка, че не са подготвени за отговорните задачи в реалната производствена среда. Други респонденти (30,7 %) пък са на мнение, че тяхната професия не е привлекателна, защото младите хора изхождат от някои разпространени представи за машиностроенето като в остаряла материална база е остаряла, тежки условия на труд, мръсни и шумни работни помещения. Не на последно място, 15,4 % от интервюираните инженер-конструктори считат, че причината за слабия интерес на младите хора към тяхната професия е в силно намаления прием в машиностроителните техникуми, както и поради резкия спад в нивото на средното професионално образование. При описанието

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

на причините за слабия интерес към професията на инженер-конструктора се посочва също така и факторът "заплащане" - 30,7 % считат, че заплащането за труда е по-ниско, отколкото предполага тази професия - предвид високите изисквания към лицата, които я упражняват, и голямата отговорност, която носят.

Е. Причините, поради които интересът към четирите основни професии в бранша е намалял през последните години

Е1. Заварчиците

Според интервюираните **заварчици**, причините за намаления интерес към тяхната професия са много и те могат да се обединят по следния начин:

- 66,7 % от заварчиците изказват опасения от тежките условия на труд и от рисковете при упражняването на професията на заварчика. В тази връзка се обръща внимание на вредността и погрешността на мнението, че заваряването крие висок риск от осветяване на очите и повреда на зрението. Според 33,3 % от респондентите, такъв риск реално няма, защото съвременните технологии на заваряване се прилагат със съответни лични предпазни средства. Но сред хората битува убеждението, че заваряването е мръсна и опасна за здравето дейност и докато тези обществени представи не се променят, няма как да се очаква повишен интерес към професията на заварчика;
- 33,3 % от респондентите за сетен път изказват своята дълбока убеденост, че хората не се привличат от професиите в тежката промишленост и предпочитат по-леки професии, които са свързани с работа в спокойни, чисти офиси, без каквито и да е физически рискове за здравето на работещите;
- Според 66,7 % от респондентите, интересът към професията на заварчика ще се повиши, ако трудът на заварчика бъде по-високо заплатен. С това тази група интервюирани заварчици извеждат заплащането на труда като един от основните фактори за привлекателността на тяхната професия, който макар и не първостепенен, все пак играе детерминираща роля при формирането на нагласите и оценките за професията на заварчика.

Е2. Стругарите

Стругарите в по-голямата си част разсъждават с тревога и болка за своята професия и категорично до един потвърждават, че интересът към тяхната професия видимо е намалял през последните години. Според тях, причините за това са сериозни и се свеждат до следното:

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

- Според 55,5 %, самата професия е трудна за овладяване. Тя изисква сериозно обучение, но също така е нужно обучаващият се да има техническо мислене и афинитет към техническите науки. Уменията на стругаря са много специализирани и изискват силно личностно влягане, силна и продължителна концентрация, желание да се овладеят тънкостите на професията и физически качества за изпълнението на професията. Поради това много от младите хора, които са започнали да се обучават, впоследствие се отказват, защото разбират, че да си стругар се изисква желание и майсторлък;
- 33,3 % подчертават, че стругарят носи отговорност, а това изисква силен характер и специфични психологически характеристики. При младите хора често тези качества липсват, което е и тъжно, и жалко, а от друга страна се оказва пагубно за тежката промишленост;
- Трета причина за намаления интерес към професията на стругаря е заплащането за труд: според 55,5 % от интервюираните стругари, за мнозина това заплащане е под очакваното и затова работниците бягат от тази професия. При многото изисквания, които професията поставя към работника, налице е очакване заплащането да е по-високо отколкото е в момента.

Е3. Настройчиците

Настройчиците също са на мнение, че тяхната професия не е сред търсените в последните години:

- 35,7 % от тях определено считат, че професията е имала много по-добри периоди и сега е в застой. Младите хора търсят по-лека работа, с повече свободно време и по-високо заплащане. Техният интерес са компютърните технологии;
- Според 21,4 %, работата на настройчика в някои производства е мръсна и тежка и това отблъсква младите хора от нея, пък и не само тях, а и другите работници от бранша;
- Според 21,4 % от интервюираните лица, проблемът с тяхната професия е изначално създаден и се дължи на слабата подготовка в средните професионални училища. Учениците получават слаба подготовка и идва в предприятията напълно неподготвени, с тях трябва да се започне от началото, което невинаги се възприема добре от работодателите, които от своя страна очакват при тях да идват подготвени и готови кадри, добре запознати със съвременните машини и технологии. **Дълбочинните интервюта отново изведоха на преден план острия дисбаланс между учебните програми в професионалните училища (стари, неадекватни и негодни) и реалностите на съвременните машиностроителни предприятия.** Училищата са изостанали от реалностите в предприятията до

<https://www.eufunds.bg/>

такава степен, че завършилите ученици се оказват напълно непригодни за работа по професията, за която са получили удостоверение. Други респонденти (14,8 %) поставят акцент върху необходимостта професията на настройчика да бъде адекватно популяризирана в обществото. Хората не я познават, не знаят в какви условия се работи, нито какво точно се прави. Всичко това създава неправилно и невярно знание за професията на настройчика и така възникват неблагоприятни общи нагласи както сред младите хора, така и сред техните родители, които също играят немалка роля при формирането на решението на избор на една или друга професия. И не на последно място по важност, 28,6 % от интервюираните настройчици подчертават, че факторът заплащане също оказва неблагоприятно влияние върху общата привлекателност на професията на настройчика.

Е4. Машинните инженери

Машинните инженери (инженер-конструкторите) не се различават от представителите на другите три професии и споделят, че според техните наблюдения интересът към професията на инженер-конструктора рязко е намалял:

- Според 15,4 % от респондентите, една от основните причини е в затварянето през последните 20 години на голям брой машиностроителни предприятия, в резултат на което много инженери са се преквалифицирали и са се насочили към други икономически дейности, като например икономисти, търговци и учители (най-вече, поради липса на предложения за работа по специалността);
- 23,1 % от респондентите изтъкват, че спадането на интереса към професията на инженера-конструктор се дължи и на появата на нови, по-интересни професии, най-вече в областта на информационните технологии. Тези професии са силно привлекателни за младите хора - както със самото си естество, така и с високото заплащане за труда. Това поставя "старите" инженерни професии в неблагоприятна позиция;
- Ситуацията се усложнява допълнително от множеството реформи в средно професионалното образование и във висшите училища. В резултат на тези реформи професията на инженер-конструктора се е оказала сред силно пострадалите, тъй като сега в техническите специалности попадат деца, които изначално не са за тези специалности - без афинитет към техническите науки и без заложи за инженерно мислене. Техният проблем първо се създава от ниското ниво на обучение в професионалните гимназии, а след това се задълбочава във висшите училища. Стига се до курьозите, според 15,4 % от респондентите, току що завършили инженери да не могат да разчитат чертежи, какво остава от тях да се иска да конструират нови детайли и продукти;

<https://www.eufunds.bg/>

- Независимо от различията в мненията на интервюираните лица, те се обединяват около позицията, че слабата образователна система и липсата на комуникация между бизнес, държава и училища и университети е довела до резкия спад на интереса на обществото и младите хора към инженерните специалности по принцип и в частност към професията на инженер-конструктора;
- Други 15,4 % от респондентите считат, че немалка част от младите хора нямат ясна визия за своето професионално бъдеще и се ориентират към модерни, престижно звучащи специалности, просто "водени от течението". А професията на инженер-конструктора не е сред тези специалности към дадения момент;
- По мнението на 23,8 % от респондентите реализацията като инженер-конструктор е трудна - иска се голямо самочувствие и вътрешна увереност, че имаш качествата да се реализираш в реална производствена среда. От друга страна, заплащането за труд не мотивира достатъчно и някои инженери предпочитат да се занимават с друг вид дейности, като поддръжка на машините, търговски представители и т.н.

2.2. Идеи за бранш "Електротехника и електроника"

В резултат от проведените дълбочинни интервюта в бранш "Електротехника и електроника" бе събрана богата и съдържателна емпирична информация. Респондентите имаха възможност да разсъждават за типичните характерологични особености на упражняваните от тях професии, за характеристиките на работната среда и условията на труд, за типичните производствени процеси, както и за възникващите на тази основа специфични рискове за здравето и безопасността на работещите; за възможностите за кариерно и професионално развитие, в това число за потенциалните възможности за реализация в предприятия в страната и в чужбина. В хода на споделените оценки и мнения респондентите многократно засягаха въпроса за привлекателността на четирите основни професии в бранша, като се фокусираха върху причините за намаления интерес към тези професии и възможностите за повишаване на тяхната привлекателност.

За целите на настоящия документ извеждаме в систематизиран вид тези акценти в получените оценки и мнения, които съдържат идеи за конкретни мерки за повишаване привлекателността на четирите основни професии в бранш "Електротехника и електроника".

А. Като начало, респондентите направиха систематизирано описание на характерните дейности, които извършват в рамките на своите професии.

Описаните дейности, макар и в силно схематичен вид, обрисуват изчерпателна картина за разнообразието от производствени операции, които се извършват от представителите на четирите изследвани професии в предприятията от бранш "Електротехника и електроника". Респондентите са описвали своите дейности сбито, но

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

са се постарали да изведат типичните за тях дейности и модели. От получените оценки става ясно, че различните производства в бранша са строго специализирани и това поставя към представителите на четирите изследвани професии сериозни изисквания за овладяването на конкретни и специфични знания и умения, които да ги направят максимално пригодни за целите на различните производства. В контекста на проектирането на мерки за повишаването на привлекателността на тези четири професии това означава, че е необходимо много внимателно да се помисли по какъв начин характерните производствени операции, извършвани от представителите на четирите професии, биха могли да бъдат оптимизирани, включително какво би могло да се направи, така че трудът на заетите в тези четири професии лица да стане по-привлекателен. Основните направления, по които респондентите подсказват да се мисли, са:

- Да се подобрят характеристиките на работната среда и условията на труд;
- Да се осъвремени технологичното оборудване чрез инвестиране в нови машини и по-съвременно оборудване;
- Да се въведат съвременни технологии и съвременни методи за работа, което ще направи трудът по-интересен, по-лесен, по-ефективен и по-привлекателен;
- Да се помисли за гарантиране здравето и безопасността на работещите - чрез инвестиране в съвременни средства за колективна защита и средства за индивидуална защита;
- Да се обновят системите за възнаграждение и стимулиране на работещите в четирите професии в бранша;
- Да се разнообразят предлаганите пакети от допълнителни непарични материални стимули, с което упражняването на четирите професии ще стане по-атрактивно;
- Да се разработят стратегии за професионалното и кариерното развитие на работещите - в краткосрочен, средносрочен и дългосрочен план, което ще увеличи възможностите за задържане на качествените специалисти в предприятията и ще намали текучеството на работна сила;
- Да се използват широко възможностите за повишаване на квалификацията и придобиването на нови професионални способности, като по този начин ще се създадат солидни стимули за работещите да видят своето професионално развитие в контекста на съответното предприятие.

Б. Като цяло, оценките от респондентите от бранша показват, че четирите идентифицирани професии се оценяват като професии с богато съдържание и като цяло са интересни и разнообразни.

Така например, според 48,5 % от респондентите упражняваната от тях професия е разнообразна, а по мнението на 60,9 % - професиите им могат да се охарактеризират

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

като интересни. Според 41,8 %, професиите им са рутинни само до известна степен, а 74,6 % считат, че професиите им не са скучни. Това е много добра атестация за характера на четирите професии и добра основа за възобновяване привлекателността на тези професии. По мнението на 52,2 % от респондентите, тяхната професия е предизвикателство към техния интерес и им дава възможност за професионално развитие. Само 29,9 % от респондентите считат, че тяхната професия е предизвикателство към здравето и безопасността им, а това подсказва, че от гледна точка на рисковете за здравето и безопасността ситуацията е сравнително добра и с немного усилия би могло да се постигнат високи позитивни ефекти.

Това са общите оценки за бранша като цяло. Но за да се проектират ефективни мерки за повишаване привлекателността на идентифицираните четири професии, трябва да се видят различията и нюансите между представите за четирите професии:

- Така например, анализът на оценките за степента на разнообразност на четирите професии разкрива, че **представителите на две от професиите (машинните оператори техниците на електронна техника) клонят към мнението, че професиите им не са достатъчно разнообразни**, а това вече е сигнал, че лицата, упражняващи тези професии, могат да почувстват неудовлетворение на един или друг етап от своята професия и това да резултира с промяна в професията или поставянето на акцент върху други параметри на работата, като например търсене на по-високо заплащане, с което да се компенсира факта, че професията не е разнообразна;
- Получените оценки по признака **"интересна професия"** корелират директно с оценките по предходния показател - отново, преобладаващи дялове от машинните оператори техниците на електронна техника са на мнение, че техните професии не са във висока степен интересни, което поставя въпроса как може да се повиши атрактивността на тези професии и тяхното упражняване да бъде по-интересно за работещите;
- Получените оценки показва също така, че **от четирите изследвани професии в бранша професията на инженера е оценена като създаваща най-силни предизвикателства към интелекта на лицата, които я упражняват**. Професията на машинните оператори се оценява като носител на високи предизвикателства от над половината от тази категория респонденти. Що се отнася до електротехниците и техниците на електронна техника, то сред изказаните мнения преобладава позицията, че професиите им са само до известна степен предизвикателство към техния интелект. Това отново е сигнал, че е много вероятно част от упражняващите тези две професии да изпитат

<https://www.eufunds.bg/>

неудовлетвореност от своите професии и да потърсят нова професионална реализация - било то в друго предприятие, за което имат информация, че работи с по-интересни технологии, било то в предприятие, предлагащо по-богати възможности за професионално развитие, както и повече материални стимули за работа;

- 70,8 % от инженерите, 43,8 % от електротехниците, 50,0 % от техниците на електронна техника и 46,7 % от машинните оператори считат, че **професиите им не предполагат извършване на дейности, които пряко да застрашат здравето и безопасността им**. Тези данни са благоприятни от гледна точка на дискутирането на привлекателността четирите изследвани професии, защото индикират относително по-ниски равнища на рискове към здравето и безопасността на упражняващите тези професии. От четирите изследвани професии като най-рискова е оценена професията на електротехника;
- Сред представителите на четирите изследвани професии доминират мнения, че **тези професии не са и не могат да се охарактеризират като скучни**. Все пак, би могло да се вземе предвид, че с изключение на категорията на респондентите-инженери, другите три категории респонденти излъчват средни по значимост дялове от лица, според които техните професии са до известна степен скучни - тези дялове са 31,2 % от електротехниците, 15,4 % от техниците на електронна техника и 13,3 % от машинните оператори;
- Другият съществен признак на оценяваните професии е тяхната рутинност. Този признак може да се тълкува нееднозначно - от една страна, наличието на рутина е добре за професията, защото гарантира, че работникът има необходимите качества и умения и по-лесно би се справил с работата; но от друга страна, рутината е признак за повторемост на действията и би могъл да действа на някои лица демотивиращо, тъй като няма елементи на творчество и разнообразие. В конкретния случай оценките показват, че 26,7 % от машинните оператори, 15,4 % от техниците на електронна техника, 6,2 % от електротехниците и 13,0 % от инженерите смятат, че техните професии са в много висока степен рутинни. Паралелно с това, 52,2 % от инженерите, 50,0 % от електротехниците, 23,1 % от техниците на електронна техника и 40,0 % от машинните оператори са на мнение, че упражняват професии, които в никакъв случай не биха могли да се нарекат рутинни. Тези оценки показват, че колкото по-творческа е дадена професия (като например професията на инженера), толкова в по-ниска степен тя се възприема като рутинна. От коментираните данни можем да се направи извод, че от четирите изследвани професии като рутинна в най-висока степен се охарактеризира професията на машинните оператори.

<https://www.eufunds.bg/>

В обобщение на казаното може да се подчертае, че при дълбочинните интервюта с респонденти от бранш "Електротехника и електроника" професията на инженера бе очертана като предпоставяща най-големи възможности за творчество и разнообразна работа, но и професиите на електроинженерите и техниците на електронна техника описани като интересни и разнообразни. Машинните оператори също са характеризирали своята професия като предлагаща интересни възможности за професионално развитие, макар и да изтъкнаха в своите оценки, че работата им предполага висока степен на рутинност и извършване на повтарящи се действия.

В. Технологичното обновяване на предприятията се оценява от респондентите като ключова предпоставка за повишаване конкурентоспособността на предприятията и повишаване привлекателността на оценяваните четири професии

Ето какви конкретни ефекти от технологичното обновяване очакват респондентите:

- Според 91,4 % от респондентите, трудът им ще стане по-високо производителен;
- Според 85,5 %, професиите в бранша ще станат по-привлекателни за работниците;
- Трудът ще стане по-приятен за изпълнение, по мнението на 88,4 % от респондентите;
- Според 72,9 %, трудът ще стане по-малко опасен, с по-малко рискове за здравето и безопасността на работещите;
- 82,6 % считат, че технологичното обновяване на предприятията от бранша ще направи труда на работещите в бранша по-лесен за изпълнение;
- 87,1 % са на мнение, че технологичните новости в предприятията ще направят труда по-интересен.

Тук, разбира се, възниква въпросът дали работниците притежават необходимите професионални и квалификационни характеристики, за да работят с по-съвременни машини и съвременни производствени методи. Наблюденията на експертите от бранша показват, че далеч не всички работници биха могли да се справят с радикално ново оборудване. Неговото овладяване ще наложи провеждане на вътрешнофирмени обучения за придобиване на допълнителни знания и умения, необходими за качествена и ефикасна работа с ново оборудване. Впрочем, в тази връзка, но по друг повод, един от големите български работодатели в бранша сподели своя опит в това отношение и разказа, че неговата стратегия за развитие е да внедрява ново оборудване, след което организира специализирано обучение на работниците и това му се възвръща

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

многократно, тъй като работниците бързо овладяват новата техника и работят безопасно и ефикасно с нея.

Г. Спонтанни оценки за престижността на четирите оценявани професии

Една от основните задачи на дълбочинните интервюта бе да се съберат спонтанни оценки за начина, по който изследваните четири професии в бранш "Електротехника и електроника" се оценяват от другите работещи в бранша, в това число от младите хора, и каква значимост придават на своя труд самите респонденти:

- Според 45,1 % от респондентите, работниците от техните предприятия ценят много високо техните професии. Други 50,7 % считат, че професията им е ценена от другите работници, но не особено много, а 4,2 % преценяват, че професията им е много слабо ценена. На основание на тези общи оценки може да се направи констатацията, че **престижността на четирите основни професии в бранш "Електротехника и електроника" е около средната, но е по-ниска, отколкото работниците биха желали и очакват да бъде. Това доказва, че идентифицираните четири професии в бранша действително са подбрани коректно, тъй като поради различни обективни и субективни причини интересът към тях е намалял и това създава сериозни предизвикателства пред предприятията от бранша;**
- Според получените при дълбочинните интервюта индиректни оценки, **най-престижна в контекста на изследваните предприятия е професията на инженера, следвана от професията на техниците на електронна техника, професията на електротехниците и най-накрая от професията на машинните оператори.** Това своеобразно ранжиране на четирите професии е важно от гледна точка на последващите проектни дейности и подсказва по какъв начин следва да се приоритизира и как да се степенуват мерките за повишаване привлекателността на четири професии;
- **Преобладаващата част от респондентите (96,2 %) изразяват своята категорична убеденост, че предприятията в бранша не могат без тях, защото извършват ключови за функционирането на предприятията дейности.** Данните от сочат, че с най-високо самочувствие за значимостта на извършваната от тях работа са електротехниците, 100 % от които са на мнение, че предприятията не могат да функционират нормално без тях. Инженерите също имат високи самооценки за дейността си и според 96,0 % от тях работата им има ключово значение за предприятията, в които упражняват своята професия. Другите две професии (техник на електронна техника и машинен оператор) излъчват оценки, индикиращи средно по сила професионално самочувствие. В

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

тази връзка, добре би било да се предприемат мерки за повишаване публичния престиж на професиите на техника на електронна техника и машинния оператор - чрез широки обществени кампании да се промотират двете професии, като на достъпен и атрактивен език се разкрива значимостта на двете професии за производствата в бранша и за икономиката като цяло;

- При дълбочинните интервюта бе потърсена преценката на представителите на четирите основни професии в бранш "Електротехника и електроника" за това дали получават удовлетворение и задоволство от извършвания труд. данните показват, че 71,8 % от респондентите изпитват удовлетворение от това, че работата им предполага извършване на високо квалифициран труд. Най-силна е удовлетвореността на инженерите, 81 % от които са изтъкнали, че това, че извършват високо квалифициран труд им носи удовлетворение. Подобни оценки по отношение на упражняваните от тях професии правят 75 % от електротехниците, 71 % от техниците на електронна техника и 53 % от машинните оператори. За целите на настоящия документ обаче трябва да вземе под внимание онези 26,5 % от интервюираните лица, които са посочили, че само до известна степен изпитват удовлетворение от полагания труд. Тези отговори насочват вниманието ни към тази част от респондентите, които по едни или други причини не са изцяло доволни от труда, който упражняват в рамките на своята професия. Респондентите, избрали този отговор, поясниха, че тяхното неудовлетворение се дължи на различни причини:

- **Инженерите:** при интервютата са изказани няколко единични мнения (11,4 %) в тази връзка и тези инженери са споделили, че ако оборудването се промени и се инвестират средства в нови машини, това значително ще подобри параметрите на работната среда и ще направи труда на всички много по-приятен и по-ефективен, а това, от своя страна, ще направи професиите по-привлекателни и по-желани;
- **Преобладаващата част от електротехниците (72,1 %)** са обърнали внимание, че макар вече да работят с по-нови технологии и машини, все още има елементи, които се нуждаят от оптимизиране и подобряване. Като примери се посочват аварията в производството, които рязко снижават привлекателността на професията на електроинженерите. Други 8,2 % са подчертавали значимостта на своята професия, но в същото време са си давали ясна сметка, че макар от тях да зависи нормалното функциониране на предприятието, то все пак става дума за работа по поддръжката, т.е. това не са високо квалифицирани дейности, а по-скоро дейности по ремонта и поддръжката;
- **Техниците на електронна техника** като цяло (81,2 %) са подчертавали, че се гордеят със своята дейност, тъй като ако машините спрат работа, това значи край

<https://www.eufunds.bg/>

на производството в даденото предприятие. В тази връзка те са изтъквали, че приемат своя труд за високо квалифициран и безспорно важен за работата на цялото предприятие. Също така са изразили мнение, че трудът им изисква специализирани технически познания, в това число умения за правилно разчитане на чертежи - нещо, което в днешни времена се оказва сред дефицитните умения в производствата в бранша;

- **Машинните оператори** масово са посочвали (86,6 %), че трудът им е строго специализиран и от него зависят всички останали дейности в предприятието. Част от тази категория респонденти (12,4 %) обаче са споменавали, че в техните предприятия има и много по-високо квалифициран труд, в сравнение с който работата на машинните оператори изглежда на едно средно технологично равнище и това е повод за неудовлетвореност сред машинните оператори.

Д. Подобряване на условията за труд като една от основните обективни предпоставки за повишаване привлекателността на четирите основни професии в бранша

Дълбочинните интервюта показват, че в най-висока степен удовлетворени от условията на труд са електротехниците (68,8 %) и инженерите (61,5 %). Средно ниво на удовлетвореност се установява сред машинните оператори (53,3 %), а относително най-ниско е удовлетворението сред техниците на електронна техника (42,9 %). Прави впечатление, че дори инженерите, чиято работа априори се счита за "най-чиста" и протичаща в най-добри условия на труд, също излъчват немалък дял (38,5 %) от лица, според които условията на труд се нуждаят от подобрене. Според 57,1 % от техниците на електронна техника условията на труд трябва да се оптимизират. Събраните оценки показват, че в една част от предприятията от бранш "Електротехника и електроника" все още не е направено необходимото, за да се създадат съвременни условия на труд и да се изпълнят очакванията на работещите в тези предприятия. Това е важна констатация, защото както показват интервютата, ако условията на труд не са добри, работниците търсят алтернативи и отиват в други предприятия, където им предлагат по-съвременни условия на труд. Ето по-конкретно какво показват оценките на различните категории респонденти:

- Според 42,3 % от **инженерите**, в част от предприятията се срещат проблеми както с битовите условия в предприятията, така и с част от машините и оборудването - те са остарели в технологично отношение и колкото и добре да се поддържат, пак продуцират рискове за здравето на работниците. Някои инженери (30,7 %) обръщат внимание, че на места има проблеми от "първи порядък" - лошо, недостатъчно осветление, неефективна вентилация, лоши физически условия за

<https://www.eufunds.bg/>

отстраняване на дефекти в машините. Другаде проблемът е, че от създаването на предприятието не е извършван ремонт и всички работни помещения са безкрайно остарели - във всичките им аспекти. При това положение условията на труд няма как да бъдат добри - те просто са отражение на остарели технологии и стари, неремонтирани работни помещения;

- **По-голямата част от електротехниците (75,0 %)** обръщат внимание, че материалната база и инструментите са остарели и се нуждаят от осъвременяване. Други коментират, че липсва добре организирана складова база и това затруднява работния процес;
- Според 64,2 % **техниците на електронна техника**, в някои предприятия работните помещения не се вентилират добре (липса на свеж въздух), освен това има проблем с качеството на светлината (работи се при изкуствена светлина, което силно изморява). Други съобщават, че при тях се работи с олово, което създава риск за зрението и за други органи, а предприятието не е създадо необходимите мерки за защита на безопасността на работниците;
- **Машинните оператори** също подчертават, че подобряването на условията на труд трябва да обхване такива ключови компоненти, като подобряване на осветлението, обзавеждане със съвременни климатични системи, подобряване на санитарните условия (тоалетни) и др. На това мнение са 86,6 % от тази категория респонденти. Освен подобряване на климатичните условия и светлината, редица машинни оператори (46,7 %) настояват за по-добра организация на труда. Интересното е, че те отнасят организацията на труд към условията на труд, но очевидно е все пак, че в техните представи организацията на труд е базова предпоставка, която до голяма степен предопределя и самите условия на труд.

В обобщение, **основните рискове за здравето и безопасността на работещите по четирите основни професии в бранш "Електротехника и електроника"** са следните:

- Липса на свеж въздух в халетата и цеховете, лоша вентилация и климатизация;
- Вдишване на тежки метали, които съпровождат извършването на някои специфични за бранша производствени операции;
- Отровни изпарения от маслата, с които се изпитват машините;
- Висок риск от трудови злополуки при работа с машините;
- Високи, наднормени нива на шум;
- Слаба осветеност на работните помещения, работа при изкуствена луминесцентна светлина. Освен риск за зрението, това създава и опасност от травми;
- Зрителна умора поради необходимостта от продължителна концентрация;
- Опасност от изгаряния от разтопен метал;

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

- Работа с кабели под високо напрежение;
- Лоша аспирация на машините за лакиране, поради което се вдишват вредни пари през целия работен ден;
- Опасност от падане;
- Опасност от повреда на зрението поради продължителна работа с компютър;
- Прахови частици, предизвикани от различни операции;
- Рискове от работата с електричество.
- Остарялата материално-техническа база също предпоставка за по-високи рискове за здравето и безопасността на работещите като цяло.

Обрисувайки потенциалните рискове при работата в предприятията от бранша, близо половината (49,6 %) от респондентите изтъкват, че ако се спазват изискванията на безопасност, рисковете се свеждат до минимално ниво. Тук бихме искали да вмъкнем една обща констатация на експертите от бранша, които на етапа на подготовката на дълбочинните интервюта изразиха мнение, че като цяло условията на труд не са чак толкова тежки (като например в машиностроенето и други браншове), респективно и рисковете в бранша не са чак толкова високи, но въпреки всички рискове има и голяма част от тях могат да се редуцират, ако работниците спазват инструкциите за ЗБУТ.

Анализът на получените при дълбочинните интервюта оценки показва дълбоката убеденост на респондентите от бранша, че подобряването на параметрите на работната среда ще увеличи чувствително привлекателността на изследваните четири професии. Като възможности се визират изграждането на чисти, просторни производствени халета, поддържане на постоянна оптимална температура, оборудването на помещенията със съвременни средства за пречистване на въздуха, понижаване на шумовия фон, набавяне на съвременни средства за индивидуална защита и безопасност.

В обобщение, според респондентите, в предприятията от бранша се работи сериозно върху подобряването на условията на труд. Значителна част от предприятията са съвременно оборудвани, работи се в чисти и просторни помещения, оборудвани със съвременни климатични и вентилационни системи. Прилагат се по-нови технологии и по-нови методи за обработване на детайлите. Всичко това създава чиста и по-здравословна среда за труд. Но паралелно с това все още в бранша има по-малки, и не до там малки, производства, които се извършват в остарели цехове или дори гаражи. Както би могло да се очаква, там условията на труд не са добри, оборудването е остаряло и неадекватно на съвременните технологии. В тези случаи рисковете пред здравето и безопасността на работниците са големи и те варират в широк диапазон, започвайки от лошо осветление и липса на вентилация, до вредни и отровни изпарения и опасности от изгаряния и други травми при работа с машините. Всичко това е добре известно и тези въпроси се

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

нуждаят от адекватно адресиране, защото лошите условия на труд и високите рискове за безопасността влияят негативно върху оценките на работниците за привлекателността на професиите и дейностите, извършвани в тези работни условия.

Е. Ключови оценки за привлекателността на четирите професии в бранша

Една от основните функции на проведените дълбочинни интервюта в бранш "Електротехника и електроника" бе да се установи каква е привлекателността на четирите основни за бранша професии. Ще напомним тук, че в хода на подготовката на дълбочинните интервюта бяха проведени серия от работни срещи и мозъчни атаки, в хода на които експертите от бранша предложиха свое обяснение за ниската привлекателност на четирите основни професии и тези разговори послужиха като отправна база за формулирането на въпроси, търсещи спецификата на бранша като цяло и особеностите на изследваните професии.

Е1. Отношение на младите хора към тези четири професии

В контекста на системния недостиг на млади кадри за идентифицираните четири професии от бранш "Електротехника и електроника", за целите на настоящия анализ от особено значение е **отношението на младите хора към оценяваните четири професии**. Основната презумпция е, че спецификата на всяка една от четирите професии рефлектира върху мненията и оценките на представителите на изследваните професии и така всяка категория респонденти изработва своя уникална визия за привлекателността на своята професия.

- **Оценки на инженерите:** Тази категория респонденти преценява, че професията на инженера е интересна и привлекателна за младите хора, тъй като е динамична, предполага извършване на разнообразни и творчески дейности и дава богати възможности за професионално и кариерно развитие. Инженерите са на мнение, че професията им е ценена и търсена от младите хора и защото е много по-добре платена, в сравнение с други професии в бранша. Освен това не е свързана с извършването на тежък физически труд - характеристика, която оказва много силно влияние върху мнението на младите хора за дадена професия. Инженерите, обаче, изтъкват, че това е професия за интелигентни хора, които могат да оценят по достойнство богатите възможности на професията инженер. Пак в тази връзка някои респонденти посочват, че професията е привлекателна за младите хора, но далеч не е за всеки, защото се изискват много качества, между които абстрактно, математическо и техническо мислене, умения за концентрирана работа, бърза мисъл, креативност, умения да се носи отговорност за взети решения и др. Професията се характеризира с постоянни предизвикателства и само този, който

<https://www.eufunds.bg/>

е готов да работи на високи обороти, може да я възприеме от нейната привлекателна страна. За друг тази професия би била крайно неподходяща. Някои респонденти (15,3 %) изказват мнение, че независимо от много си плюсове, професията на инженера не е особено привлекателна за младите хора днес, тъй като заплащането за труд е много по-ниско, отколкото би могло да се очаква. Ниското заплащане отблъсква младите хора, които търсят освен всичко друго и адекватно заплащане. В този дух, други 36,4 % респонденти отбелязват, че професията на инженера вече не е сред модерните професии - днес има редица по-интересни професии, които предизвикват младите хора и които спечелват битката за младите и талантливите кадри. 7,9 % от респондентите считат, че професията на инженера не е привлекателна и поради това, че обучението за инженер е трудно и продължително - изискват се много качества, човек трябва да е над средното ниво на интелигентност, да има афинитет към техническите науки, да е сериозен, трудолюбив, да има склонност към непрекъснато овладяване на нови знания и умения. А този тип хора стават все по-малко, затова и професията постепенно изпада от класацията на търсените и предпочитаните професии. Изискванията към кандидатите за инженери са високи, а това плаши и отблъсква. Други пък, които се насочват към професията на инженера, се оказват с неподходящи качества и макар да получават дипломи за инженери, на практика не успяват да станат такива и след като завършат им е много трудно да се реализират. Някои от тези "инженери" дискредират професията и са повод за създаване на негативни оценки за професията;

- **Оценки на електротехниците:** Като подчертават, че това е професия за технически грамотни хора, 75,0 % от електротехниците изказват мнения, че тяхната професия е много добра, интересна и в много отношения предизвикателна, но в очите на младите хора изглежда непривлекателна, защото е опасна (работи се с електричество и при високи напрежения) и е сравнително по-ниско платена. 43,7 % от електротехниците считат, че професията им не е привлекателна за младите хора, защото е трудна за усвояване - изискват се специфични практически умения, които младите хора нямат търпение да усвоят и дори се страхуват да опитат. Овладяването на професията изисква широки технически познания и стажуване, а това също отблъсква младите хора, които предпочитат да се захванат с професии, които са лесни за овладяване и не поставят строго специфични изисквания. Проблем за професията на електротехниците са слуховете за високите нива на рискове от трудови злополуки: нормално е при това положение младите хора да бягат от професията на електротехника. 18,7 % от респондентите-електротехници напомнят, че

<https://www.eufunds.bg/>

ниският авторитет на професията на електротехниците се дължи до голяма степен и на некачественото обучение на младите хора - когато в средното училище младите се сблъскат с ниско ниво на преподаване, остарели програми и методи, това създава негативно отношение към самата професия и младите хора се отказват от нея, защото за тях това е безинтересна и безперспективна професия. На практика, това е невярно, но ако в средното училище е създадено такова погрешно впечатление, младите хора не желаят повече дори да чуят за тази професия. Един от респондентите пък е категоричен, че младите хора проявяват интерес към професията на електротехника, но ги е *"страх от тока и затова бягат"*. Ако трябва да сумираме мненията на електротехниците, то като цяло преобладават тези, според които професията на електротехника не е привлекателна за младите хора;

- **Техниците на електронна техника:** Тази категория респонденти счита, че тяхната професия е **и интересна, и привлекателна**, но всичко е въпрос на личен избор и преценка. 35,7 % от респондентите от тази категория са на мнение, че *"младите хора търсят лесни и бързи пари"* и добри перспективи за развитие - все неща, които не могат да намерят в професията на техник на електронна техника. Други 28,5 % от респондентите преценяват, че по принцип производството не привлича младите хора и всяка професия, свързана с прякото производство, им изглежда непривлекателна. В тази връзка 14,2 % от респондентите изрично изтъкват, че тяхната професия е привлекателна, но при нея трудно се достига до високо професионално ниво и тъкмо това вероятно отблъсква част от младите хора от тази професия;
- **Машинните оператори:** Практически всички респонденти - машинни оператори са заявили, че тяхната професия е привлекателна за младите хора, защото се работи с нови машини и нови технологии, непрекъснато се научават нови и интересни неща и има възможност за израстване в професията. Но 26,7 % от представителите на тази професия подчертават, че **професията им е отговорна, но е малко популярна** - младите хора не я познават, нямат представа какво точно се върши, не могат да преценят степента на важност и значимост на професията за едно предприятие и поради това си е представят като една елементарна и безинтересна професия. Младите хора търсят професии, свързани с работа на компютри, и ако им се обясни в какво е същността на работата на машинните оператори, ще се намерят хора, които ще проявят интерес. 33,4 % от респондентите предполагат, че тази професия ще се хареса на младите хора, които искат да създават конкретни неща и да виждат как излизат от техните ръце. Коментирайки минусите на професията, респондентите изтъкват на първо място

<https://www.eufunds.bg/>

ниското заплащане - то е сред ниските в бранша и това също отблъсква младите хора.

Коментираните оценки разкриват ясно и недвусмислено отношението на младите хора към четирите основни професии в бранша. Препоръката е тези оценки внимателно да се осмислят и да се разгледат като основа за конструирането на релевантни мерки за повишаване привлекателността на четирите основни професии в бранш "Електротехника и електроника".

Е2. Причините, поради които интересът към четирите основни професии в бранша е намалял през последните години

По този показател при дълбочинните интервюта бе събрана интересна информация, чието осмисляне дава богат набор от идеи за конкретни мерки за повишаване привлекателността на четирите основни за бранш "Електротехника и електроника" професии:

- **Инженерите:** Разсъждавайки върху причините за спада на интереса към професията на инженера, тази група респонденти привеждат богата аргументация:
 - ✓ Според 53,8 % от респондентите-инженери, една от основните причини за отлив от професията на инженера е, че при прехода се допусна коренна промяна в мисленето на големи маси хора по отношение на ключови производства за икономиката. Преди ценени и уважавани, редица професии, сред които и професията на инженера, бяха натикани в ъгъла, като остарели и ненужни професии. Новите поколения не изпитват респекта, който предишните поколения имаха към инженера. Причините за това са комплексни и до голяма степен се дължат както на преустройството на цели икономически отрасли, така и поради смяна на отношенията на собственост и появата на множество малки фирми. Да бъдеш инженер престана да бъде престижно, макар да се съзнава, че тези кадри са необходими за редица ключови производства. Постепенно професията на инженера бе изместена от нови, по-модерно звучащи професии, най-вече свързани с приложението на компютърните и дигиталните технологии;
 - ✓ Друга причина за спада към интереса на инженера е, че при прехода към пазарна икономика професията на инженера се е оказала сред професиите, при които се формира относително ниско заплащане за труд. Ниските парични стимули са сред основните причини за формирането на отношение на подценяване и недостатъчен респект към професията на инженера;
 - ✓ Според 15,4 % от респондентите, тези нови обстоятелства в българската икономика изпратиха голям брой качествени и талантиливи български

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

инженери на работа в чужбина, където трудът им се цени подобаващо. Това оголи българската икономика от инженерни кадри и задълбочи недостига от инженери в предприятията. И тъкмо в това е парадоксът: от една страна има недостиг на инженери, а от друга страна професията на инженера не се уважава и е сред ниско престижните;

- ✓ 5,9 % от респондентите-инженери са на мнение, че определена вина за спада на интереса към професията на инженера има обществото като цяло и медиите в частност. Инженерите не са обект на медийни публикации, те не присъстват в медийното пространство, освен ако не са част от публикации за изтичане на мозъци в чужбина. За професията на инженера трябва да се говори публично, като се показва нейната значимост и важност за просперитета на икономиката като цяло. Нужни са позитивни и добронамерени послания, които да показват професията на инженера в най-добрата ѝ светлина и да ѝ придават адекватна значимост. Тъй като от години наред не е така, професията на инженера постепенно загуби своята престижност и сега трябва да се гради почти от нулата;
- **Електротехниците:** От своя страна, **електротехниците** коментират спада на интереса към тяхната професия по следния начин:
 - ✓ 56,2 % от електротехниците са категорични, че през последните години интересът към тяхната професия силно е намалял - при това както сред младите хора, така и въобще сред другите работници. Професията силно е загубила от предишната си популярност, защото като цяло е трудна, изисква много качества, поставя немалко рискове пред здравето на електротехниците, а в същото време не е добре заплатена. Почти всички респонденти в една или друга форма са посочили, че заплащането не е адекватно и не отговаря на очакванията за полагаия труд. При това, 18,7 % от електротехниците правят сравнение с подобен труд в други браншове и считат, че в бранш "Електротехника и електроника" на електротехниците се плащат най-ниските възнаграждения за този вид труд;
 - ✓ По мнението на 18,7 % от електротехниците, тяхната професия е силно подценявана. В рамките на едно предприятие електротехникът извършва важни и нередко, ключови дейности, от които зависи цялото производство. Това обаче не винаги се оценява от другите, а това неуважение се вижда и от по-ниското заплащане. Затова и младите хора не искат да се ориентират към професията на електротехника, защото нито им звучи престижно, нито е добре платена. Според 25,0 % от респондентите, ниското заплащане демотивира електротехниците и тези, които обичат професията си, остават да я работят.

<https://www.eufunds.bg/>

Други 12,5 % от респондентите посочват, че тъй като няма желаещи да се обучават за електротехници, професията започва да страда от системен недостиг от подготвени кадри;

- ✓ 31,5 % от респондентите-електротехници подчертават изрично, че не само в предприятията е ниско уважението към професията на електротехника - това пренебрежение се пренася и в обществото, извън професиите, и се предава в масовите стереотипи. Професията се котира много слабо сред младите хора, защото за нея се говори, че е ниско платена и е свързана с високи рискове за здравето.
- **Техниците на електронна техника** посочват, че според тях сниженият интерес към тяхната професия се дължи на следните причини:
 - ✓ 35,7 % от тази категория респонденти обръщат внимание на една особеност на българските предприятия в бранша - те се подизпълнители на други, чуждестранни производители. Това, според респондентите, снижава значимостта на българската електротехника, като я поставя в позицията на второразряден под-изпълнител. Всичко това се отразява негативно върху имиджа на предприятията от бранша, а оттук влияе негативно по цялата верига. Включително, за бранша проблем е, че производствата са сложни и високо отговорни, а се заплащат заплати, съобразени с равнищата на заплащане на труд на българския пазар на труда;
 - ✓ 42,8 % от техниците на електронна техника се чувстват в известна степен излъгани, защото работят за известни брандове и марки, а преценяват получаваните от тях заплати като ниски за полагания от тях труд. Всичко това оказва неблагоприятно влияние върху престижността на професията на техника на електронна техника и в резултат интересът към тази професия спада. Разбира се, респондентите оценяват ситуацията през призмата на своята позиция в производствения процес и рядко си дават сметка, че производителността на труда е в пъти по-ниска от тази в други европейски страни;
 - ✓ Сред респондентите са изказани и противоположни мнения за тенденциите в привлекателността на тяхната професия- според 21,4 % от тях, интересът към професията не е намалал, напротив тя привлича знаещи и амбициозни млади хора, но е трудна за овладяване и затова не всички, които завършват съответното образование, се реализират по специалността си. Тук на преден план излиза въпросът за ниското качество на средното професионално образование, което създава неподготвени кадри, негодни за потребностите на предприятията от бранша;

<https://www.eufunds.bg/>

- **Машинните оператори** считат, че не може еднозначно да се говори за намаляване на интереса към професията им. Ето как се описва ситуацията в бранша:
 - ✓ 43,7 % от респондентите изтъкват обичайните аргументи - интересът е намалял поради ниското заплащане на труда на машинните оператори.;
 - ✓ Но има и други мнения (46,6 %), които поставят акцента върху други параметри на работната среда. Сред тях на първо място е мнението, че професията е трудна - както за овладяване, така и за прилагане. Тази професия поставя много специфични изисквания към лицата, които я упражняват, и това прави хората по-внимателни и по-колебливи. Професията на машинните оператори предполага работа с високи технологии и модерни машини, а колкото и странно да звучи, това плаши част от работниците - те търсят по-обикновена работа, при която не се носи голяма отговорност и не се извършват сложни технологични операции. Ето това е според тази част от респондентите същинската причина за слабия интерес към професията на машинните оператори;
 - ✓ Трети респонденти (20,0 %) изобщо не приемат постановката, че интересът към професията на машинните оператори е намалял - точно обратното, твърдят те, интересът към тази професия нараства с всяка година, защото работата е интересна, разнообразна, работи се с най-нови машини и технологии и това се харесва на младите хора. Друг е въпросът, че тази работа не е за всеки, а само за тези, които имат технически наклонности и заложи и ценят работата с компютризирани машини.

В името на обективността трябва да се каже, че всяка от горните страни има право и е дълбоко убедена в правотата на своите оценки. Това, което за един индивид е плюс, за друг би могло да бъде проблем или минус. Там, където един работник вижда възможност за лично и професионално развитие, друг би видял натоварване и рискове за здравето. Ето защо трябва внимателно да се вникне в изказаните от респондентите мнения и да се потърси "златната среда", като се дискутират всички възможни начини за повишаване привлекателността на професията на машинния оператор. А ако се приеме, че интересът и сега е висок, тогава трябва да се търсят обясненията за съществуването на системен недостиг от подготвени кадри по професията на машинния оператор.

Едно от възможните обяснения ни бе подсказано от експертите от бранш "Електротехника и електроника", които в хода на мозъчната атака за идентифициране на четирите основни професии в бранша изрично поясниха, че проблемът с недостига на кадри в техния бранш е специфичен и се свежда до следното: при тях проблемът не е, че

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

липсва интерес към паралелките в средното професионално образование и респективно, към специалностите във висшето образование (както е в други браншове), а проблемът е в ниското качество на средното и висшето образование. Учениците, които излизат от средното професионално образование, са с ниски и неадекватни нива на знание по специалността, липсват им основни теоретични познания. Още по-зле са практическите умения на завършващите средно професионално образование - те не владеят дори минимално изискваните се практически умения и работодателят е принуден да ги обучава от самото начало. Така се оказва, че проблемът с кадри за бранш "Електротехника и електроника" е не толкова проблем на недостигащи количества, а по-скоро дефицит на качествено подготвени млади специалисти. В тази връзка експертите от бранша дават примери за чуждестранни компании, които след сериозни изпитни процедури наемат български специалисти, но след това тези хора преминават цялостен курс на обучение от самата компания. Това е необходимо поради факта, че в компанията се работи с машини и технологии, за които българските ученици дори и не са чували, а компанията има изисквания от работника не само да обслужва и да следи машината, но да умее сам да отстрани повреда, ако такава възникне и производственият процес спре. Затова българските ученици преминават през вътрешнофирмени обучения и се специализират изцяло съобразно технологиите и машините, които компанията използва. В това, впрочем, няма нищо нередно и считаме, че е напълно нормално. Проблемът е обаче другаде: ниско е изходното, базовото ниво на завършилите средно професионално образование и те се оказват негодни да овладяват технологиите, с които се работи в по-напредналите компании. Според експертите от бранша, проблеми има и със завършващите инженери, част от които трудно се ориентират в разчитане на техническа документация, а какво остава да творят и да създават нови технически изделия.

2.3. Идеи за бранш "Транспорт и спедиция"

В резултат от проведените дълбочинни интервюта в бранша бе събрана богата емпирична база от мнения, оценки и представи за специфичните характеристики на осъществяваните производствени процеси в предприятията от бранша, за характерните производствени операции, за други съществено важни особености при работата с изходните материали и произвежданите крайни продукти, както и за произтичащите от това особености по отношение на такива важни компоненти от осъществяването на четирите професии в бранша, като рисковете за здравето и безопасността на работещите, размера и адекватността на заплащането за труд, предоставяните други непарични материални стимули, перспективите за развитие и престижа на професиите.

Като част от интервютата респондентите направиха систематизирано описание на упражняваните от тях професии. От тези описания става ясно, оценяваните четири

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

основни професии в бранш "Транспорт и спедиция" са много различни. Вероятно общото между тях е единствено в това, че извършват дейности за превоз на товари (без пътници). Но докато спедиторът играе ролята на посредник за организирането и безопасното превозване на товари от една до друга точка, то при професиите на шофьора, машиниста и пилота става дума за лично участие на тези лица в осъществяването на планираните превози, съответно сухопътен, железопътен или авиопревози, като и трите вида превози имат свои особености и същностни характеристики. Това предопределя и наличието на сериозни различия в осъществяването на четирите оценявани професии, което от своя страна провокира различни усещания на лицата, упражняващи тези професии, и формира специфични нагласи и очаквания по отношение привлекателността на тези професии.

А. Основните характеристики на четирите професии като изходна база за проектиране на мерки за повишаване на тяхната привлекателност. Една от задачите на дълбочинните интервюта бе да се оценят ключови характеристики на четирите професии. Респондентите са се отзовали охотно на тази молба и получените оценки показват следното:

- Според 53,3% от респондентите, оценяваните четири професии са в много висока степен разнообразни;
- 62,7 % от респондентите дефинират своите професии като интересни в много висока степен;
- Като предизвикателство в много висока степен към техния интелект оценяват своите професии 58,3 % от интервюираните лица в бранша;
- Според 43,2 %, професиите им са в много висока степен предизвикателство към тяхното здраве. Според 29,7 % обаче професиите им са по-скоро до известна степен предизвикателство към тяхното здраве;
- По мнението на 77,8 % от респондентите, оценяваните четири професии не са скучни;
- По отношение на признака "рутинност" четирите оценявани професии явно се различават, за което индикация са пъстрите получени оценки: според 14,3 % от респондентите тяхната професия е в много висока степен рутинна, според 37,1 % - рутинна само до известна степен, а според 48,6 % - рутинна в много ниска степен. Все пак, като цяло се налага мнението, че четирите оценявани професии предполагат към ниска степен на рутинност.

Представените оценки са важни, тъй като показват, че като цяло четирите оценявани професии имат богато съдържание и предполагат към извършване на интересни, разнообразни, нескучни и в малка степен рутинни дейности, които до голяма степен дават възможност за интелектуално развитие. Това са благоприятни

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

характеристики, които могат да се използват при проектирането на мерки за повишаване привлекателността на професиите в бранша. Същественото е това, че сами по себе си тези професии са интересни и съдържат богати възможности за професионално и личностно развитие, а това означава, че повишаването на тяхната привлекателност би могло да стъпи на тези присъщи характеристики и да се работи за минимизирането на тези аспекти на професиите, които не са така благоприятни и които понижават интереса на работната сила към тяхното упражняване. Такава характеристика е например относително високият рисков фон - след като 43,2 % от респондентите са преценили, че тези четири професии са сериозен риск за здравето на работещите, това не бива да се пренебрегва и изисква да бъдат проектирани специални мерки за редуциране на рисковете за здравето и безопасността на работещите в тези четири професии.

Дълбочинните интервюта подсказват също така, че четирите професии имат специфични отлики по отношение на коментираните по-горе основни характеристики. Така например, 83,3 % от респондентите-спедитори и 72,7 % от респондентите-пилоти са посочили, че тяхната професия е в много висока степен разнообразна, което в сравнителен план позиционира тези две професии на по-високо ниво, отколкото са професиите на машинистите и на шофьорите. В допълнение, 90,9 % от летците-пилоти и 83,3 % от спедиторите са преценили, че професията им е интересна в много висока степен, докато тези дялове при машинистите и шофьорите са по-ниски. Очевидно, поради спецификата на извършваните дейности, професиите на спедитора и на летеца-пилот са по-интересни и по-разнообразни, съответно полаганият труд е по-интересен и по-атраکتивен.

Що се отнася до оценките за **професиите като предизвикателство към интелекта**, то по този показател първенството се държи от летците-пилоти: 81,8 % от тях считат, че тяхната професия е в много висока степен предизвикателство към интелекта им. На второ място, близки по характер на оценяване, са професиите на спедиторите и машинистите: 58,3 % от спедиторите и 57,1 % от машинистите са определили своите професии като предизвикателство в много висока степен към техния интелект. Според 70,0 % от шофьорите на тежкотоварни автомобили, тяхната професия е в най-ниска степен предизвикателство към интелекта на лицата, които я упражняват.

Получените оценки показват също така, че професията на машиниста е в най-висока степен **предизвикателство към здравето** на лицата, които я упражняват: на това мнение са 64,3 % от респондентите-машинисти. На следващо място са летците-пилоти, 50,0 % от които са преценили, че професията им е в много висока степен предизвикателство към тяхното здраве. На трето място се оказват спедиторите, 41,7 % от които са оценили, че професията им до известна степен крие предизвикателства към тяхното здраве, а според други също 41,7 % - тези предизвикателства са в много ниска

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

степен. Преобладаващата част от шофьорите (75,0 %) са преценили, че извършваната от тях професия е в много ниска степен предизвикателство за тяхното здраве. Така по този показател най-неблагоприятна е ситуацията при машинистите, следват летците-пилоти, спедиторите и най-накрая - шофьорите на тежкотоварни автомобили.

Обобщавайки получените оценки от представителите на четирите изследвани професии в бранш "Транспорт и спедиция", можем да направим общата констатация, че професиите на летците-пилоти и на спедиторите са в най-висока степен интересни, разнообразни и предизвикват в позитивен смисъл интелекта на лицата, които ги упражняват. Професията на машиниста се определя като интересна и разнообразна до известна степен, но в същото време крие най-високите предизвикателства към здравето на упражняващите я лица. Професията на шофьора се описва в най-неблагоприятни тонове: тя е най-малко интересна, почти не е разнообразна, не крие особени предизвикателства нито към интелекта, нито към здравето, но е във висока степен рутинна и скучна.

Тези оценки трябва да бъдат внимателно обмислени и на тяхна основа да се проектират подходящи мерки за засилване на позитивните аспекти на четирите професии и редуцирането на неблагоприятните страни.

Б. Технологичното обновяване като една от ключовите предпоставки за повишаване привлекателността на четирите оценявани професии в бранша

При дълбочинните интервюта респондентите бяха поканени да коментират дали ако се обнови машинния парк и оборудването в тяхното предприятие, това ще повлияе върху характера на техния труд и ако да, в какви посоки може да се очакват промени. Преобладаващото мнение на респондентите по тези въпроси е, че обновяването на машините и оборудването в предприятията от бранш "Транспорт и спедиция" ще бъде определящо и позитивно за повишаване конкурентоспособността на предприятията, като:

- Според 77,0 % от респондентите трудът им ще стане по-високо производителен;
- Трудът ще стане по-приятен за изпълнение, по мнението на 89,3 % от респондентите;
- Според 78,4 %, трудът ще стане по-малко опасен, с по-малко рискове за здравето и безопасността на работещите;
- 89,3 % считат, че технологичното обновяване на предприятията от бранша ще направи труда на работещите в бранша по-лесен за изпълнение;
- 74,3 % са на мнение, че технологичните новости в предприятията ще направят труда по-интересен:

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

- Обобщаващата оценка на 86,7 % от респондентите е, че технологичното обновяване на труда ще придаде на оценяваните четири професии по-висока привлекателност.

Оценките за влиянието на технологичното обновяване върху привлекателността на професиите също сочат, че инвестирането в нови технологии и машини ще повлияе позитивно и видимо най-вече върху привлекателността на професиите на летците-пилоти, спедиторите и машинистите, докато шофьорите са по-скептични и не вярват, че новите инвестиции ще направят професията им рязко по-привлекателна и по-интересна.

В. Спонтанните оценки за престижността на професиите като база за извличане на идеи за мерки за повишаване привлекателността на четирите основни професии в бранша

При дълбочинните интервюта с респонденти от бранш "Транспорт и спедиция" бяха събрани мнения и оценки за това по какъв начин четирите основни професии в бранш "Транспорт и спедиция" се оценяват от другите работещи в бранша, включително от младите хора, както и каква значимост придават на своя труд самите респонденти.

Получените оценки показват, че само според 28,0 % от респондентите работниците в техните предприятия ценят високо тяхната професия. 46,7 % от респондентите в бранша считат, че професията им се цени от другите, но само до известна степен. Според 18,7 % професията им се оценява съвсем слабо, а по мнението на 6,6 % тяхната професия силно се подценява. Получените оценки говорят за относително ниска престижност на оценяваните професии в очите на другите работници от предприятията в бранша. Вярно е, че това се самооценки на самите изследвани лица, но те показват какво е тяхното усещане и каква е тяхната визия (саморефлексия) за престижността на професиите им в предприятията, в които работят.

Според получените оценки, **най-престижна в контекста на изследваните предприятия е професията на летеца-пилот, следвана от професията на спедиторите, професията на шофьорите на тежкотоварни автомобили и най-накрая е професията на машинистите.**

В същото време респондентите от бранша са изразили своята увереност, че техните професии са абсолютно необходими и високо значими за функционирането на предприятията от бранша:

- Преобладаващата част от респондентите-спедитори (82,7 %) са изразили своята категорична убеденост, че предприятията и компаниите в бранша не могат без тях, защото те извършват ключови за функционирането на предприятията дейности;

<https://www.eufunds.bg/>

- По мнението на 91,7 % от **шофьорите**-респонденти, тяхната работа е изключително важна и дори ключова за качествения и навременен транспорт на товарите;
- Според 100 % от респондентите-**машинисти**, в работата по превозването на товари фигурата на машиниста е най-важната - от него зависи дали превозът ще е безопасен, дали товарите ще се доставят навреме, дали ще пристигнат в непокътнат вид и т.н. Сред респондентите няма и сянка на съмнение - те са убедени, че всичко зависи от машиниста и от неговата способност компетентно да управлява локомотива;
- **Летците-пилоти** също са категорични, че са ключови фигури в авиопревоза на товари. 4,5 % от тях изтъкват, че в дейността им важи правилото "*Safety first*", т.е. безопасността е на първо място. Отговорността на летците-пилоти е изключително висока - според 90,1% от респондентите, летците-пилоти носят отговорност за целия кабинен състав, за работата на стюардесите и стюардите, за качествено обслужване на полета. Затова и може да се твърди, че летците-пилоти са изключително важно звено в извършването на качествени и своевременни превози на товари.

На основата на тези оценъчни мнения може да се обобщи, че според представителите на четирите оценявани професии в бранш "Транспорт и спедиция" техните професии имат ключово значение за осъществяването на качествен и своевременен превоз на товари. В същото време, четирите професии са в различна степен оценявани от другите работещи в предприятията от бранша - най-престижна и високо оценявана е професията летеца-пилот, следват професиите на спедиторите и машинистите, най-ниски са оценките за професията на шофьора на тежкотоварни автомобили.

Г. Самооценките за условията на труд и рисковете за здравето и безопасността като източник на идеи за мерки за повишаване привлекателността на четирите основни професии в бранша

В рамките на проведените дълбочинни интервюта специално внимание бе отделено на установяването на оценките по отношение условията на труд и рисковете, които упражняването на тези професии крие за здравето и безопасността на работниците. В хода на подготовката на дълбочинните интервюта експертите от бранша обрисоваха твърде различни ситуации в четирите основни професии:

- Така например, **летците-пилоти работят в относително най-добри условия на труд** - съвременни машини, много висока степен на дигитализация, специални

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

изисквания за режимите на труд и почивка, но всичко това е съпроводено от много висока отговорност и поради това, високо ниво на стрес;

- Друга е ситуацията при **спедиторите** - там условията на труд се създават от отделните фирми, нивото на стрес е по-ниско, но отново съществуват рискове при извършването на посредническата дейност;
- Трета е ситуацията при **шофьорите на тежкотоварни автомобили** - работата се извършва с тежки автомобили (т.н. тирове), като доколкото позволява моделът, шофьорите разполагат с различни условия на труд. В по-модерните модели има уютно помещение за сън, както и отделни елементи за комфортно пътуване. Но главният проблем при шофьорите на тежкотоварни автомобили е необходимостта да се пропътуват максимално бързо определено количество километри. Когато фирмата наема двусменни екипажи за даден маршрут, това е най-добрият вариант, защото шофьорите се редуват, съответно могат да си починат, докато другият им колега шофира, и това е сравнително по-добрия вариант. Докато се движат по маршрута, шофьорите имат възможност да си почиват на специално оборудваните паркинг места за тежкотоварни автомобили - те разполагат с всички удобства (душове, заведения за хранене) и това създава относително добри условия за почивка на шофьорите. Ако не са добре отпочинали, тези шофьори се превръщат в заплаха за движението, а не е рядка практиката един шофьор да обслужва сам целия маршрут, да спира рядко, без да си отспива и т.н.;
- И четвърта е ситуацията при **машинистите**. Според експертите от бранша, машинистите работят в различни локомотиви, на като правило превозът на товари се извършва с по-остарели локомотиви. Могат да се срещнат машини от времето на соц-а - руски, румънски и др., които вече са остарели и освен че често попадат в ремонтните халета, не осигуряват добри условия на труд, както е в по-съвременните локомотиви. Машинният парк е остарял и има нужда от обновяване. А междувременно, докато това се случи, машинистите работят с остарели машини. В труд на машиниста обаче има и други утежняващи елементи - когато пристигне в определена точка, машинистът има нужда от почивка. Идеалният вариант е на гарите да има съвременни обзаведени стаи за почивка, за да може машинистът пълноценно да си почине и да е готов за следващата си смяна. В реалния живот обаче ситуацията е много различна - стаите за почивка са зле поддържани и условията за почивка са далеч от нормалните, така че машинистите са принудени да си почиват в това, което им се предложи. това всъщност е един от основните проблеми в труда на машиниста и той е повод за сериозни недоволства от страна на машинистите.

<https://www.eufunds.bg/>

Имайки предвид описаните ситуации, при дълбочинните интервюта в бранш "Транспорт и спедиция" потърсихме базисните оценки на респондентите за условията на труд - в каква степен са доволни от условията на труд и ако не са удовлетворени, какво трябва да се промени.

Получените оценки като цяло за бранша показват, че само 13,5 % от респондентите определят условията на труд като много добри: според 47,3 % от респондентите, условията на труд са добри, но все още има какво да се желае, а според други 39,2 % условията на труд никак не са добри. Разбивката на оценките по професии показва, че в най-висока степен удовлетворени от условията на труд са спедиторите, 58,3 % от които оценяват условията на труд като много добри, а според останалите 41,7 % в условията на труд има още какво да се желае. На второ място по удовлетвореност са летците-пилоти, 9,1 % от които определят условията на труд като много добри, но преобладаващата част от тях (86,4 %) считат, че в това отношение има още какво да се оптимизира. Ситуацията при шофьорите на тежкотоварни автомобили е много по-тежка - 58,3 % от тях оценяват условията на труд в своята професия като много лоши ("никак не са добри"), а според 33,3 % условията на труд са до известна степен добри, но има още какво да се желае. Най-неблагоприятна се оказва ситуацията в професията на машинистите, 75,0 % от които считат, че условията на труд никак не са добри.

При дълбочинните интервюта се поинтересувахме какви елементи на работната среда предизвикват недоволство сред представителите на четирите оценявани професии. Ето какви мнения бяха получени:

- Ще започнем с машинистите, които съобщават за най-лоши условия на труд. Според 48,3 % от тази категория респонденти, те работят в стари локомотиви, в които нивата на шум и запрашеност са много високи, кабините не са уплътнени и се получават силни течения при движение, има неуплътнени кабели, които създават опасности за живота на машинистите. Други 20,6 % споделят, че работят с много остарели локомотиви, амортизирани и често повреждащи се, като условията на труд са крайно лоши. 41,4 % от машинистите настояват да се инвестира в нова техника - крайно време е старите локомотиви да бъдат заменени от нови, по-съвременни, с които ще се работи по-качествено и трудът на машинистите ще стане по-привлекателен. 13,7 % от респондентите напомнят, че освен лошите условия на труд, лоши са и условията за почивка в така наречените стаи за почивка: трябва да се помисли за обзавеждането на съвременни стаи за почивка, които да създават нормални условия за отпочиване след като машинистът е достигнал до точката на придвижване. Един от респондентите настоява да има точни и предварителни графици за смените на работа на машинистите, защото при сегашната организация на работа те никога не могат

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

предварително да си планират нито работата, нито почивките, от което страдат семействата на машинистите;

- Респондентите-**шофьори** се оплакват масово (91,7 %), че работят при екстремни температурни условия - зиме е студено, а лете е горещо. Това силно повлиява на тяхната работоспособност и им пречи да се чувстват свежи на работното си място. По-старите модели тежкотоварни автомобили нямат нито климатици, нито хладилници. Това прави труда на шофьора тежък и изморителен. Натрупва се умора и раздразнение, което освен всичко крие повишен риск от пътни произшествия. Един от респондентите настоява да се работи в модерни кабинни, както е при този вид транспорт в другите европейски страни, където се полагат много повече грижи за създаването на нормални условия за труд и за почивка;
- Респондентите-**спедитори** не са посочили изрично какво очакват да се промени в условията на труд - може би поради това, че до голяма степен условията на труд са грижа на фирмата-спедитор, а в редица случаи интервюирани са били ръководителите на тези фирми и те са проявили по-ниско ниво на критичност към своята работа;
- **Летците-пилоти** изразяват мнения, от които се вижда, че някои параметри на условията на труд биха могли да се подобрят. Например, според 13,6 % може да се подобри хигиената на работното място. Според 36,4 %, може да се направи много повече за създаването на по-добри условия за почивка, защото сега ситуацията не е много удовлетворителна. 40,9 % от летците-пилоти настояват да се помисли за по-рационално планиране на летателното време на пилотите, така че те да могат да планират личното си време за работа и почивки. Други 4,5 % споменават, че в някои компании се лети по 800 часа годишно, което е много високо натоварване на пилотите и не им позволява да си отпочинат пълноценно, съответно създават се рискове пред безопасното извършване на полетите. Други 4,5 % считат, че планирането на такъв високо квалифициран труд, какъвто е трудът на пилота, трябва да е на много по-високо ниво и това да се отрази също така и на заплащането за труд.

В допълнение към оценките за условията на труд, интервюираните лица бяха помолени да идентифицират и коментират **основните рискове за здравето и безопасността на лицата, упражняващи техните професии**. Получени бяха следните отговори:

- Сред **спедиторите** се налага мнението (33,3 %), че основните рискове пред здравето в техния труд са високите нива на стрес. Работата на спедитора изисква да притежават както специфични функционални компетентности, така и определени поведенчески характеристики, които са неизменна част от контактите

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

с клиенти и колеги, партньори и подизпълнители. Затова са нужни висока комуникативност, гъвкавост, умение за решаване на проблеми, работа в екип, приоритизиране, както и мотивация и хъс за постигане на общите цели;

- **Шофьорите на тежкотоварни автомобили** определят основните рискове пред здравето и безопасността в тяхната работа по следния начин: според 41,7 % основният риск са самите пътища - не винаги са подходящи за придвижване на тежкотоварни автомобили, или пък зле поддържани. Други 8,3 % споменават, че основните рискове са пътищата и КАТ - проверките са голям стрес за шофьорите, защото обикновено завършват с нежелателни резултати. 25,0 % считат, че проблемите и предизвикателствата идват от поостарелите автомобили, в които вибрациите са много силни и това създава свръх напрежение за организма и нервната система. Останалите 25,0 % от респондентите-шофьори не считат, че в техния труд има сериозни предизвикателства или рискове за здравето им и не са посочили конкретни такива;
- **Машинистите** идентифицират следните групи основни рискове пред здравето и безопасността. На първо място, според 10,3 %, това е предизвикателството на огромната отговорност, която се носи от машиниста. Тя, по мнението на 13,7 % от респондентите, е източник на постоянен стрес - както за машиниста, така и за помощник-машиниста. Други 24,1% считат, че рисковете са създават най-вече от старите локомотиви - работата с машина, която всеки момент може да даде сериозна повреда, е постоянен стрес и напрежение. За част от машинистите (други 24,1 %), основният риск и предизвикателство в същото време е осъзнаването, че могат да допуснат грешка и тази грешка да коства човешки животи, травми за цял живот или затвори. 13,7 % от респондентите посочват, че електрическите кабинни имат специфични излъчвания, както и радиостанциите и апаратурата, и това създава рискове за възникването на определени болестни състояния на различни системи на тялото. Други 24,1 % считат, че основните рискове за здравето възникват от лошите условия на труд - постоянното течение в кабината, високите шумове и вибрации, запрашеността. 3,4 % споделят, че зрението на машинистите бързо отслабва поради непрекъснатото виждане и това е огромен проблем - машинистите не искат да си загубят работата, но когато са с отслабено зрение това им създава постоянно напрежение. 13,7 % отбелязват, че стресът е основният източник на болести при машинистите, защото по време на работа се натрупва напрежение от лошите условия на труд, както и психическо напрежение - да не се допусне техническа грешка, да се видят навреме препятствията по пътя, включително и самоубийците, които избират релсите за край на техния живот;

<https://www.eufunds.bg/>

- Според **летците-пилоти**, основните рискове пред здравето и безопасността им се предизвикват от ненормираното работно време (според 13,6 %), липсата на достатъчно сън и почивка (според 27,3 %), липсата на добра организация на планиране на полетите, предвиждаща разумен баланс от почивка и сън (според 9,1 %). Болестите при пилотите се дължат изключително и най-вече на високия стрес и отговорността, която се носи - на това мнение са 27,3 % от респондентите. Други 13,6% обръщат внимание на постоянните промени в климатичните условия, което е силен стрес за организма и може да предизвика сериозни физически и психосоматични болести. Според други 13,6 % рисковете пред здравето на пилотите са нощният труд, който никога не може да се компенсира, независимо колко часа се спи след това, и слънчевата радиация, която е част от обстановката на летенето. Само един от респондентите-пилоти е отбелязал, че не вижда рискове пред здравето на пилотите и по негово мнение има много по-опасни и рискови професии.

Както става ясно, условията на труд са една от горещите зони, създаващи много реални причини за отлив от професиите и намаляване на интереса към тях. Дълбочинните интервюта показват също така, че по мнението на респондентите ако ключовите параметри на работната среда бъдат подобрени, това ще се отрази директно и позитивно върху привлекателността на четирите професии:

- Събраните оценки от **респондентите-спедитори** показват, че най-голямо влияние за повишаване привлекателността на тяхната професия би имало, ако спедиторските фирми се оборудват със съвременна техника и се работи със съвременни компютърни технологии, при високо ниво на дигитализация на работните процеси. Оценявани са и други параметри на работната среда, но според респондентите-спедитори тяхното подобрене не би довело до рязко повишаване на привлекателността на професията на спедитора. Така например, ако работата се извършва в чисти, светли и просторни помещения, това само според 25,0 % от респондентите в много висока степен би повишило привлекателността на професията. Идентично по сила би било влиянието на гарантирането на работа в оптимални температурни условия (нито много висока, нито много ниска температура). Ако помещенията са оборудвани със съвременни системи за пречистване на въздуха, това само според 16,7 % от респондентите би повлияло в много висока степен на привлекателността на професията на спедитора. Позитивната промяна в нивото на шум (не е по-високо от средните норми), би повлияла във висока степен на привлекателността на професията на спедитора. Според 75,0 % от спедиторите, привлекателността на професията на спедитора ще се повиши в много висока степен, ако спедиторските фирми работят

<https://www.eufunds.bg/>

със съвременен софтуер и също така ако се работи с нова техника, в това число нови компютри;

- **Оценките за влиянието на ключови параметри от работната среда върху привлекателността на професията на шофьорите на тежкотоварни автомобили имат по-различен вид, тъй като са съобразени със спецификата на тази професия.** Получените мнения показват, че според респондентите от професията "шофьор на тежкотоварни автомобили" най-голямо влияние върху привлекателността на тяхната професия биха имали няколко промени, ако:
 - ✓ Имат гарантирани месечни курсове (маршрути и поръчки), на основата на които им се формира добро месечно заплащане; 2) ако р
 - ✓ Работят с по-нови автомобили, снабдени с удобства за храна и почивка;
 - ✓ Изпълняват по-дълги маршрути;
 - ✓ Работят с нови автомобили. Ако работят на двусменни екипажи, това би повишило привлекателността на тяхната професия в много висока степен само според 8,3 %.

Така се оказва, че работата на двусменни смени е промяна, на която държат по-скоро мениджърите на фирмите за тежкотоварни превози, защото тази организация на труда им е икономически по-изгодна, но самите шофьори очевидно предпочитат да работят сами. Ако работят с нови автомобили, това според 33,3 % от респондентите ще повиши до голяма степен привлекателността на техния труд. 58,3 % от респондентите смятат, че ако автомобилите са снабдени с удобства за почивка и за храна, това в значителна степен би повишило привлекателността на тяхната професия. Изпълняването на по-кратки маршрути очевидно не се възприема добре от респондентите, защото никой не е оценил потенциалния му ефект с най-високата възможна степен. Затова пък изпълняването на по-дълги маршрути се разглежда като една мярка, която би имала значителен ефект върху привлекателността на професията на шофьора - това мнение се изказва от 41,7 % от респондентите. Много високи оценки са дадени по показателя да се гарантират курсове, които да са основа за формирането на добро месечно възнаграждение. Една такава промяна би имала много висок позитивен ефект върху привлекателността на професията - според 58,3 % от респондентите. И не на последно място по важност, само 16,7 % от респондентите считат, че ако се работи за известна фирма в бранша ефектът върху привлекателността на професията ще е в много висока степен позитивен, а според 50,0 % - ефектът ще е по-скоро минимален;

- **Оценките за влиянието на ключови параметри от работната среда върху привлекателността на професията на машинистите също бяха формулирани**

<https://www.eufunds.bg/>

така, че изцяло да съответстват на характера на извършваните основни дейности и да обхващат ключови за тяхната професия аспекти. Работата на добре организирани и планирани смени се оценява от 69,0 % от респондентите като промяна, която би повишила привлекателността на професията на машиниста в много висока степен, което потвърждава впечатленията на респондентите от предходни въпроси, че организацията на техния труд не е оптимална - предварително машинистите не знаят кога какви смени ще работят, кога ще почиват и т.н. и това не им позволява да си устроят личния живот. 96,6 % от респондентите са убедени, че ако в бранша се работи с нови локомотиви, това в много висока степен ще повиши привлекателността на тяхната професия. В момента един от основните проблеми на железопътния превоз на товари е това, че се работи с много остарели и амортизирани локомотиви. Това създава сериозни рискове за безопасността и рязко снижава привлекателността на професията. Според 75,9 % от респондентите-машинисти, ако имат на разположение съвременен оборудвани стаи за почивка в депата или на гарите, това ще повиши в значителна степен привлекателността на тяхната професия. Изпълняването на по-кратки маршрути се оценява нееднозначно: според 39,7 % това е много добре за привлекателността на професията, според 35,7 % - ефектът би бил частичен, а според 25,0 % - минимален. Изпълняването на по-дълги маршрути не се посреща радушно: само 7,1 % го оценяват като промяна, която би имала сериозен позитивен ефект върху привлекателността на професията. Според 42,9 % ефектът най-вероятно ще бъде частичен, а според 50,0 % - нищожен. Друг показател обаче събира високите оценки на респондентите: 89,7 % от тях преценяват, че ако имат гарантирани курсове (маршрути и поръчки), които да им дават възможност за добро месечно възнаграждение, това сериозно би повишило привлекателността на професията. **В крайна сметка се оказва, че:**

- ✓ **Работата на нови локомотиви;**
- ✓ **Гарантирането на достатъчно курсове през месеца;**
- ✓ **Изграждането на съвременни стаи за почивка в депата или на гарите биха имали много висок позитивен ефект върху привлекателността на професията на машиниста;**
- **Оценките за влиянието на ключови параметри от работната среда върху привлекателността на професията на летците-пилоти** показват, че според летците-пилоти желателните промени следва да са в следните посоки:
 - ✓ Да се обнови машинния парк;
 - ✓ Да имат гарантирани месечни курсове, на основата на които да се формира добро месечно заплащане;

<https://www.eufunds.bg/>

✓ Да работят за известна фирма.

Ако се лети с нови и добре поддържани машини, това според 50,0 % от летците-пилоти би довело до значително повишаване на привлекателността на тяхната професия. Изпълняването на по-кратки маршрути се преценява като промяна, която би имала ефект само до известна степен. Това мнение се изразява от 40,9 % от респондентите. Още по-категорично се оценява наличието на по-дълги маршрути: според 54,5 % ефектът върху привлекателността на професията им ще е минимален, а според 45,5 % - може и да има ефект до известна степен. 45,5 % от респондентите считат, че ако месечно им бъдат гарантирани курсове, на основата на които да се формира добро месечно заплащане, това би имало висок позитивен ефект върху привлекателността на професията. Прави впечатление, че летците-пилоти високо ценят работата за известна компания в техния бранш. По мнението на 59,1 % от респондентите работата за реномирана компания би повишила в голяма степен привлекателността на професията на пилотите.

Разгледаните оценки по ясен начин показват, че всяка от четирите оценявани професии има основни характеристики, оптимизирането на които би повишило привлекателността на професиите. Общото между четирите оценявани професии е, че те всички биха станали много по-привлекателни, ако се работи с нови и съвременни технически средства (компютри, тежкотоварни камиони, локомотиви или самолети). По този показател респондентите и от четирите основни професии в бранша са напълно категорични. Също така във висока степен категоричност се установява по отношение подобряването на организацията на труда и гарантирането на достатъчна месечна заетост, която да е основание за формиране на добри месечни доходи. Отделно, четирите професии имат свои отличителни характеристики, които са важни за работещите в тях, и тези особености трябва да бъдат взети предвид при конструирането на подходи и мерки за повишаване привлекателността на четирите основни професии в бранша.

Д. Базисните оценки за привлекателността на четирите оценявани професии в бранш "Транспорт и спедиция" като основа за извличане на идеи за мерки за повишаване на тяхната привлекателност

За да може чрез дълбочинните интервюта да бъде събрана необходимата емпирична информация за установяване на привлекателността на четирите основни професии за бранш "Транспорт и спедиция", в дълбочинните интервюта бяха включени поредица от отворени въпроси. Техните формулировки бяха внимателно прецизирани, за да стане възможно набирането на богата и достоверна информация. Получени бяха много богати мнения, но за целите на настоящия Предварителен документ отделяме два

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

типа оценки - за отношението на младите хора към оценяваните четири професии и за причините, поради които интересът към тези професии намалява през последните години.

Д1. Отношението на младите хора към четирите основни професии в бранша

В светлината на установения системен недостиг от добре подготвени специалисти за четирите основни за бранша професии, един от основните въпроси на проучването бе да се установи какво според респондентите е отношението на младите хора към четирите основни професии в бранш "Транспорт и спедиция". Събраните оценки се отличават с широта и разнообразие, което е отражение на специфичните характеристики на четирите изследвани професии, на особеностите на полагания труд в тези професии и на някои техни типични отлики:

- **Оценки на спедиторите:** Тази категория респонденти преценява, че професията на спедитора е интересна и привлекателна за младите хора, тъй като:
 - ✓ Дава възможности за развитие в професията - на това мнение са 100 % от респондентите-спедитори;
 - ✓ Професията на спедитора е относително нова за българските условия, но тя вече има завоювани позиции и се познава от младите хора, които проявяват интерес към този род дейности;
 - ✓ Младите хора намират, че професията на спедитора е интересна и динамична, защото дава възможности за развитие, особено когато се работи със съвременни технологии;
- **Оценки на шофьорите на тежкотоварни автомобили:** Оценките на шофьорите на тежкотоварни автомобили варират в три по-ясно артикулирани позиции:
 - ✓ Според 41,7 % от респондентите-шофьори, интересът на младите хора към тази професия се дължи най-вече на възможността да се пътува в чужбина и да се печелят добри пари, т.е. доходи над средните в страната;
 - ✓ Други 33,4 % считат, че професията на шофьора е интересна за младите хора единствено заради възможността да се печелят високи месечни доходи;
- **Оценки на машинистите:** Машинистите, от своя страна, обясняват отношението на младите хора към професията на машиниста по следния начин:
 - ✓ Само 10,3 % от тази категория респонденти са на мнение, че младите хора проявяват висок и стабилен интерес към професията на машиниста;
 - ✓ Според 86,2 % от респондентите-машинисти, професията им не се котира високо сред младите хора и причините за това са три: ненормираният работен ден, лошите условия на труд поради работата със стари локомотиви и ниското заплащане (средно около 800 лв.). Респонденти от тази професия изтъкват, че

<https://www.eufunds.bg/>

млади хора проявяват интерес към тяхната професия, но в момента, в който разберат какво и заплащането, се отказват;

- **Оценки на летците-пилоти:** Според летците-пилоти, младите хора проявяват висок интерес към тяхната професия и той се дължи на следните причини:
 - ✓ Според 9,1 % от респондентите, професията на летеца е все по-привлекателна, включително в чужбина все повече жени има в професията. Професията на летеца привлича с възможността да се пътува и да се обиколят много страни от света;
 - ✓ Други 18,2 % считат, че професията летеца привлича младите хора с възможността за пълноценно личностно развитие - себеотдаване и високи алтернативи за развитие като професионалист;
 - ✓ По мнението на 27,3 %, младите хора са привлечени от професията на пилота, защото тя звучи престижно и се уважава от хората - това са стари традиции в нашето общество и макар напоследък тяхното влияние да намалява, все още професията на пилота е сред високо престижните професии в българското общество;
 - ✓ Според други 40,9 %, професията на пилота е привлекателна заради относителното високото заплащане и възможността да работиш с високо технологии, модерни самолети и други високи технологии. Без да са наясно с детайли от професията, младите хора все пак считат, че да си пилот е престижно, защото се работи с компютъризирани технологии и по-нови машини. Това на практика не винаги и така, но младите хора не го знаят и си представят най-добрите варианти.

Както показват данните от дълбочинните интервюта, професиите на летците-пилоти, спедиторите и шофьорите на тежкотоварни автомобили имат относително най-висока престижност сред младите хора, като причините за този интерес са както чисто финансови - възможности за по-високи доходи, така и строго професионални - възможности за развитие в професията, в това число професията включва пътувания в чужбина. Това са опции, които се харесват на младите хора и ако професията предполага развитие по тези линии, това е основание за по-високо търсене на професията. В този контекст най-неблагоприятна е професията на машиниста - младите хора по принцип не проявяват висок интерес към тази професия, а когато разберат детайли за заплащането и за организацията на труда, се отказват.

Д2. Причините, поради които интересът към четирите основни професии в бранша е намалял през последните години

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

По този показател при дълбочинните интервюта бе събрана разнообразна информация, която представяме в следващите параграфи:

- **Спедиторите:** Разсъждавайки върху причините за спада на интереса към професията на инженера, тази група респонденти се обединяват около мнението, че престижът на тяхната професия е намалял най-вече заради технологичното изоставане на спедиторските фирми. На това мнение - в една или друга форма, са 100 % от респондентите. Спедиторските дейности са интересни и предлагат възможности за развитие в професията, но в момента само около 10 от общо съществуващите в страната 3 500 спедиторски фирми разполагат с реални възможности за развитието на съвременни спедиторски дейности. Останалите са малки семейни фирми, в които дейностите се извършват с един компютър и минимално количество техника. Тези фирми не представляват интерес както за младите хора, така и за другите работници, които принципно се интересуват от спедиторските дейности;
- **Шофьорите на тежкотоварни автомобили:** Шофьорите на тежкотоварни автомобил не са еднозначно съгласни с твърдението, че тяхната професия е загубила от имиджа си и интересът към нея е намалял:
 - ✓ 36,6 % от респондентите считат, че интересът към тяхната професия е най-вече заради пътуванията в чужбина и заради възможността да се спечелят сериозни пари. Без да посочват конкретни параметри, от дълбочинните интервюта става ясно, че в тази професия парите са добри и това е една от причините тя да бъде предпочитана от шофьорите;
 - ✓ По мнението на 75,0 % от респондентите, интересът към тяхната професия не е намалял - точно обратното, има много желаещи и всеки иска да извършва пътувания с по-големи автомобили, защото заплащането за тях е по-високо;
 - ✓ Според 16,7 % от шофьорите, частично интересът към тяхната професии е намалял и това се дължи на многото проверки от страна на контролиращите органи (КАТ) и налаганите глоби. Иначе, професията си е добра и за шофьорите е привлекателна;
- **Машинистите:** Според машинистите, сега тяхната професия е много по-ниско оценявана, отколкото е било преди:
 - ✓ Професията е добра сама по себе си, но се подценява от ръководните кадри в транспортния бранш и за машинистите не се създават добри условия на труд и почивка. Това е мнението на 10,3 % от респондентите;
 - ✓ Според 6,8 %, икономическото обезпечаване (заплащането за труд) не покрива тежестта на професията;

<https://www.eufunds.bg/>

- ✓ 75,8 % от респондентите изтъкват изрично, че условията на труд са много лоши, работи се със стари локомотиви, аварията са чест и тежки, стресът е висок, а заплащането е ниско. Всичко това води до рязко спадане на привлекателността на професията. Получени са множество конкретни мнения в този дух и те показват, че ако има желание да се спаси имиджа на професията, трябва да се започне от самото начало - сериозни инвестиции в нова техника, съвременни програми за управление на локомотивите, по-добри условия на труд и по-добро заплащане;
- **Летците-пилоти:** Според мнението си по този въпрос летците -пилоти се разделят на две приблизително еднакви групи:
 - ✓ Едната група считат, че през последните години професията е загубила от своя имидж и вината за това е на мениджърските екипи на компаниите, които в стремежа се да пестят от трудови възнаграждения, омаловажават труда на пилотите;
 - ✓ Другата част от пилотите считат, че интересът към тяхната професия не само не е намалял, но дори се е повишил през последните години и свидетелство за това е фактът, че когато се обявят свободни бройки, интересът към тях е много висок и ако остават незаети бройки, то е защото липсват пилоти с търсените конкретни спецификации. Би могло да се твърди в този смисъл, че не интересът е намалял, а по-скоро има недостиг от качествено подготвени пилоти с търсените конкретни характеристики.

Анализът на събраните мнения показва също така, е в редица случаи, както е например с професията на летците-пилоти и шофьорите, професиите не са загубили от своята престижност и привлекателност, дори напротив - интересът към тези професии се е увеличил през последните години, но поради други обективни и субективни причини (недоглеждания в държавните поръчки за обучение на кадри, някои особености в политиките на компетентните органи) обявените бройки по тези професии остават незаети.

Изказаните мнения и оценки поставят много остро въпроса - дали интересът към тези професии действително е намалял, поради едни или други същностни характеристики на професиите, или по-скоро в резултат на дисбаланси в основни държавни политики по отношение на тези браншове се е стигнало до диспропорции в създаването на необходимите кадри за тези браншове. Тези въпроси изискват по-задълбочено дискутиране и поради своята значимост е целесъобразно да бъдат разгледани допълнително на експертно равнище.

2.4. Идеи за бранш "Медицина и услуги за красота и здраве"

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

За целите на дълбочинните интервюта специално внимание бе отделено на изясняването на спецификата на четирите оценявани професии в бранша. По принцип, бранш "Медицина и услуги за красота и здраве" се характеризира с уникалност на извършваните дейности и предоставяните услуги. Докато другите браншове работят в определени области на икономиката и създават широк спектър от технологии, машини, стоки и по своему уникални продукти, то бранш "Медицина и услуги за красота и здраве" предоставя услуги, насочени към поддържането на човешкото здраве - установяване на болестни състояния, техния анализ, изследване, установяване на причините за болестите и лечение, профилактика с цел недопускане на болестотворни състояния на човешкия организъм, поддържане на баланс на физиката и психиката и превенция на нарушенията в различните системи на човешкия организъм. Едва ли има нещо по-ценно от човешкото здраве и това е дълбоко залегнало в народопсихологията на българина, който от векове е уважавал лечителите и медицинските работници.

В контекста на настоящия проект, при дълбочинните интервюта бе зададена серия от въпроси, целта на която бе да се установят специфичните дейности, които се извършват в четирите оценявани професии в бранша, основните характеристики на организацията на труда и условията на труд, както такива важни компоненти от осъществяването на четирите професии в бранша, като рисковете за здравето и безопасността на работещите, размера и адекватността на заплащането за труд, предоставяните други непарични материални стимули, перспективите за развитие и престижа на професиите.

В рамките на дълбочинните интервюта респондентите бяха помолени да опишат накратко своята работа - в какво се състои тяхната работа, какви дейности извършват, има ли типични действия, с които може да се опише тяхната професия и т.н. От проведените дълбочинни интервюта стана ясно, тези четири професии са много различни - вероятно общото между тях е единствено в това, че се извършват дейности по диагностиката и предписанието на лечение на различни видове болестни състояния на човешкия организъм. Дейностите са сложни и всяка от тях има своята уникална специфика, поради това не правим опит за тяхното унифициране или систематизиране. Всяка от четирите основни професии в бранша има свои специфични характеристики и в зависимост от тях се определя вида на полагаания труд, както и останалите основни параметри, като например специфични нива на психическо напрежение, както и специфични рискове за здравето и безопасността на работещите в професията.

А. Основните характеристики на четирите оценявани професии в бранша като изходна база за извличане на мерки за повишаване привлекателността на тези четири професии

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

Получените оценки показват, че четирите оценявани професии в бранша са богати от гледна точка на присъщите им дейности, интересни са и разнообразни, предполагат към извършване на разнообразни и нерутинни действия, не са скучни, защото са сериозно предизвикателство към интелекта на лицата, упражняващи тези професии. Позитивното е, че според преобладаващата част от респондентите от бранша оценяваните четири професии са само до известна степен предизвикателство към здравето на лицата, които ги упражняват, което индикира относително ниска степен на проявление на рисковите фактори при упражняването на четирите основни за бранша професии:

- Съдейки по получените оценки, 49 % от лекарите оценяват своята професия разнообразна в много висока степен. 45,8 % от медицинските сестри и 88,9 % от акушерките също определят своята професия като **разнообразна във висока степен**. Що се отнася до лаборантите, то 34,6 % от тях считат, че професията им е разнообразна във висока степен, а според преобладаващите 61,5 % тя е разнообразна само до известна степен. Представените данни показват, че най-разнообразна е дейността на акушерките, лекарите и медицинските сестри, докато дейността на лаборантите е по-скоро рутинна и лишена от разнообразие;
- 61,7 % от лекарите преценяват, че тяхната професия е **интересна във висока степен**. По този показател най-високите позитивни стойности са получени от акушерките: според 70,0 % от тях дейността им е във висока степен интересна. На следващо място са лаборантите, 50,0 % от които считат, че професията им е интересна. На трето място са медицинските сестри, 43,9 % от които дефинират своята дейност като интересна във висока степен, а други 39,1 % - интересна само до известна степен;
- 47,9 % от лекарите считат, че упражняването на тяхната професия е **сериозно предизвикателство към тяхното здраве**. 50,0 % от медицинските сестри са на мнение, че при упражняването на тяхната професия те поставят своето здраве на сериозни предизвикателства. Тези рискове са видимо по-ниски при лаборантите и при акушерките: 63,0 % от лаборантите и 55,6 % от акушерките считат, че тяхното здраве е поставено на риск до известна степен при упражняването на тяхната професия. Това показва, че докато лекарите и медицинските сестри поставят своето здраве на най-високи по степен директни рискове, то при акушерките и лаборантите този вид преки рискове се сведени до поносим минимум и те не се преживяват като сериозни предизвикателства;
- **По признака "скучна"**: 82,6 % от лекарите, 80,0 % от медицинските сестри, 88,9 % от акушерките и 69,6 % от лаборантите са категорични, че тяхната професия не

<https://www.eufunds.bg/>

е скучна. Това са много високи относителни дялове, които дават основание да се обобща, че оценяваните четири професии са всичко друго, но не и скучни;

- По признака "рутинна" получените оценки показват, че според 49,0 % от лекарите тяхната професия е рутинна само до известна степен. 61,9 % от медицинските сестри определят своята професия като рутинна до известна степен. При акушерките делът на считащите, че тяхната и е рутинна в минимална степен е 60,0 %. 44,4 % от лаборантите са на мнение, че професията им е рутинна само до известна степен, а според други 37,0 % тя е рутинна в минимална степен. В крайна сметка данните сочат, че макар в четирите оценявани професии да се извършват стандартни процедури и действия, то те не се оценяват като рутинни във висока степен, а по-скоро до известна степен съдържат елемент на рутинност.

Б. Самооценки за условията и параметрите на труд и рисковете за здравето и безопасността

В рамките на проведените дълбочинни интервюта специално внимание бе отделено на установяването на оценките по отношение условията на труд и рисковете, които упражняването на тези професии крие за здравето и безопасността на работниците.

В хода на подготовката на дълбочинните интервюта експертите от бранша обрисоваха твърде различни ситуации в четирите основни професии, но като цяло се възприе подходът да не се задават тривиални въпроси от типа "*харесват ли ви условията на труд*", а по скоро акцентите да се поставят върху: 1) установяване на рисковете пред здравето и безопасността на медицинските работници и 2) възможностите за оптимизиране на условията на труд и тяхното влияние за повишаване привлекателността на четирите оценявани професии в бранша.

Получените оценки и мнения показват следното:

- **Специфичните рискове според лекарите:**
 - ✓ 1,9 % от лекарите изтъкват, че в тяхната професия има специфични рискове от работата с агресивни пациенти, които поставят своеобразни предизвикателства пред работата на лекарите;
 - ✓ 7,7 % поставят на първо място риска от възникване на стрес, генериран в резултат от приема на пациенти и работата с тях;
 - ✓ 19,0 % от лекарите изтъкват риска от работата с пациенти с неясни диагнози - съществува висок риск от заразяване с неизвестни или опасни вирус, както и нападения от близки на пациентите, които проявяват свръх загриженост за своите роднини и близки;
 - ✓ 5,7 % от лекарите посочват, че съществува риск при преумора и напрежение да се допуснат грешки в диагностицирането на болните;

<https://www.eufunds.bg/>

- ✓ 53,8 % изтъкват, че съществуват високи рискове от самия факт, че се работи с болни и тези болни са носители на различни вируси и патогени;
- ✓ Други 19,0 % посочват, че специфични рискове възникват поради работата с кръвни проби и други видове биологичен материали;
- ✓ Други 5,7 % посочват, че нощният труд крие редица рискове, в това число и опасности от работа с неуравновесени пациенти.
- **Специфичните рискове пред медицинските сестри:**
 - ✓ 1,9 % съобщават за специфични рискове от работа с агресивни пациенти;
 - ✓ Други 1,9 % посочват опасността от рискове в случаите, когато пациентът не е съобщил за специфични заболявания и приложеното медикаментозно лечение е предизвикало негативни последици;
 - ✓ 53,8 % от медицинските сестри посочват, че винаги има своеобразни ежедневни рискове от работата с различни видове пациенти, но то приемат това като нормален факт от своето работно ежедневие;
 - ✓ 5,8 % обобщават, че в работата им има висок риск от зарази с болести, от увреждания и неочаквани стресови ситуации;
 - ✓ 1,9 % конкретизират, че има опасности от увреждания на гръбначния стълб;
 - ✓ Други 1,9 % посочват, че осветлението е лошо, аклиматизацията също и това създава специфични рискове пред здравето на медицинските работници;
 - ✓ Трети 1,9 % изтъкват, че има опасности от убождане в инфектирани игли и заразяване с опасни болести;
 - ✓ 23,7 % наблягат на опасността от заразявания при работа с кръвни проби и други биологични материали;
 - ✓ 5,8 % посочват, че в работата им има опасни моменти, възникващи при обслужване на психично неуравновесени пациенти.
- **Специфичните рискове пред акушерките:**
 - ✓ На първо място се извежда рискът от агресия от страна на близките на родилките - това е специфичен риск, който не може да се избегне и остава на гърба на акушерките;
 - ✓ Вторият и риск е работата с биологичен материал - този риск се подценява, но той крие редица опасности за медицинските работници, които непосредствено работят с родилките;
 - ✓ Работата на акушерките е изпълнена с напрежение - както психическо, така и физическо натоварване, което често не се отчита като съществено, но то се натрупва с времето и оказва сериозно влияние върху работоспособността на акушерките;

<https://www.eufunds.bg/>

- ✓ В работата си акушерките са подложени на сериозни биологически, химически и физически рискове;
 - ✓ Сериозен е рискът от инфекции, предавани от родилките и техните близки;
 - ✓ Специфичен риск възниква от работата с травмирани близки, често акушерките получават закани от близките и други обиди;
 - ✓ Съществуват проблеми включително и при транспортирането на родилките, а това често се подценява като риск;
 - ✓ Несигурността е един от основните рискове при акушерките - никога не се знае какво точно ще се случи и какви проблеми могат да възникнат.
- **Специфичните рискове при лаборантите:**
- ✓ 17,8 % от лаборантите са мнение, че ако се спазват изискванията за безопасност на труда, няма рискове за тяхното здраве и безопасност;
 - ✓ 35,7 % считат, че в работата им има висок риск от заразни болести, тъй като се работи със заразен материал;
 - ✓ Други 10,7 % изтъкват, че има висок риск от работата с вредни химикали;
 - ✓ 27,7 % посочват риска от болести, предавани по кръвен път;
 - ✓ 14,3 % считат, че в работата им рисковете идват от факта че се работи с много хора и това само по себе си създава висок риск от зарази и инфекции;
 - ✓ 10,7 % посочват риска от работата с изтопи и с кръвни проби;
 - ✓ 7,1 % считат, че тяхната професия предполага висок риск от работа с биологичен материал и с изотопи;
 - ✓ 10,7 % допълват, че има риск от работа с нервни пациенти, в резултат на което се генерира високо ниво на стрес в работата;
 - ✓ 7,1 % посочват липсата на дневна светлина, замърсения въздух и напрежението, като фактори, създаващи специфични рискове за здравето на лаборантите.

В допълнение към информацията за основните рискове, респондентите оцениха факта, че работят с болни хора и прецениха как това се отразява на тяхната работоспособност като професионалисти. От получените оценки се вижда, че преобладаващата част от представителите на четирите основни професии в бранша възприемат работата с болните хора като напълно нормален процес - това мнение се изказва от 84,6 % от лекарите, от 94,1 % от медицинските сестри, от 77,8 % от акушерките и от 78,6 % от лаборантите. Изглежда, че лекарите и медицинските сестри са в най-висока степен адаптивни и са "претръпнали" към конкретиката на тяхното ежедневие, затова приемат по-спокойно от другите си колеги факта, че през цялото време общуват с болни хора. Малко по-изнервящо е това за акушерките (22,2 %) и лаборантите (10,7 % от тях).

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

Други 10,7 % от лаборантите споделят, че работата с болни хора им действа мотивиращо, като ги стимулира към търсене на решения на проблемите.

В заключение може да се отбележи, че при упражняването на четирите основни професии в бранша има множество рискове за здравето и безопасността, част от които са продуцирани от самото естество на работа и няма как да бъдат избегнати, а друга част са вторични рискове, създадени от факта, че се работи с болни хора и с техните близки. Всичко това създава изключително висок рисков фон в четирите основни за бранша професии. В същото време, за преобладаващата част от респондентите тяхната професия им действа мотивиращо и дори фактът, че през цялото време работят с болни хора се възприема като напълно нормален процес и характеристика на професията.

В. Оценките за потенциалните ефекти от промените в условията и параметрите на труд в четирите оценявани професии - емпирична основа за конструиране на мерки за повишаване привлекателността на тези професии

Една от основните хипотези на проведените дълбочинни интервюта бе, че условията на труд оказват силно влияние върху привлекателността на професиите в бранша. Затова респондентите от четирите основни професии бяха помолени чрез серия от въпроси да оценят и коментират по какъв начин промяната в едни или други параметри на работната среда би се отразила на оценките за привлекателността на тези професии:

- Първият оценяван аспект бе какви биха били промените в привлекателността на четирите оценявани професии, ако се работи със съвременно медицинско оборудване и качествени консумативи. Както показват оценките, очакванията на преобладаващата част от лекарите (75,0 %), медицинските сестри (61,2 %) и лаборантите (57,1 %) са привлекателността на техните професии в много висока степен да се повиши. Единствено акушерките са скептични по този въпрос - 90,0 % от тях считат, че по отношение на тяхната професия ефектът от въвеждането на съвременно медицинско оборудване и качествени консумативи би бил само до известна степен;
- Другият оценяван аспект има синтетичен характер - питането е дали ако се работи в обновена работна среда, това би се отразило на привлекателността на четирите изследвани професии и ако да, в каква степен. Получените оценки показват, че лекарите в най-силна степен вярват в ефикасността на една такава цялостна промяна - 63,5 % считат, че ако се работи в обновена работна среда това в много висока степен би повишило привлекателността на тяхната професия.

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

Медицинските сестри и лаборантите формират по два по-значителни дяла и това подсказва за наличие на известни съмнения по отношение на елемента "обновена работна среда": 49,0 % от медицинските сестри и 46,4 % от лаборантите считат, че ако се работи в обновена работна среда привлекателността на техните професии ще се повиши във висока степен. 43,1 % от медицинските сестри и 39,3 % от лаборантите избират да бъдат по-умерени - те смятат, че влиянието би било само до известна степен. И отново, акушерките са изразители на по-скептични отговори: само 10,0 % от тях са на мнение, че обновената работна среда ще повлияе в много висока степен, 60,0 % считат, че ефектът ще бъде само до известна степен, а 30,0 % мислят, че ефектът няма да е чувствителен;

- По принцип се приема, че ако се работи със съвременни технологии и програми, това би следвало чувствително да повиши привлекателността на дадена професия. Според 74,5 % от лекарите, 67,9 % от лаборантите и 58,0 % от медицинските сестри ефектът от една такава промяна би бил видим и би повлиял във висока степен върху привлекателността на четирите оценявани професии. Всяка от споменатите три професии излъчва по един дял от около една четвърт - една пета от лица, според които ефектът би бил само до известна степен, съответно това са 25,5 % от лекарите, 38,0 % от медицинските сестри и 17,9 % от лаборантите. Акушерките отново дават отговори, консистентни с предходно изказаните: само 10,0 % виждат ефект в много висока, а според 90,0% ефектът би било по-скоро до известна степен;
- При интервютата е тестван и четвърти аспект - влиянието на работата с ефикасни предпазни средства за лична безопасност върху привлекателността на четирите оценявани професии. Че този елемент би имал във висока степен позитивно влияние върху привлекателността на четирите основни професии в бранша считат 58,8 % от лекарите, 64,6 % от медицинските сестри и 46,4 % от лаборантите. Сред лекарите има 29,4 % дял от лица според които ефектът би бил само до известна степен. На подобно мнение са 22,9 % от медицинските сестри и 35,7 % от лаборантите. Акушерките и по този въпрос се открояват със своите мнения: според 33,3 % ефектът би бил в много висока степен, според 44,4 % - до известна степен, а според 22,3 % - ефектът не би бил чувствителен.

Събраните оценки по тази серия въпроси показваха, че в представите на по-голямата част от респондентите-лекари, медицински сестри и лаборанти привлекателността на техните професии би се повишила чувствително, ако се инвестира в закупуването на нова техника и ново оборудване, съвременни технологии и програми, ако се работи в обновена работна среда, при съвременни условия на труд и с ефикасни предпазни средства за лична защита. Акушерките се

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

различават значително по характера на своите оценки и считат, че всичките тези позитивни промени биха променили привлекателността на тяхната професия само до известна степен. Това трябва да ни подсказва, че ако по отношение на професиите на лекарите, медицинските сестри и лаборантите промяната на ключови параметри на условията на труд би имала много висок позитивен ефект, то по отношение на професията на акушерките тези промени не биха били достатъчни и очевидно има някои други параметри на акушерската професия, които играят по-съществена роля за привлекателността на тази професия. Така че по отношение професията на акушерките въпросът остава открит на този етап и ще бъде изяснен в следващите части на анализа.

Г. Очакваните ефекти от евентуални промени в нормативната среда и други ключови условия за осъществяване на медицинската дейност

В рамките на дълбочинните интервюта към лекарите бяха зададени няколко въпроса, целта на които бе да се установи какви биха били ефектите от промените в някои ключови параметри, като нормативната среда, организационните и технологичните условия за осъществяването на медицинската дейност. Събраните мнения показват следното:

- Най-напред, лекарите бяха помолени да преценят до каква степен привлекателността на тяхната професия ще се повиши, ако се създаде по-добра нормативна база за осъществяването на медицинската дейност. По мнението на 86,5 % от респондентите, ако се създаде по-добра нормативна база, това значително ще улесни осъществяването на медицинската дейност и постепенно ще доведе до акумулирането на обективни предпоставки за повишаване привлекателността на медицинските професии. Респондентите настояват за създаване на ясни правила за всеки вид обучение в медицината, за строг контрол върху работата на лечебните заведения и прекратяване на експериментите по отношение на практиките за прием на пациентите. Визира се също необходимостта да се преосмисли практиката на клиничните пътеки, като се вземат предвид реалностите от живота и трудностите, с които се сблъскват лекарите в своето ежедневие;
- 80,4 % от респондентите-лекари са убедени също така, че привлекателността на тяхната професия ще се повиши, ако се създадат по-добри организационни и технологични условия за ефикасното осъществяване на тяхната медицинска дейност;

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

- Респондентите-лекари споделиха също така своите оценки за влиянието на по-значими промени в ключови параметри на работните процеси и работната среда в лечебните заведения:
 - ✓ 68,6 % от лекарите са на мнение, че ако се работи с нови технологии, това ще направи дейността им в много по-висока степен ефикасна. Според близо една трета (29,4 %), обаче ефектът би бил само до известна степен;
 - ✓ Преобладаващата част от лекарите (82,7 %) изказват мнение, че ако се промени начина на финансиране на здравната система, това в много висока степен ще повиши ефикасността на медицинската дейност;
 - ✓ Изследването засегна и друг "болен" въпрос: за документацията, която сега се попълва от лекарите. По този въпрос 75,0 % от респондентите са категорични, че ако се намали обема на документацията, която сега се попълва, това ще направи работата на лекарите много по-ефикасна;
 - ✓ Според 58,3 % от респондентите, ако част от дейностите, извършвани от лекарите, бъдат прехвърлени за извършване от друг медицински персонал, например част от вписването на стандартните данни, това рязко ще повиши ефикасността на работата на лекарите;
 - ✓ Друга тествана опция при дълбочинните интервюта бе по отношение на съотношението между броя на лекарите и броя на медицинските сестри - 48,0 % от респондентите считат, че ако това съотношение се подобри, това ще увеличи ефективността на работата на лекарите в много висока степен. Според други 44,0 % промяната на това съотношение само до известна степен ще подобри ефикасността на медицинските дейности;
 - ✓ 88,0 % от респондентите са убедени, ако се повиши нивото на здравна култура на обществото по отношение на организацията на медицинската помощ у нас, това ще доведе до позитивни промени в мисленето на хората и в крайна сметка ще се отрази благоприятно на работата на медицинските работници.

Коментиранията в тази част на анализа оценки отразяват мненията само на едни от представителите на четирите медицински професии - лекарите. Но нашата основна презумпция бе, че лекарите имат поглед върху цялостната организация на здравната система у нас, а с годините натрупан опит в професията могат лесно да преценят дали промените от последните 1-2 десетилетия са се отразили благоприятно на професиите в бранша или не. Затова и проектирахме тази серия от специални въпроси към лекарите. Получените оценки потвърдиха правилността на нашия подход. Лекарите направиха критична оценка на ключовите параметри на работните процеси и работната среда и по този начин по косвен път подсказаха в кои области на медицинските дейности се

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

съдържат резерви за повишаване привлекателността на четирите основни професии в бранша.

Д. Технологичното обновяване и неговото влияние върху привлекателността на четирите оценявани професии

При дълбочинните интервюта респондентите споделиха своите мнения и оценки за това дали ако се обнови оборудването в тяхното предприятие, това ще повлияе върху характера на техния труд и ако да, в какви посоки може да се очакват промени. **Оценките на всички респонденти** от бранш "Медицина и услуги за красота и здраве по категоричен начин демонстрират, че обновяването на медицинското оборудване в заведенията от бранш "Медицина и услуги за красота и здраве" ще има позитивно въздействие за повишаване конкурентоспособността на лечебните заведения от бранша, като:

- Според 63,8 % от лекарите, 51,3 % от медицинските сестри, 66,7 % от акушерките и 56,0 % от лаборантите трудът на работещите в четирите професии ще стане по-интересен;
- 91,8 % от лекарите, 86,7 % от медицинските сестри, 90,0 % от акушерките и 96,3 % от лаборантите трудът им ще стане по-лесен за изпълнение;
- 66,0 % от лекарите, 85,7 % от медицинските сестри, 88,9 % от акушерките и 84,6 % от лаборантите са на мнение, че обновяването на медицинското оборудване ще намали рисковете в тяхната професия и ще направи техния труд по-малко опасен;
- 91,3 % от лекарите, 87,5 % от медицинските сестри, 88,9 % от акушерките и 84,6 % от лаборантите считат, че технологичното обновяване на техните професии ще придаде на труда им характеристики, които ще го направят по-приятен за изпълнение;
- Според 85,1 % от лекарите, 82,1 % от медицинските сестри, 77,8 % от акушерките и 84,0 % от лаборантите новото медицинско оборудване ще придаде повече привлекателност на упражняваните четири основни професии;
- Че в резултат от позитивна промяна в медицинското оборудване трудът им ще стане по-високо ефективен вярват 96,0 % от лекарите, 95,5 % от медицинските сестри, 100 % от акушерките и 96,2 % от лаборантите.

Е. Спонтанните самооценки за престижността на професиите в контекста на бранша и обществото като цяло като основа за извличане на мерки за повишаване привлекателността на четирите оценявани професии в бранша

Е1. Спонтанни самооценки на лекарите.

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

Лекарите-респонденти отговаряха на два въпроса, конструирани в затворена форма, като вторият въпрос допускаше да бъдат дадени допълнителни пояснения под формата на спонтанни мнения. По този начин бе събрана два типа емпирична информация:

- **Първо**, респондентите бяха помолени да преценят по какъв начин работещите в лечебните заведения оценяват тяхната професия. Според получените оценки от респондентите-лекари, 50,0 % от работещите в тяхното лечебно заведение оценяват професията на лекаря много високо. По мнението на 40,4 % от респондентите, професията на лекаря се цени, но не във висока степен, от другите работещи в лечебните заведения. 5,8 % от респондентите считат, че професията им се оценява много слабо, а според 3,8 % - силно се подценява. Както показват получените оценки, професията на лекаря се оценява доста високо, макар че може да се говори и за достатъчно случаи, в които лекарите не получават доказателства за висока оценка на тяхната професия;
- **Второ**, лекарите бяха помолени също така да преценят до каква степен обществото като цяло цени тяхната професия. По този показател са получени по-пъстри оценки. Според 22,4 % от респондентите, професията на лекаря се цени високо от обществото, защото хората знаят, че това е нужна и полезна за всички професия. 40,8 % от респондентите са на мнение, че лекарската професия се цени, но не така високо, както би следвало, предвид значимостта на тази професия за здравето на индивидите и за работоспособността на нацията като цяло. 22,4 % от респондентите считат, че в обществото има подценяване на тяхната професия - тя се оценява слабо, но това е поради незнание и неосъзнаване на полезността и значимостта на лекарската професия. По мнението на 14,4 % от респондентите, професията на лекаря силно се подценява и това се дължи основно на нейното непознаване - не се познава нито нейната същност, нито цялата ѝ сложност и отговорност, нито множеството специфични задължения, които медицинските работници изпълняват. В резултат от това в обществото има известни нагласи, макар и разпространени само сред една седма от хората, които са склонни силно да подценяват значимостта на професията на лекаря.

От представените данни е видно, че **лекарската професия се намира в критичен етап - макар в рамките на лечебните заведения професията на лекаря да намира висока степен на оценка, то в обществото като цяло преобладават стереотипи и нагласи, които само до известна степен признават значимостта на лекарската професия и са склонни към нейното negliжиране и подценяване. Има сравнително широко разпространени клишета по отношение на лекарската професия, в които са отразени негативите на множеството реформи в здравната система у нас и**

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

напластилите се в тази връзка не дотам ласкави оценки за качеството на медицинските дейности. Това отношение се предава и върху начина, по който се оценява самата лекарска професия и ако до преди 2-3 десетилетия професията на лекаря бе сред най-високо уважаваните и най-престижните в българското общество, днес ситуацията е променена. Лекарската професия все още се уважава, но паралелно с позитивните оценки съществуват негативни и скептични оценки, които разрушават имиджа на професията и принижават нейната значимост. Общество, което не уважава своите медици, рано или късно се превръща в съвкупност от болни или нездравни индивиди, а болното общество не е в състояние да поддържа конкурентоспособна икономика и трудно реализира своите програми и намерения. Ето защо няма да е пресилено да се заяви, че когато обществото в големи мащаби недооценява своите лекари, този масов скептицизъм (и нихилизъм) като бумеранг се връща върху здравето на нацията и я отслабва, правейки я нетрудоспособна и неконкурентоспособна.

Е2. Спонтанни самооценки на медицинските сестри, акушерките и лаборантите

По аналогия, коментираният по -горе два въпроса бяха зададени и на представителите на другите три професии. Получените оценки са систематизирани по следния начин:

- **Първо**, съдейки по поучените данни от представителите на трите професии, **професията на медицинските сестри се уважава в най-висока степен от другите работещи в лечебните заведения:**
 - ✓ Данните сочат, че по мнението на 21 % от медицинските сестри тяхната професия се цени много високо от другите работещи в лечебните заведения. 48 % от медицинските сестри преценяват, че професията им се цени от другите работещи в техните лечебни заведения, макар и не така високо, както би могло да се очаква. 19 % от медицинските сестри считат, че тяхната професия слабо се подценява, а 12 % - силно се подценява от другите работещи в лечебните заведения;
 - ✓ Следващата по престижност професия се оказва професията на акушерките. Според 10 % от респондентите-акушерки ,тяхната професия силно се цени, по мнението на други 50 % - се цени, но не така високо, според 20 % - се цени слабо, а според други 20 % - силно се подценява от другите работещи в лечебните заведения;
 - ✓ Най-критични са оценките на лаборантите. 11 % от тях считат, че тяхната професия се цени високо в рамките на лечебните заведения. 43 % са на мнение,

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

че професията им се оценява, но не много високо, 21 % считат, че професията на лаборанта слабо се подценява, а 25 % - силно се подценява;

- **Второ, представителите на медицинските сестри, акушерките и лаборантите също са помолени да преценят каква според тях е оценката на обществото за техните професии.** Въпросът и тук е затворен (предвижда скала с възможни опции за отговор) и респондентите са избирали между четири възможни отговора. Докато в рамките на лечебните заведения професията на медицинските сестри има най-висок престиж, то по самооценките на респондентите обществото цени най-високо професията на акушерките, следвани от медицинските сестри и най-накрая остават лаборантите. Основание за тази констатация са следните данни:
 - ✓ Според 30 % от акушерките, тяхната професия се цени много високо от обществото. Други 30 % считат, че професията им се цени, но не много високо, а според останалите 40 % акушерската професия слабо се подценява;
 - ✓ По мнението на 15 % от медицинските сестри, тяхната професия се оценява високо от обществото. 25 % пък са на мнение, че професията ми се уважава, но не много. 35 % от респондентите-медицински сестри считат, че професията им слабо се подценява, а според 25 % силно се подценява;
 - ✓ Подобна, но в известни различия, е структурата на мненията на лаборантите: 7 % от тях са на мнение, че професията им се цени високо от обществото, според 21 % - налице е уважение, но не много, според 46 % професията им слабо се подценява, а според 25 % - силно се подценява.

Самооценките на медицинските сестри и на лаборантите са доста близки по структура, но въпреки това би могло да се говори, че професията на медицинските сестри е една степен по-уважавана от обществото, отколкото е професията на лаборантите.

Като цяло, сравнявайки получените самооценки от лекарите и от другите три професии, би могло да се направи обобщение, че макар да са налице ясно артикулирани индикации за неуважение и подценяване на четирите основни професии в бранш "Медицина и услуги за красота и здраве", все пак в сравнителен план между четирите професии в бранша, професията на лекаря се цени най-високо от работещите в лечебните заведения, следват професиите медицинските сестри, акушерките и лаборантите. Що се отнася до оценката на обществото за четирите основни медицински професии, то отново професията на лекаря събира най-високо уважение, а след нея се нареждат професиите на акушерките, медицинските сестри и лаборантите. И макар че правим тези изводи единствено на базата на самооценките на представителите на четирите оценявани професии, бихме могли и трябва да приемем тези оценки като меродавни и достоверни индикации за степента на уважение към оценяваните четири професии. В рамките на

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

дълбочинните интервюта са включени редица други оценки, които позволяват да се прецизират и допълнят направените тук констатации, но дори и взети сами по себе си, тези изводи са ценни, тъй като дават информация за самоидентификацията на представителите на четирите професии и ни помагат да се ориентираме за относителните нива на привлекателност на четирите основни професии в бранша.

Ж. Важен компонент на събраните мнения и оценки са вижданията на респондентите за важноста на извършваните от тях медицински дейности

Този въпрос е до голяма степен реципрочен, тъй като едва ли медицински работник би оценил своята дейност като маловажна. Но въпреки това, въпросът бе зададен с идеята да се провери степента, в която медицинските работници самооценяват значимостта на своята професия. Ето какви отговори бяха получени:

- **Мнения на медицинските сестри:** 98,7 % от медицинските сестри изказват категорични мнения, че дейността им жизнено важна за възстановяване на здравето на пациентите. Само една респондентка е изразила известни съмнения до колко животоспасяващи са действията на медицинските сестри. Част от респондентките (53,8 %) не са подкрепили своя отговор с по-подробна аргументация, но останалите за счели за необходимо да пояснят своята позиция. 3,8 % считат, че здравето е приоритет и действията на медицинските сестри са от жизнено важно значение за запазване на живота на пациентите. Други 3,8 % подчертават, че значимостта на труда на медицинските сестри е огромна, защото те изпълняват назначеното лечение и от тях зависи процесът по оздравяването да върви в правилна посока. 15,8 % считат, че важноста на труда на медицинските сестри е много голяма, тъй като медицинските сестри са част от процеса по поставяне на диагнозата, а правилно поставената диагноза е половината от лечението. Други 15,8 % подчертават, че работата е екипна и всички работят заедно, в това число медицинските сестри допринасят за правилното протичане на процеса по диагностициране, провеждането на качествени изследвания, и след това коректното изпълнение на назначените планове за лечение. 3,8 % изказват съжаление, че не винаги има атмосфера на доверие между пациента и медицинските сестри, което е жалко, защото взаимното доверие е важно за позитивния резултат от лечението;
- **Мнения на акушерките:** 100 % от акушерките заявяват, че техният труд е абсолютно важен, тъй като се ражда нов живот и от действията на акушерките зависи дали процесите по раждането ще протекат правилно и безпроблемно. Без

<https://www.eufunds.bg/>

да дават много словесни обяснения, акушерките изразяват своята убеденост, че трудът им е жизнено важен и се надяват пациентите да оценяват това;

- **Мнения на лаборантите:** 85,7 % от лаборантите в една или друга форма изтъкват, че трудът им е от жизнено важно значение за здравето на пациентите. 14,3 % подчертават, че от труда им (провеждане на коректни и качествени изследвания) зависи до голяма степен поставянето на правилната диагноза на пациента. 1,3 % от респондентите посочват, че работата на клиничната лаборатория е да проведе бързи и адекватни изследвания и с това да улесни процеса по вземане на решение за окончателната диагноза на пациента, съответно за необходимото лечение във всеки конкретен случай. Други 1,3 % считат, че правилното диагностициране не е възможно без клинични анализи и тук е важността на лаборанта, който трябва да извърши коректни и релевантни процедури, за да може на тяхната основа лекуващите лекари за вземат правилни решения за диагнозата на пациента и да му назначат правилното лечение.

Анализът на мненията на медицинските сестри, акушерките и лаборантите показва, че представителите и на трите професии описват тяхната дейност като жизнено важна и в редица случаи животоспасяваща. Тези медицински специалисти участват активно на всеки етап от диагностицирането на пациентите и с действията си правят възможно да бъдат взети адекватни и правилни решения за състоянието на пациентите, което от своя страна е от ключово значение за назначаването на правилно лечение, а в немалко случаи и за спасяването на човешки животи. Без изключение медицинските работници от визираните тук три професии са убедени, че действията им са жизнено важни, затова без да очакват специални благодарности, все пак изтъкват, че се надяват пациентите да разбират колко важни са усилията на медицинските сестри, акушерките и лаборантите.

3. Базисните оценки за привлекателността на четирите професии

В рамките на проведените дълбочинни интервюта бе събрана емпирична информация за установяване оценките на респондентите за привлекателността на четирите основни професии за бранш "Медицина и услуги за красота и здраве". Формулировките на въпросите бяха конструирани по такъв начин, че да позволят набирането на изчерпателна и достоверна информация по различни изследователски въпроси, но в контекста на настоящия документ интерес представляват следните два аспекта:

- Според младите хора, каква е степента на привлекателност на четирите изследвани професии в бранша;

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

- Какви са оценките, мненията и обясненията на респондентите за ниската привлекателност на четирите основни професии и причините за спадащия интерес към тези професии.

31. Оценки на младите хора за привлекателността на оценяваните четири професии в бранш "Медицина и услуги за красота и здраве"

В контекста на установения системен недостиг от добре подготвени специалисти за четирите основни за бранша професии, един от основните въпроси на проучването бе да се установи какво според респондентите е отношението на младите хора към четирите основни професии в бранш "Медицина и услуги за красота и здраве" и считат ли младите хора, че тези четири професии са привлекателни. Събраните оценки се отличават с богатство на изказа и разнообразие на аргументите, което е доказателство за това, че респондентите са възприели тези въпроси сериозно и отговорно, и са се постарали да бъдат полезни на изследването. Представяме тези оценки поотделно за четирите категории респонденти:

- **Оценки на лекарите:** Лекарите са откровени и критични в своите оценки и техните отговори могат да се систематизират по следния начин:
 - ✓ **69,2 %** от лекарите са на мнение, че **професията на лекаря е интересна и привлекателна за младите хора**, защото в нея те виждат специфична област за развитие, възможност за оказване на помощ на голям контингент от хора, възможност за благородни дела. Но 9,1 % подчертават, че младите хора принципно харесват професията на лекаря, но след като се запознаят с условията за практикуване на лекарската професия у нас, скоро след завършването на медицинското образование се ориентират към други държави и в тях намират достойна реализация, отговаряща на техните очаквания - както по отношение работната среда и условията на труд, така и по отношение уважението към труда на лекаря и заплащането за положен труд;
 - ✓ **28,8 %** от лекарите са на мнение, че **лекарската професия не е привлекателна за младите хора**. Изказани са единични мнения, според които ниската привлекателност на професията на лекаря се дължи на: продължителното и трудно обучение; трудната реализация и ниското заплащане за труда; силното подценяване на професията от обществото и недооценяване на огромните усилия, полагани от лекарите; специалностите са тежки, а уважението е ниско; съществуват административни ограничения, които възпрепятстват упражняването на лекарската професия; често лекарите нямат възможност за самостоятелна работа, а в добавка на това и финансовите условия са много тежки; липсва свободно време - работи се на смени,

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

отговорността е висока, а заплащането е ниско; отношението на обществото е негативно и заплащането е под очакванията на лекарите; има множество случаи на пациенти с тежка патология, графикът е натоварен, стресът е висок, а всичкият този труд е ниско заплатен; реалността в здравеопазването е много различна от представите на хората за здравната система;

- **Оценки на медицинските сестри:** Оценките на медицинските сестри се отличават с разнообразие, което улавя и отразява конкретиката на тяхното ежедневие. За съжаление, обаче, преобладават оценките за нисък интерес на младите хора към професията на медицинските сестри:
 - ✓ **38,4 % от медицинските сестри са на мнение, че тяхната професия е привлекателна за младите:** тя ги привлича с това, че им дава възможност за хуманни действия, за помощ на хората, за развитие на личността;
 - ✓ **61,6 % от медицинските сестри обаче считат, че професията им не е привлекателна за младите хора** и причините за това са три:
 - заплащането е много ниско, под очакванията на медицинските сестри и далеч под заплащането за други професии в страната - предвид важността на труда на медицинските сестри, техните очаквания са за много по-високо заплащане, с което да се докаже, че професията е ценена и уважавана;
 - трудът на медицинските сестри не се уважава в обществото и силно се подценява - макар да се твърди, че медицинските професии са важни, обществото в днешното си състояние не уважава професията на медицинските сестри; някои респонденти посочват, че непрекъснато се сблъскват с изопачаване и подценяване на техния труд;
 - високо психическо и физическо натоварване, работа на смени и тежки дежурства - всичко това е голям минус на професията и човек трябва наистина да е себеотрицателен, за да се заеме с нея.
- **Оценки на акушерките:** В своите мнения акушерките се разполовяват и тук имаме практически равни дялове мнения "за" и "против":
 - ✓ **50,0 % от тях считат, че работата на акушерките е привлекателна,** защото се ражда нов живот и всичките полагани усилия за това си заслужават, само да се види позитивния резултат;
 - ✓ **Други 50,0 % считат, че професията им не е привлекателна за младите хора,** тъй като заплащането е ниско, отговорността е много висока, а в своята работа акушерките изцяло зависят от решенията на лекарите, така че липсва самостоятелност и акушерката е по-скоро асистиращ на лекаря, т.е. акушерският труд до известна степен се подценява и се принижават до обслужващ персонал;

<https://www.eufunds.bg/>

- **Оценки на лаборантите:** Сред респондентите-лаборанти преобладават мненията, че професията им не е привлекателна за младите хора. Ето какви са конкретните оценки и аргументите в тяхна подкрепа:
 - ✓ **71,4 % от лаборантите считат, че професията им не е привлекателна за младите хора.** Приведените аргументи в подкрепа на това мнение могат да се систематизират до следните категории:
 - Ниско заплащане на труда на лаборанта;
 - Високи рискове при работата с биологичен материал;
 - Работа в непривлекателни условия;
 - Работа на смени, в това число често пъти се извършва нощен труд;
 - Висока отговорност за действията на лаборанта, в съчетание с работа в невинаги подходящи условия на труд. Всичко това в своята съвкупност създава непривлекателен имидж на труда на лаборанта;
 - ✓ **Останалите 28,6 % от респондентите-лаборанти изказват мнения, че трудът на лаборантите е достатъчно интересен и предизвикателен, поради което е привлекателен за младите хора** - дава се възможност за работа със съвременна апаратура, има възможности за професионално развитие, лаборантите знаят, че от труда им зависи правилното лечение на пациентите. Но и сред тази категория респонденти се изказват мнения, че професията е привлекателна, само ако се работи в частни лаборатории, където оборудването е съвременно, работи са с качествени консумативи и трудът на лаборанта и подходящо оценен.

Както показват оценките по този показател, от четирите оценявани професии единствено професията на лекаря все още се ползва с престижност сред младите хора - те оценяват нейната значимост за обществото и за нацията и виждат големи възможности за реализиране на собствените си същности в качеството на лекари по различни специалности. Акушерките също във висока степен преценяват, че младите хора проявяват интерес към тяхната професия, макар да се наясно, че професията си има своите минуси. Медицинските сестри и лаборантите обаче са убедени, че техните професии не са привлекателни за младите хора и причините за това са както в естеството на извършваните действия, така и поради високата степен на субординация, голямата отговорност, ненормираното работно време, работата на смени, нощният труд и дежурствата, и всичко това в контекста на ниско заплащане за полагадения труд.

32. Оценките за причините, поради които интересът към четирите основни професии в бранша е намалял през последните години: важна емпирична

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

основа за извличане на конкретни мерки за повишаване привлекателността на тези професии

Един от важните въпроси с ключово значение в контекста на настоящия проект е изясняването на причините, поради които интересът към четирите оценявани професии е намалял. Респондентите бяха специално помолени да коментират тези причини и да внесат яснота по въпроса, за да може да тази основа да се мисли за подходящи мерки за повишаване привлекателността на четирите професии. Получените мнения се представят в систематизиран вид в следващите параграфи:

- **Оценки на лекарите:** Разсъждавайки върху причините за спада на интереса към професията на лекаря, **86,5 % от респондентите-лекари изказват мнение, че през последните години интересът към лекарската професия силно е намалял.** Причините за това са много и са комплексни, и всяка от тях има своя "личен" дял за спада на интереса към професията на лекаря. В систематизиран вид причините са следните:
 - ✓ **Първата причина да намаляване на интереса към професията на лекарите е самото естество на работата** - това е трудна и тежка професия, която поставя много изисквания към физиката, психиката и към характера на лекаря. Нивата на стрес са постоянни и високи, натовареността (прием на болни, тяхната диагностика и назначаване на лечение) е голяма, а отговорността е още по-голяма, защото става дума за човешки животи. Ако човек не притежава силна физическа и психическа издръжливост, по-добре да не експериментира със себе си и да търси друга сфера за професионална реализация;
 - ✓ Втора група от причини са свързани с **относително лошите условия на труд:** ситуацията в различните лечебни заведения варира, но като цяло респондентите изказват мнение, че има тенденция за влошаване на условията на труд и това допълнително отблъсква младите хора от лекарската професия;
 - ✓ Третата група причини е производна на факта, че **отношението на обществото към лекарската професия с всяка година се променя към по-лошо.** Ако преди лекарската професия е била сред най-престижните и най-уважаваните, сега ситуацията е променена. В хода на множеството здравни реформи са изговорени много неща, които вместо до решаване на проблемите на българското здравеопазване, доведоха до създаването на негативни или скептични нагласи по отношение на труда на лекаря. В момента в обществото доминират негативни стереотипи и оценъчни модели, които силно подценяват и принижават работата на лекарите, създават негативизъм, подозрение и неодобрение към професията на лекарите. Това отношение все по-често се улавя в поведението на пациентите, чието поведение е крайно неприемливо и

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

унизително. Поставени в тази ситуация, лекарите все по-трудно носят товара, който са поели на гърба си. Може да се спори дали общественият негативизъм към лекарската професия е в основата на създавания от медиите лош имидж на професията, или е точно обратното - медиите бавно, търпеливо и с постоянство изградиха неблагоприятни имиджови характеристики на медицинските професии. Но фактът е налице и сега е необходима много внимателно премислена и продължителна интервенция за връщането на позитивния образ на българския лекар и българската медицина;

- ✓ Като следствие на негативното отношение на обществото към лекарската професия може да се разглежда и **ниското заплащане на труда на лекарите**. Разгледано като съотношение към високите нива на риск, голямата отговорност за човешките животи и постоянната работа в стрес и натоварване, възнаграждението за труд на лекарите е чувствително по-ниско от техните очаквания. Ниското заплащане е причината мнозина млади и (не толкова млади) лекари да потърсят реализация в други европейски страни и страни от други континенти, където са посрещнати много добре и където трудът им се ценява - морално и финансово. Тук бихме искали да напомним един от изводите на проведената мозъчна атака с представителите на бранш "Медицина и услуги за красота и здраве" (март 2017 г.), а именно за отношението към българската медицина: българското медицинско образование е сред най-уважаваните в световната практика и когато български medici потърсят работа в чужбина, те биват приемани приоритетно, като предпочитани специалисти в сравнение с други медицински школи;
- ✓ **Петата група причини се коренят в обучението по медицина:** изискванията за прием на студенти-медици са много високи и малцина успяват да го покрият. Обучението е продължително, след което тепърва лекарят специализира в точно определена област на медицината и в крайна сметка обучението на лекаря продължава 9-10 години. Съществуват множество трудности при специализациите и те допълнително комплицират положението. Освен това, 10 години са прекалено дълъг период и младите хора вече не са съгласни правят такава продължителна житейска инвестиция с неясна възвръщаемост. А проблемите на завършилите лекари започват веднага, след като започнат работа и се сблъскат с не до там добрите условия на труд, лошото отношение на пациентите, липсата на социални придобивки, липсата на уважение и ниското заплащане. Така се получава, че след продължителното и трудно обучение следват неуважение, проблеми и ниско заплащане;

<https://www.eufunds.bg/>

В резултат от изброените причини младите хора все по-малко се ориентират към професията на лекаря, а завършилите медици все по-често търсят реализация извън страната. Както отбелязахме, **13,5 % от респондентите считат, че интересът към професията на лекаря не е намалял.** Дори според тях има области на медицината, като например, АГ, пластична хирургия, дерматология, които и в момента са високо уважавани у нас;

- **Оценки на медицинските сестри:** Сред медицинските сестри преобладават тези (90,3 %), които са на мнение, че интересът към тяхната професия силно е намалял. Посочените причини до голяма степен повтарят вече направените констатации по отношение на лекарската професия. Но тук прави впечатление поставянето на акценти, което се различава от акцентите на лекарите:
 - ✓ 86,5 % от медицинските сестри **извеждат на първо място ниското заплащане.** Според тях, това е основната причина за спада на интереса към тяхната професия. Заплащането се преценява като изключително ниско и неадекватно, този факт се осъзнава от медицинските сестри и затова текущото сред тях и е много високо. Както е добре известно, медицинските сестри се възползват в много висока степен от възможностите за намиране на реализация в чужбина и основната причина за това е ,че не са доволни от размера на възнаграждението за труд;
 - ✓ Другата сериозна причина за намаляване интереса към професията на медицинските сестри са **многого задължения, които се изпълняват от тази категория персонал.** Една медицинска сестра има множество конкретни задължения и много пациенти, които трябва да обслужи качествено. Това на практика се оказва невъзможно и медицинските сестри са претрупани от работа, която извършват едновременно. Това създава огромно чувство на напрежение и претовареност и не се отразява добре на работоспособността на медицинските сестри. В съчетание с голямата отговорност, която се носи за живота на пациентите, трудът на медицинската сестра става силно непривлекателен;
 - ✓ Друга причина за спада на интереса към професията на медицинските сестри са **лошите условия на труд, както и рисковете от постоянните контакти с болни хора.** По принцип, тези неблагоприятни обстоятелства са валидни и за четирите медицински професии, но при медицинските сестри са още по-силно експонирани, дори и поради факта, че в редица ситуации медицинската сестра осъществява първия контакт с болните. Всичко това създава общ фон на неудовлетвореност и демотивация сред медицинските сестри и интересът у самите тях към професията им отслабва. Според изказаните мнения, докато не

<https://www.eufunds.bg/>

настъпят позитивни промени в описаните ключови параметри на професията на медицинските сестри, интересът към тази професия ще продължи да отслабва;

- **Оценки на акушерките:** Според акушерките, интересът към тяхната професия е силно намалял през последните години. Само една от респондентките застъпва обратното мнение. Ето каква е аргументацията на акушерките за намаляване на интереса към тяхната професия:
 - ✓ Първата масово изтъкната причина от респондентките е ниското заплащане - то се описва като лошо, неадекватно, несъобразено с характера и сложността на полагаения труд. Ниското възнаграждение "гони" персонала и затова текучеството е високо. Остават само най-запалените и най-ревностните почитатели на професията, но и те се жени на висока възраст. Привлекателността на професията сред младите хора е твърде ниска и ако не се коригира размера на заплащането, професията скоро ще изпита сериозни проблеми, които няма как да бъдат компенсирани;
 - ✓ Другата съществено важна причина е голямата отговорност, която акушерките носят. Тъй като дейността им е обществено видима и е предмет на засилен интерес, акушерките носят понякога и свръх отговорност, която силно ги натоварва психически, но се компенсира от размера на заплащането. Това създава усещане за неудовлетвореност сред работещите в тази професия. И естествено, интересът към професията намалява, тъй като в бранша е добре известно, че акушерките извършват тежък и високо отговорен труд, с много дежурства и работа на смени, но този труд е ниско платен.
- **Оценки на лаборантите:** Според лаборантите, има силен спад в интереса към тяхната професия и причините за това са следните:
 - ✓ Ниското заплащане е първата причина, изтъкната практически от три четвърти от лаборантите. Трудът на лаборантите е сложен, невинаги се извършва в здравословна среда, има нощен труд и работа на смени, затова очакванията са за адекватно възнаграждение. В момента ситуацията не е такава и това е известно, поради което интересът към тази професия намалява с всяка измината година;
 - ✓ Високата натовареност е другата причина, която предизвиква отлив от професията на лаборанта. Системният недостиг на лаборанти е причината в редица клинични лаборатории да се работи с персонал, по-малко от необходимия. Това се компенсира с разпределяне на натовареността между наличния персонал. Така се получава в крайна сметка, че от една страна работата е спешна и високо отговорна, от друга страна персоналът е малко и се

<https://www.eufunds.bg/>

създават излишни напрежения, а от трета страна възнаграждението е крайно неадекватно;

- ✓ Има и трета причина за намаляващия интерес към професията на лаборанта и това е липсата на достатъчно информация за същността на професионалните задължения и естеството на работата. Професията на лаборант не се познава от младите хора и те не могат да преценят дали тази професия би отговаряла на техните заложби и интереси, нито дали ще покрие очакванията им за професионално развитие. Тази ситуация би могла да се промени чрез подходяща реклама и популяризиране на професията. Тук обаче възниква един проблем: ако професията се популяризира по подходящ начин, това ще събуди интерес сред младите хора, но след като завършат образованието си те ще очакват реализация в модерни и съвременни клинични лаборатории, а те все още не са преобладаващите у нас. Затова съществува риск младите хора да останат разочаровани;
- ✓ В тази връзка е и посочената четвърта група причини за слабия интерес: в немалко лаборатории оборудването е остаряло и това силно ограничава възможностите за анализи, затруднява работата на лаборантите и прави труда им непривлекателен.

Изходът е в инвестиране в нова техника и осъвременяване на клиничните лаборатории. Това по естествен начин ще възроди интереса към професията на лаборанта.

Представените оценки и мнения показват, че макар в структурата на обществените нагласи да битуват паралелно и позитивни, и негативни оценки за медицинските професии, все още професията на лекаря се ползва с известно уважение. Нисък е обаче престижът на другите три оценявани професии - тези на медицинските сестри, на акушерките и на лаборантите. Едно от сериозните последствия от това е създаването на атмосфера на неразбиране и недооценяване на медицинските професии, в резултат на което тяхната привлекателност сред младите хора непрекъснато намалява. Факт е и това, че привлекателността на четирите професии намалява дори в рамките на лечебните заведения, което също е индикация за съществуването на проблеми при упражняването на тези професии. В същото време анализът показва, че оценяваните четири професии генерират сериозни предизвикателства пред труда на лицата, които ги упражняват. Проблемите са както съществени, произтичащи от самото естество на професиите, така и организационни, технологични и нормативно правни. Голям проблем за оценяваните професии е заплащането за труд - то се оценява от медицинските работници като ниско, неадекватно и несъобразено нито с количеството, нито със

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

АСОЦИАЦИЯ
НА ИНДУСТРИАЛНИЯ
КАПИТАЛ В БЪЛГАРИЯ

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
РАЗВИТИЕ НА
ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ

сложността на полагания труд, нито с голямата отговорност и високите нива на напрежение и стрес при работата. Това според респондентите са и основните причини за все повече намаляващия интерес към четирите основни професии в бранша. Изтъкват се и специфични причини за спада на интереса към тези професии, но една от обединяващите ги причини е създаденият негативен имидж на медицинските професии в обществото и невъзможността при тези условия да се работи адекватно.

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

3. ИДЕИ ЗА КОНКРЕТНИ МЕРКИ, ПРОИЗТИЧАЩИ ОТ ОЦЕНКИТЕ ЗА ФАКТОРНИТЕ ВЛИЯНИЯ ВЪРХУ ПРИВЛЕКАТЕЛНОСТТА НА 16-ТЕ ОСНОВНИ ПРОФЕСИИ В ЧЕТИРИТЕ ПИЛОТНИ БРАНША

3.1. Идеи за бранш "Машиностроене и металообработване"

В рамките на проведените дълбочинни интервюта с представители на четирите основни професии в бранш "Машиностроене и металообработване" бяха събрани оценките и мненията за шест групи факторни влияния върху привлекателността на четирите изследвани професии, както и общи интегрални оценки, както следва:

- Оценки за влиянието на работната среда;
- Оценки за влиянието на паричните доходи от труда;
- Оценки за влиянието на нематериалните стимули;
- Оценки за влиянието на стреса, възникващ в рамките на упражняването на дадена професия;
- Оценки за влиянието на престижността на професията;
- Оценки за влиянието на перспективите за развитие в рамките на дадена професия;
- Интегрални оценки за влиянието на отделните аспекти на професията върху нейната привлекателност за работната сила.

Изказаните оценки и мнения са предмет на задълбочен и много обстоен анализ в специално разработения аналитичен доклад по резултатите от дълбочинните интервюта в бранша. Тук обаче ще се фокусираме върху извличането от тези оценки на конкретни идеи за мерки, които биха подобрили ситуацията в оценяваните професии и биха повишили тяхната привлекателност.

А. Работната среда като фактор за привлекателност на професиите в бранша

При дълбочинните интервюта е оценявано влиянието на пет аспекта на работната среда върху привлекателността на професиите в бранша. Събраните данни позволяват да се **ранжира влиянието на петте изследвани компонента на работната среда върху привлекателността на четирите изследвани професии. Съдейки по средните на оценките за петте компонента**, влиянието на тези пет аспекта на работната среда върху привлекателността на четирите изследвани професии в бранш "Машиностроене и металообработване" е следното (факторите са подредени според техните средни в низходящ ред):

- **Работа с модерна техника и/или технология - 4,068;**
- **Рискове от аварии, както и рискове за здравето и безопасността на работещите - 3,822;**

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

- Полагане на значими физически усилия, в това число ограничаване на движенията, продължителна работа в определени пози и др. - 3,431;
- Работа на открито или в закрити и подходящо оборудвани помещения - 3,177;
- Гъвкаво работно време и възможности за работа от къщи гъвкавото работно време и възможностите за работа от къщи - 2,466.

Оценките на респондентите разкриват потенциални възможности за конструиране на мерки за повишаване на привлекателността на техните професии:

- По отношение на фактора **"работа с модерна техника и/или технология"**: респондентите се обединяват около мнението, че този фактор има детерминиращо, силно изразено влияние върху привлекателността на изследваните четири професии в бранша. Тенденцията тук е следната: колкото по-съвременни технологии се използват в дадено производство, толкова по-висока е неговата привлекателност за работещите;
- Вторият изследван фактор е **гъвкавото работно време и възможностите за работа от къщи**. Както е известно, спецификата на машиностроителните предприятия изисква работа в определени цехове, при точно фиксирано работно време, най-често на смени. Затова са обясними получените отговори от респондентите: 42,2 % са определили този фактор като нерелевантен спрямо техните професии, а останалите са присъдили различни по стойност оценки на този фактор;
- При оценяването на третия компонент от работната среда - **работа на открито или в закрити и подходящо оборудвани помещения**, 35,6 % от респондентите са избрали опцията "нерелевантен отговор/няма значение", с което са отразили своето мнение, че работата в машиностроителните предприятия като правило не се извършва на открито, а в специално оборудвани помещения. Но пък други 33,3 % от респондентите от бранша са посочили, че този фактор има много голямо, детерминиращо значение, подчертавайки с това тъкмо важноста на това за целите на съответното производство да се оборудват специални помещения, които да създадат оптимална работна среда. Пак по тази логика, 22,2 % от респондентите са избрали отговора "голямо значение", визирайки с това своята убеденост за важноста на добре оборудваните цехове и производствени халета и тяхното влияние върху формирането у работниците от бранша на позитивни оценки и мнения за привлекателността на професиите в бранша;
- Професиите в машиностроенето са отговорни и тежки и крият немалко **рискове от аварии, както и рискове за здравето и безопасността на работещите** (висока запрашеност, висок шум, неприемливо високи температури през лятото и ниски през зимата, вредни лъчения и др.). 37,8 % от респондентите от бранша се

<https://www.eufunds.bg/>

преценили, че тези фактори имат определящо значение, а други 31,1 % - голямо значение, за привлекателността на професиите в бранша. Посланието на работниците от интервютата е следното: колкото по-големи са рисковете от трудови аварии и рисковете за здравето и безопасността на работещите, толкова по-ниска е привлекателността на тези професии. Респективно, тези параметри на работната среда могат да бъдат управлявани в посока намаляване на равнището на рисковете, което ще създаде обективни предпоставки за увеличаване привлекателността на професиите, упражнявани в тази работна среда;

- Не на последно място по важност, изследването събра оценки за важността на фактора **"полагане на значими физически усилия, в това число ограничаване на движенията, продължителна работа в определени пози и др."** за привлекателността на четирите основни за бранша професии. Получените оценки показват, че този фактор се оценява нееднозначно от респондентите, като според 29,5 % неговото влияние е много голямо и определящо, според 27,3 % - влиянието му е голямо, според 18,2 % - по-скоро става дума за средно по сила влияние, а според други 18,2 % - този фактор няма значение за привлекателността на изследваните четирите основни професии в бранша.

Б. Паричните доходи от труда като фактор за привлекателност на професиите в бранша

След проведената мозъчна атака и консултациите с експертите от бранш "Машиностроене и металообработване" се стигна до формирането на предварителна обща презумпция, че възнаграждението за труд не е първостепенен фактор за бранша и че този фактор вероятно има голямо значение, но има и други, също така ключови фактори, които формират нагласите и оценките за привлекателността на четирите изследвани професии в бранша.

В хода на дълбочинните интервюта тази тези беше подложена на проверка, като на респондентите бе предложено да оценят четири отделни аспекта на фактора "парични стимули".

За силата на изследваните четири аспекта на фактора "парични стимули" можем да съдим също така и от средните на оценките на респондентите. Ето четирите изследвани аспекта, ранжирани в низходящ ред според техните стойности:

- Размер на заплатата, която реално се получава - 4,866;
- Възможност за получаване на бонуси и премии - 4,755;
- Размер на осигуровките - 4,377;
- Възможност за получаване на акции от предприятието или за други схеми за участие в печалбата на предприятието - 2,222.

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

Анализът на получените оценки позволява да се направят следните изводи:

- Респондентите от бранша присъждат **много високи балове на размера на възнаграждението за труд**: 86,7 % го оценяват като фактор с много голямо, определящо значение за привлекателността на техните професии;
- По сходен на това начин е оценено значението на **възможността за получаване на бонуси и премии** - според 82,2 % от всички респонденти от бранша, това е фактор с детерминиращо, много голямо влияние върху формирането на оценките за привлекателността на четирите основни професии в бранша;
- Според 57,8 % от респондентите, **размерът на осигуровките е също така много важен елемент от паричните стимули**, тъй като е израз на провежданата политика на предприятието за стимулиране и възпроизводство на работната сила. Но ако по отношение размера на заплатата и бонусите респондентите формират категорични и много високи стойности, то когато преценяват размера на осигуровките близо половината от респондентите показват известни резерви към влиянието на този показател, свидетелство за което са формирания дял от 24,4 % от лица, оценяващи този фактор като имащ голямо значение, и дялът от 15,6 % от лица, според които осигуровките имат по-скоро средно значение за привлекателността на техните професии. С тези свои оценки вероятно работниците изразяват някои битуващи сред работниците стереотипи, че осигуровките не са стимул, който директно може да облагодетелства работниците, а са фактор с отложено в бъдещето влияние, и това редуцира неговата пазарна стойност, особено в контекста на представите на работниците за привлекателността на техните професии;
- Най-слабо оценени са **възможностите за получаване на акции от предприятието или участието в други схеми за участие в печалбата на предприятието**: според 40,0 % този фактор е неприложим спрямо техните професии, 24,4 % го оценяват като фактор с минимално значение, 15,6 % - като фактор със средно значение, според 13,3 % е фактор с голямо значение и само според 6,7 % е фактор с много голямо значение. Тези оценки са от една страна показателни за провежданите от машиностроителните предприятия политики за формиране на доходите на работниците, но от друга страна разкриват неизползвани ниши, които при разумно управление биха могли да се превърнат във фактори за привличане на работна сила и за увеличаване на позитивния имидж на професиите в машиностроителния бранш.

В. Непаричните материални стимули и привлекателността на професиите в бранша

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

Друг съществен аспект в изучаването на факторните влияния върху привлекателността на четирите основни за бранш "Машиностроене и металообработване" професии са непаричните стимули. В зависимост от възможностите на машиностроителните предприятия, те развиват собствени политики за допълнително стимулиране на своя персонал, като им предоставят материални блага в непарична форма - това са различни пакети от социални придобивки, като например застраховка живот, гарантиран платен годишен отпуск, повишение в длъжност, гарантирана пенсия, предоставяне на фирмени жилища, ваучери за храна, ваучери за транспорт, организиран транспорт, служебни автомобили, мобилни телефони, разходи и помощ при отглеждане на деца, покриване на разходи за медицински прегледи и лечения, в това число стоматологични, осигуряване на възможности за спортуване (в собствени зали или в специализирани центрове), организиране на фирмени партита и тийм билдинг и др. В усилието си да спестят повече лично време на служителите си, някои от предприятията предлагат да извършват определени услуги вместо тях, например пощенски услуги, химическо чистене, храна за къщи, проявяване на снимки, правни услуги, планиране на почивки и др.

При дълбочинните интервюта бяха подложени на оценка четири аспекта на фактора "непарични материални стимули". За относителната им тежест на съдим от **средните на оценките общо за бранша**. Ранжирането изглежда по следния начин:

- Социални придобивки под формата на осигуряване на стол, ваучери за пазаруване, представителни или работни дрехи, поемане на разходи за детски гради и др. - 4,377;
- Осигуряването на продължаващо обучение и допълнителна квалификация - 4,000;
- Осигуряването на ведомствено жилище или поемането на разходи за квартира - 3,777;
- Осигуряване на транспорт до работното място - 3,666.

Получаването на социални придобивки се поставя на първо място от респондентите от бранша като цяло. Така се потвърждава първоначалната ни хипотеза, че колкото по-богат пакет от социални придобивки предоставя едно предприятие, толкова по-привлекателно става то за работниците и те пренасят тази своя удовлетвореност върху оценките си за професията и длъжността, която изпълняват. Малко изненадващо, на второ място от тази група фактори излиза възможността за осигуряване на продължаващо обучение и допълнителна квалификация. При интервютата респондентите са давали пояснения, че всъщност когато човек повиши своята квалификация това е основание за формирането на по-високо възнаграждение за труд. Ето защо работниците ценят всяка възможност за повишаване на тяхната квалификация.

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

По-конкретно, четирите оценявани аспекта на фактора "непарични материални стимули" подсказват следните идеи за оптимизиране на ситуацията в бранша:

- **Осигуряването на ведомствено жилище или поемането на разходи за квартира** се оценява от респондентите от бранша като средно значима до много високо значима опция, влияеща върху привлекателността на изследваните професии. Оценка са силно диверсифицирани, което е индикатор за различната тежест, придавана на този аспект от интервюираните лица: общо две трети от изследваните лица са оценили възможността за ведомствено жилище или поемането на разходи за квартира като ефикасен инструмент за повишаване привлекателността на четирите основни професии в бранша;
- **Още по-високо се оценяват социалните придобивки под формата на осигуряване на стол, ваучери за пазаруване, представителни или работни дрехи, поемане на разходи за детски гради и др.** Според данните, 53,3 % от респондентите са придали на тези опции най-високата възможна значимост, 31,1 % са посочили, че тези придобивки имат голямо значение, а 15,6 % - средно по сила значение. Получените оценки показват много висока психологическа възприемчивост и подчертано позитивно отношение към социалните придобивки. Ето защо е препоръчително предприятията от бранша да използват потенциала на този специфичен фактор, когато конструират политики за повишаване привлекателността на професиите в бранша;
- **Високи оценки събира и опцията "осигуряване на транспорт до работното място":** общо 77,8 % от респондентите придават от средна до много висока значимост на осигуряването на транспорт до работното място. Практиката показва, че в някои случаи този фактор играе детерминиращо влияние върху решението на даден индивид за започване на работа в едно или друго машиностроително предприятие. В редица случаи това е добър инструмент за справяне с проблема за недостигащата работна сила и привличането на квалифицирани кадри;
- **Осигуряването на продължаващо обучение и допълнителна квалификация** се оценява като възможност, оказваща голямо значение върху формирането на позитивни нагласи спрямо изследваните 4 професии. Според 37,8 % от респондентите, този фактор има много голямо, определящо значение, други 37,8 % му придават голямо значение, а според 13,3 % значението му е по-скоро средно. По впечатленията на експертите от бранша, в редица случаи работниците отказват да се възползват от възможностите за повишаване на квалификацията по дадена професия, което изглежда странно и нелогично. Съдейки по получените при

<https://www.eufunds.bg/>

интервютата оценки, все пак общо около 90 % от респондентите са придали от средна до много висока значимост на възможностите за повишаване на квалификацията. Това показва, че този аспект от управлението на човешките ресурси трябва да бъде обект на по-дълбоко и целенасочено изучаване, за да се види до каква степен и при какви условия работниците възприемат повишаването на квалификацията на предпоставка за увеличаване привлекателността на дадена професия.

Г. Стресът като фактор, влияещ върху привлекателността на професиите в бранша

При дълбочинните интервюта бе събрана богата информация за влиянието на група фактори, общо обозначени като фактори на стреса на работното място. Изследвани бяха пет отделни аспекта, сред които продължителността на пътуването до работното място, необходимостта да се работи с широка публика или пред нея, необходимостта да се спазват стриктни срокове, честата работа под напрежение и при високи изисквания и честата работа с удължено работно време или даването на дежурства в почивни и празнични дни.

На основата на **средните на оценките за петте изследвани аспекта на фактора "стрес"**, получаваме следното **общо ранжиране** за влиянието на тази група фактори върху привлекателността на четирите основни професии в бранша:

- Често се работи под напрежение и при високи изисквания - 4,288;
- Необходимост да се спазват стриктни срокове - 3,777;
- Често се работи с удължено работно време или в почивни дни или се налагат дежурства - 3,088;
- Продължително пътуване до работното място - 2,822;
- Необходимост да се работи с широката публика или пред нея - 1,822.

Анализът на събраните оценки по петте изследвани показателя показва, че:

- **"Честата работа под напрежение и при високи изисквания"** е силен генератор на стрес на работното място. В интервютата респондентите често споменават, че техните професии са тежки не най-вече поради условията на труд и рисковете за здравето, а до голяма степен поради това, че в редица случаи се налага да се работи "под пара", преследват се кратки срокове, като при това са спазват много високи изисквания за качество на работата. Затова не е чудно, че 53,3 % от респондентите са присъдили на този фактор максимална относителна тежест;
- Според данните, друг силен източник на стрес е необходимостта да се спазват стриктни срокове. Данните сочат по категоричен начин, че според работниците от четирите изследвани професии наличието на стриктни срокове създава високи

<https://www.eufunds.bg/>

напрежения и това влияе негативно върху привлекателността на техните професии;

- **Работата при удължено работно време и даването на дежурства в почивни дни** също е сериозен потенциален източник на стрес. Предвид спецификата в организацията на труда на работниците от четирите изследвани професии, получените оценки говорят, че този вид стрес присъства в работата им, но по-скоро е в средни норми и поради това този фактор има средно по сила влияние върху привлекателността на изследваните 4 професии.
- От факторите на стреса, **продължителното пътуване до работното място** е със средно влияние върху привлекателността на изследваните 4 професии в бранша. Само около една трета от респондентите са преценили, че за тях това е силно стресиращ фактор;
- Също така, привлекателността на изследваните 4 професии в бранша се влияе съвсем слабо или изобщо не се влияе от фактора **"необходимост да се работи с широка публика или пред нея"**. 66,7 % от респондентите са преценили, че този фактор не е релевантен спрямо техните професии и изобщо не влияе върху привлекателността на четирите изследвани професии.

Разсъждавайки върху мерките за повишаване привлекателността на професиите в бранша следва да се вземе предвид, че поради специфичността на организацията на работа в машиностроителните предприятия (работи се ударно, когато има поръчки), както и поради характерните особености на производствените процеси в различните отрасли на машиностроенето, най-силните източници на стрес в бранша са честата работа под напрежение и при високи изисквания, а също и необходимостта да се работи със стриктни срокове. Най-силно проявени са тези стрес-генериращи фактори при заварчиците, след това при настройчиците, стругарите и накрая при инженер-конструкторите. Очевидно, това са фактори, чието негативно влияние върху привлекателността на изследваните четири професии в бранш "Машиностроене и металообработване" би могло да се редуцира - както чрез организирането на по-добър ритъм на работата в машиностроителните предприятия, така и чрез задаването на реалистични, съобразени с характера на производствените операции срокове.

Д. Престижът и привлекателността на професиите в бранша

Друг специфичен аспект в оценяването на привлекателността на дадена професия са възможностите и потенциала на съответната професия да създава социален и професионален престиж на лицата, които я упражняват. Предварителната подготовка на дълбочинните интервюта показва, че факторът "престиж" ще играе немалка роля, като при

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

различните изследвани професии ще бъде оценявана по своеобразен начин - в зависимост от това до каква степен професията съдържа в себе си потенциал да бъде социално престижна.

За да измери влиянието на престижа върху привлекателността на професиите, нашето проучване взе предвид пет отделни аспекта, които в своята съвкупност формират обща група на фактора "престиж". Съдейки по средните на получените оценки, най-висока значимост е присъдена на възможността за работа в голяма българска компания, следвана от възможността за работа в голяма международна компания. В тази подредба прави впечатление, че средните на оценките варират между 2 и малко над 3, при широчина на скалата от 1 до 5, а това е индикация, че към момента на изследването факторите от тази група са оценени като имащи по-скоро слабо влияние за повишаване привлекателността на четирите изследвани професии в бранш "Машиностроене и металообработване":

- Възможности за работа в голяма българска компания - 3,022;
- Възможности за работа в голяма международна компания - 2,866;
- Възможности за работа в авторитетна международна институция - 2,422;
- Възможности за работа в авторитетна българска институция - 2,400;
- Професията има публичен престиж по други причини - 2,177.

Представените по-горе данни се конкретизират с някои основни коментари за оценяваните пет аспекта:

- **Възможностите за работа в голяма българска компания** се оценяват от респондентите от бранша като фактор с по-скоро средно влияние върху привлекателността на четирите изследвани професии;
- Относително по-високо се оценяват **възможностите за работа в голяма международна компания**: общо оценките на около 60 % от респондентите клонят към средна до много висока значимост на този специфичен фактор. Но трябва да се има предвид също така, че според близо 44 % от респондентите работата в голяма международна компания не оказва съществено влияние (нито позитивно, нито негативно) върху привлекателността на изследваните професии;
- Третата оценявана опция при дълбочинните интервюта е по отношение **работата в авторитетна българска институция**, като с това се има предвид работа в различни ведомства, агенции и други държавни институции. Близо половината от респондентите са оценили този фактор като нерелевантен или нямащ влияние върху привлекателността на техните професии;
- Още с по-голяма категоричност респондентите оценяват възможността за **работа в голяма международна институция** като опция, нерелевантна или нямаща никакво влияние върху привлекателността на техните професии. Отново

<https://www.eufunds.bg/>

обаче има лица (41,1 %), които виждат в този фактор възможност за повишаване привлекателността на изследваните 4 професии в бранша;

- По съществено значение в контекста на спецификите на машиностроителните професии има последния оценяван аспект от тази група - **професията има публичен престиж по други причини**: според близо 65 % респондентите техните професии не се ползват с висок публичен престиж.

Като цяло респондентите от четирите изследвани професии в бранш "Машиностроене и металообработване" не считат, че техните професии се характеризират с висок публичен престиж. Отделни респонденти, най-вече от заварчиците и настройчиците, изразяват мнения, че ако се работи в голяма българска или голяма международна компания, това ще допринесе за по-високата привлекателност на техните професии. Но зад това убеждение е скрито друго, рационално обяснение - високият престиж на дадена компания се разглежда като залог за по-високи възнаграждения за труд, за редовно изплащане на възнагражденията, за коректно превеждане на осигуровките и т.н. Така че и в този случай респондентите търсят и намират, макар и индиректна, връзка между имиджовите характеристики на компаниите и гарантирането на стабилни и редовни заплащания. А това от своя страна потвърждава желанието да работната сила да се идентифицира със стабилни и авторитетни български или международни компании в машиностроенето.

Е. Перспективите за развитие като фактор за привлекателността на професиите в бранша

На следващо място по логиката на проучването, но не и по важност на тематиката, са възможностите за професионално и кариерно развитие, които професиите дават на упражняващите ги работници. Този аспект от потенциалните факторни влияния върху привлекателността на професиите е изследван чрез 4 отделни аспекта - лесно ли се намира работа по тази професия в страната, има ли възможности за израстване в йерархията/кариерата, има ли възможности за реализация в чужбина и има ли очаквания за съществено нарастване на доходите в бъдеще.

Посочените четири аспекта на фактора "перспективи" имат **различна степен на относителна тежест в представите и мисленето на респондентите от бранш "Машиностроене и металообработване"**. Прегледът на средните на оценките на респондентите общо за бранша показва следното ранжиране на четирите аспекта:

- Има очаквания за съществено нарастване на доходите в бъдеще - 4,500;
- Лесно се намира работа в страната - 3,977;
- Има възможности за реализация в чужбина- 3,954;

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

- Има възможности за израстване в йерархията - 3,409.

Ранжирането на четирите изследвани аспекта показва, че респондентите от бранш като цяло поставят на първо място очакванията за по-високи доходи в бъдеще и това ги прави уверени в привлекателността на упражняваните от тях професии в машиностроенето. На второ място по важност е фактът, че притежаваните професионално-квалификационни характеристики се ценят и търсят от предприятията в страната, така че лицата с тези характеристики лесно биха могли да си намерят работа. Иначе казано, в представите на респондентите техните професии са търсени и ценени на пазара на труда, а това е индиректно доказателство за относително добра привлекателност на съответните професии.

Получените конкретни оценки дават основание за следните констатации:

- Според интервюираните лица намирането на работа по техните професии е сравнително лесно в машиностроителните предприятия в страната. Тези данни потвърждават предходни наблюдения на браншовите експерти, че по изследваните 4 професии има голямо търсене и лицата, притежаващи съответните професионално-квалификационни характеристики, могат сравнително лесно да си намерят работа в страната. Друг е въпросът колко устойчива би била тази заетост - колко време ще продължи заетостта, ще е по повод еднократна поръчка или ще прерасне в дългосрочна заетост, ще бъдат ли лицата доволни от предлаганите им условия за труд, в това число заплащането за труд и т.н.;
- Според 27,3 % от респондентите, факторът **"възможности за израстване в йерархията"** има много голямо значение върху привлекателността на техните професии. 20,5 % от респондентите отреждат на този фактор "голямо значение", а други 27,3 % - средно по значимост влияние. И действително, при дълбочинните интервюта част от респондентите са споделяли, че харесват своята професия и поради това, че тя им дава възможност да научават нови знания, да получават нови професионални умения и по този начин да израстват професионално, което в крайна сметка им създава чувство на вътрешно удовлетворение и задоволство от факта, че упражняват точно тази професия;
- 31,8 % от респондентите присъждат най-високата значимост на фактора **"възможност за реализация в чужбина"**, 40,9 % оценяват този фактор като имащ голямо значение а 18,2 % - средно значение. Това навежда на извода, че респондентите от бранш "Машиностроене и металообработване" харесват своите професии частично и поради това, че виждат в тях възможности за реализация в чужбина. По този начин интервюираните лица изразяват своята убеденост, че ценността на професиите им е толкова по-висока, колкото по-големи са възможностите за реализиране с тези професионални характеристики в чужбина;

<https://www.eufunds.bg/>

- Впечатляващо високи дялове от респондентите споделят, че **свързват привлекателността на своите професии с очаквания за по-високи доходи в бъдеще**: общо 90 % от респондентите присъждат на този фактор много голямо и голямо значение. Очевидно, когато са започвали работа по съответната професия, респондентите са формирали вътрешни убеждения и очаквания, че в процеса на работа ще придобият по-добри професионални характеристики, съответно по-високи класове, и това ще доведе до увеличаване на техните доходи.

В заключение може да се направи общата констатация, че **представителите на четирите основни професии от бранш "Машиностроене и металообработване" си дават реална сметка за влиянието на различните възможности за развитие в рамките на тяхната професия. Заварчиците се открояват от останалите с тяхната дълбока убеденост, че професията им е ценена и търсена в чужбина и те биха могли да се възползват от тази перспектива, което в собствените им очи придава по-висока привлекателност на тяхната професия. Специфично е мисленето и на инженер-конструкторите, които виждат пред себе си повече възможности за израстване в йерархията и тези перспективи повишават привлекателността на тяхната професия. Стругарите и настройчиците изказват хетерогенни мнения, но като цяло и те свързват повишаването на привлекателността на техните професии с очакванията за по-високи доходи и лесното намиране на работа в страната.**

Ж. Обобщени оценки за факторните влияния върху привлекателността на четирите изследвани професии в бранша

Освен разгледаните шест групи фактори, при дълбочинните интервюта бе зададен и обобщаващ блок от въпроси, с които да бъде получено кратко, но дефинитивно знание за значимостта, която отделните групи фактори имат при формирането на привлекателността на изследваните професии. По-конкретно, събрани бяха обобщаващи оценки по отношение влиянието на: 1) работната среда, 2) паричните доходи, 3) непаричните материални стимули, 4) стреса, 5) престижа и 6) перспективите.

За относителната значимост на изследваните шест групи фактори може да се съди по средните на оценките, дадени от респондентите за тези фактори. Данните показват, че ранжирането според средните на оценките поставя на първо място факторът "парични доходи", на второ място - "работната среда", на трето място - "перспективите", следват "непаричните материални стимули", "престижът" и най-накрая - "стресът":

- Парични доходи - 4,866;
- Работна среда - 4,311;
- Перспективи - 4,088;
- Непарични материални стимули - 4,044;

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

- Престиж - 3,866;
- Стрес - 3,800.

Данните от дълбочинните интервюта са основание да се направят следните изводи:

- **Работната среда се оценява като фактор с много силно значение** за формирането на привлекателността на професиите в бранш "Машиностроене и металообработване". Общо 86,7 % от интервюираните лица са придали на работната среда много голяма или голяма значимост, играеща определящо влияние върху привлекателността на професиите в бранша;
- Другата оценявана група фактори са **паричните стимули**. 86,7 % от респондентите са оценили този фактор като имащ много голямо значение, а 13,3 % - като имащ голямо значение. Това е изключително високо ниво на хомогенност на мненията, показващо, че интервюираните лица свързват пряко и много силно привлекателността на своите професии с равнището на заплащането за труд;
- Като голямо и средно се оценява влиянието на фактора "**непарични материални стимули**" върху привлекателността на професиите от бранша: 33,3 % го оценяват с най-висока значимост, 42,2 % - като имащ голямо значение, а 22,2 % - като фактор със средно значение. Предходните въпроси показаха, че представителите на изследваните професии придават различна значимост на социалните добавки, но като цяло се оформя тенденция тези добавки да се интерпретират като силно въздействащ фактор в посока повишаване привлекателността на дадена професия;
- Аналогични и близки по структура са оценките за влиянието на фактора "**стрес**" върху привлекателността на професиите: 24,4 % са оценили влиянието на този фактор като много високо 40,0 % - като високо, 28,9 % - като средно. Това е индикация, от една страна, за високи равнища на стрес в работата на интервюираните лица, а от друга страна показва, че работниците правят пряка и правопропорционална връзка между стреса в работата и привлекателността на тяхната професия. В интервютата често пъти се вмъкват реплики, показващи, че работниците разбират, че стресът е част от тяхната професия, но биха желали колкото повече е стресът и рисковете, толкова по-високо да е заплащането за техния труд;
- Получените оценки показват, че в представите на интервюираните лица **престижът**, който имат техните професии, е пряко свързан с оценките за привлекателността на тези професии. Когато коментират тази тема, респондентите изтъкват, че самите те са убедени, че колкото по-висок е публичният престиж на дадена професия, толкова по-привлекателна е тях както за младите хора, така и за въобще за работната сила. Успоредно с това изказват

<https://www.eufunds.bg/>

мнения, че в момента изследваните четирите професии в бранш "Машиностроене и металообработване" нямат висок престиж и това се връща допълнително като бумеранг върху привлекателността на визираните 4 професии;

- **Перспективите** са важен фактор, играещ много силно и силно влияние върху формирането на привлекателността на дадена професия - колкото повече перспективи за развитие предоставя една професия, толкова по-привлекателна е тя за лицата, които я упражняват.

По отношение на обобщените оценки за влиянието на различните групи фактори върху привлекателността на четирите основни професии в бранш "Машиностроене и металообработване", следва да се изтъкне, че респондентите без затруднения и с голяма категоричност са оценили по какъв начин привлекателността на техните професии се влияе от изследваните основни групи фактори. Както би могло да се очаква, налице са различия в изказаните оценки и тези различия се дължат както на обективните характеристики на производствените операции, извършвани от представителите на четирите професии, така и на някои субективни фактори, сред които самооценките за това до колко е престижна дадена професия, какви възможности за професионално развитие дава, предлага ли възможности за издигане в кариерата и др.

3.2. Идеи за бранш "Електротехника и електроника"

При проведените дълбочинни интервюта с представители на четирите основни професии в бранш "Електротехника и електроника", респондентите бяха помолени да отговорят на специален блок от въпроси, целта на които бе да се установят оценките и мненията за факторните влияния върху привлекателността на четирите изследвани професии в бранша. По-конкретно, при интервютата бяха събрани оценки и мнения за влиянието на следните аспекти на работната среда и труда върху привлекателността на четирите основни за бранша професии:

- Влиянието на работната среда;
- Влиянието на паричните доходи от труда;
- Влиянието на нематериалните стимули;
- Влиянието на стреса, възникващ в рамките на упражняването на дадена професия;
- Влиянието на престижността на професията;
- Влиянието на перспективите за развитие в рамките на дадена професия;
- Цялостна оценка за влиянието на отделните аспекти на професията върху нейната привлекателност за работната сила.

Получените оценки и мнения от представителите на четирите основни професии за бранш "Електротехника и електроника" представляват богата емпирична база, от

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

която могат да се извлекат конкретни идеи за подходите и мерките, които биха могли да променят ситуацията към благоприятна посока, като повишат привлекателността на четирите основни професии в бранша.

А. Работната среда като фактор за привлекателност на професиите в бранша

Работната среда е съвкупност от специфични параметри, условия и съоръжения, създаваща предпоставки за извършването на точно определен труд. Работната среда се създава от работодателя и в този смисъл от работодателя зависи дали ще успее да направи работната среда привлекателна или не. Всяко производство обаче има свои особености и присъщи характеристики - специфични производствени операции, технологии и произтичащите от това изисквания към характера и вида на полагаания труд. Така че независимо колко работодателят да желае да направи средата по-атрактивна, това е възможно само в рамките на допустимото и реалистичното. Това важи с пълна сила и за производствата в бранш "Електротехника и електроника". Оценяваните четири професии попадат сред професиите, които са ключови за предприятията от бранша и затова е важно да се вземе под внимание до каква степен работната среда би могла да повлияе върху привлекателността на изследваните четири професии и има ли възможности за оптимизиране на тези влияния.

Събраните оценки по отношение на работната среда показват, че влиянието на тези пет аспекта на работната среда върху привлекателността на четирите изследвани професии в бранш "Електротехника и електроника" е следното (факторите са подредени според техните средни в низходящ ред):

- Работа с модерна техника и/или технология - 4,260;
- Работа на открито или в закрити и подходящо оборудвани помещения - 4,000;
- Рискове от аварии, както и рискове за здравето и безопасността на работещите - 3,970;
- Полагане на значими физически усилия, в това число ограничаване на движенията, продължителна работа в определени пози и др. - 3,529;
- Гъвкаво работно време и възможности за работа от вкъщи гъвкавото работно време и възможностите за работа от вкъщи - 3,359.

Получените при дълбочинните интервюта емпирични данни показват преценката на интервюираните лица за влиянието на тези пет компонента на работната среда върху привлекателността на оценяваните основни професии в бранша. Ето каква значимост им придават респондентите като цяло от бранша:

- **Факторът "работа с модерна техника и/или технология"** получава най-висока оценка от респондентите от бранша като цяло. 58,0 % от респондентите са придали на този фактор най-висока значимост, а 26,1 % го оценяват като имащ

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

голямо влияние. Общо 84,1 % от респондентите от бранша считат, че работата с модерна техника и съвременни технологии е ключова и силно значима за привлекателността на изследваните четири професии;

- Вторият изследван фактор е **гъвкавото работно време и възможностите за работа от вкъщи**. Предвид спецификата на производствата и дейностите в бранша, оценките на респондентите варират в широк диапазон и индикират, че в бранша има редица дейности, които позволяват ефикасно да се използва инструмента "гъвкаво работно време и работа от разстояние". Тази група респонденти преценяват, че възможностите за оптимизиране на работното време според естествените потребности на работниците са фактор, който увеличава привлекателността на упражняваните от тях професии;
- Третият компонент от работната среда - **работа на открито или в закрити и подходящо оборудвани помещения**, е оценен относително високо. Близко 86 % от интервюираните лица в бранша придават много висока значимост на наличието на специално оборудвани за работа помещения и преценяват, че наличието на модерни такива помещения придава до голяма степен привлекателност на извършваните професионални задължения;
- Професиите крият различни **рискове от аварии, както и рискове за здравето и безопасността на работещите**. Този фактор е предложен за оценка от страна на интервюираните лица и получените отговори доказват високата значимост, която се придава на този аспект от работната среда. От получените оценки става ясно, че работниците от четирите изследвани професии правят директна и ясно осъзната връзка между нивото на рискове в професията и нивото на привлекателност на дадената професия, като колкото по-ниско е равнището на рискове, толкова по-висока е привлекателността на съответната професия;
- При оценяването на работната среда е включен и факторът "**полагане на значими физически усилия, в това число ограничаване на движенията, продължителна работа в определени пози и др.**" Стойностите и параметрите на този фактор варират в зависимост от конкретиката на професията, затова е логично да се предположи, че представителите на четирите професии са вложили свой смисъл при оценката на фактора. Но като цяло за бранша се очертава следната картина: близо 80 % от интервюираните лица са преценили, че този фактор има от средно до много силно влияние върху привлекателността на четирите изследвани професии. Затова също би следвало да се отчете при проектираните на мерки за повишаване привлекателността на четирите основни професии в бранша.

<https://www.eufunds.bg/>

Докато по част от оценяваните аспекти се установява сходство в структурата на оценките и мненията на представителите на четирите основни професии за бранша, то има някои аспекти, като опасности и рискове за здравето на работниците, по които електротехниците и техниците на електронна техника рязко се различават от другите две професии. Съдейки по получените оценки може да се заключи, че от гледна точка на основните параметри на работната среда професията на инженера е най-привлекателна, следвана от професията на машинните оператори. Повече са потенциалните негативни влияния на работната среда върху привлекателността на професиите на електротехниците и техниците на електронна техника.

Б. Паричните доходи от труда като фактор за привлекателност на професиите в бранша

Паричните доходи са един от най-коментираните фактори, когато стане дума за привлекателност на дадена професия. Дискусионен въпрос е дали това е факторът с най-голямо влияние - има аргументи, навеждащи на различни констатации. Но едва ли някой ще оспори допускането, че паричните доходи са един от основните стимули, формиращи оценките на работниците за престижността на дадена професия. Презумпцията е за наличие на правопрпорционална зависимост - колкото по-престижна е една професия, толкова по-високо е заплащането за полагадения труд, съответно повече са и другите видове стимули, и толкова по-привлекателна става тази професия.

За установяване на значимостта на паричните доходи са изследвани четири конкретни аспекта. Средните на получените оценки показват, четирите изследвани аспекта получават следното ранжиране в низходящ ред според техните стойности:

- Размер на заплатата, която реално се получава - 4,676;
- Възможност за получаване на бонуси и премии - 4,279;
- Размер на осигуровките - 4,132;
- Възможност за получаване на акции от предприятието или за други схеми за участие в печалбата на предприятието - 2,925.

Средните на оценките на респондентите показват, че размерът на заплатата има най-голямо влияние от групата "парични доходи", следван от възможността за получаване на премии и бонуси. Средно значим е размерът на осигуровките, а възможността за получаване на акции от предприятието или за други схеми за участие в печалбата на предприятието остава на последно място от оценяваните четири аспекта.

Анализът на данните от дълбочинните интервюта дава основание да се направят следните основни констатации:

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

- Респондентите от бранша присъждат **много високи балове за значимостта на размера на възнаграждението за труд върху привлекателността на четирите основни професии от бранша**: общо около 94 % от интервюираните лица приписват много силно влияние на размера на възнаграждението. Това изисква при проектирането на мерки за повишаване привлекателността на четирите професии да се помисли за оптимизирането на системите за възнаграждение на труд и тяхната релевантност по отношение на извършваните дейности;
- По близък на това начин е оценено значението на **възможностите за получаване на бонуси и премии**. Общо около 91 % от респондентите са придали между много голямо и голямо значение на този фактор, изказвайки по този начин своята увереност в значимостта на възможностите за получаване на бонуси и премии;
- **Размерът на осигуровките е също така важен елемент от паричните стимули**, като оценките за него също са високи: 45,6 % са му приписали най-високата значимост, 30,9 % - голяма значимост, а 17,6 % - средна значимост. Макар и да не се възприемат като директен паричен стимул, социалните осигуровки се ценят от голяма част от работниците и това се вижда от получените оценки;
- Най-слабо оценени са **възможностите за получаване на акции от предприятието или участието в други схеми за участие в печалбата на предприятието**. Този аспект на паричните доходи е сравнително слабо разработен в българските предприятия, свидетелство за това са оценките на интервюираните лица: те са пъстри и обхващат целия диапазон от скалата за оценяване. Това се дължи на различията в ситуацията в предприятията и ако на места работниците имат възможност да получават акции от предприятието или да участват в други схеми за участие в печалбата на предприятието, то за други предприятия това са напълно нерелевантни възможности и поради това респондентите са ги оценили като нямащи значение върху привлекателността на техните професии.

В заключение трябва да се подчертае, че тази паричните доходи като фактор са предизвикали висок интерес сред всички интервюирани лица от бранша. Без изключение респондентите в една или друга форма са изразили мнение, че паричните доходи са много важни за привлекателността на четирите основни професии в бранш "Електротехника и електроника". Паричното заплащане е силен стимул за голяма част от работниците от бранша, защото те разчитат на заплатите си, за да си гарантират нормален живот и приличен жизнен стандарт. Практически всички респонденти оценяват много високо възможността за получаване на бонус и премии и разглеждат тази възможност като реална опция за повишаване на средно месечните им доходи. Представителите на четирите основни професии

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

отдават специфична значимост на различните форми на парични доходи, като практически всички подчертават колко е важно заплащането (било то под формата на заплата, бонуси, премии или др.) да бъде достатъчно високо, за да отговаря на очакванията и представите на работниците от съответната професия. Когато очакванията са по-високи, работниците остават неудовлетворени и това се отразява на качеството на труда им. Професия, в която заплащането е по-ниско от очакванията на работната сила, постепенно губи своята привлекателност. Работниците са готови да сменят населеното място и дори страната, в търсене на по-високо заплащане.

В. Непаричните материални стимули и привлекателността на професиите в бранша

Паричните доходи са само една от възможностите за заплащане на положения от работниците труд. Другият същностно важен компонент са непаричните материални стимули. В практиката на предприятията са развити различни системи за предоставяне на други материални стимули в непарична форма. Сред най-разпространените от тях са различните пакети от социални придобивки, като застраховка живот, гарантиран платен годишен отпуск, повишение в длъжност, гарантирана пенсия, предоставяне на фирмени жилища, ваучери за храна, ваучери за транспорт, организиран транспорт, служебни автомобили, мобилни телефони, разходи и помощ при отглеждане на деца и много други.

За да проверим влиянието на фактора "непарични материални стимули", при дълбочинните интервюта оценявахме четири различни аспекта на този фактор.

На основата на средните на оценките на респондентите за изследваните четири аспекта на фактора "непарични материални стимули" е направено **ранжиране, което показва относителната тежест, която респондентите придават на четирите изследвани аспекта:**

- Осигуряването на продължаващо обучение и допълнителна квалификация - 4,181;
- Социални придобивки под формата на осигуряване на стол, ваучери за пазаруване, представителни или работни дрехи, поемане на разходи за детски гради и др. - 4,119;
- Осигуряване на транспорт до работното място - 3,910;
- Осигуряването на ведомствено жилище или поемането на разходи за квартира - 3,597.

Данните от дълбочинните интервюта показват следното:

- **Осигуряването на ведомствено жилище или поемането на разходи за квартира** се оценява като важен фактор, влияещ върху привлекателността на четирите основни професии в бранш "Електротехника и електроника". Без да

<https://www.eufunds.bg/>

натоварват този фактор с прекомерни очаквания, все пак общо около 82 % от интервюираните лица са му присъдили между средно и много силно влияние. Това показва, че осигуряването на ведомствено жилище е сред факторите, които умело биха могли да се използват за повишаване на привлекателността на четирите основни професии в бранша;

- **Още по-високо обаче се оценяват т.н. други социални придобивки**, като например осигуряване на стол, ваучери за пазаруване, представителни дрехи, поемане на разходи за детска градина и др. Според 38,8 % от респондентите това е фактор с много силно, определящо влияние върху привлекателността на четирите изследвани професии. Други 40,3 % считат, че този фактор има голямо влияние, а според 14,9 % влиянието на този фактор е средно. Очевидно, социалните придобивки също притежават много висок потенциал за повишаване привлекателността на четирите оценявани професии в бранша;
- Факторът **"осигуряване на транспорт до работното място"** събира относително немалки дялове висока подкрепа. Общо около 86 % от респондентите са оценили, че този фактор има между средна и много голяма роля за формирането на по-висока привлекателност на четирите основни професии в бранша;
- Данните сочат, че **осигуряването на продължаващо обучение и допълнителна квалификация** се оценява изключително високо от респондентите от бранша. Всъщност, този фактор събира най-високите оценки от групата "непарични материални стимули": 43,9 % са му присъдили най-високата значимост, 42,4 % - голяма значимост, което изразява дълбоката убеденост на респондентите от бранша за значимостта на продължаващото обучение върху привлекателността на професиите от бранша.

Получените оценки от представителите на четирите основни професии в бранш **"Електротехника и електроника"** на фактора **"непарични материални стимули"** потвърдиха предварителните ни хипотези, че материалните стимули в непарична форма са важен елемент от политиките на предприятията за създаване на позитивни нагласи в персонала и формирането на устойчиво и трайно отношение на съпричастност към дадено предприятие. Както става ясно от дълбочинните интервюта, работниците следят тенденциите в заплащането на труда и са наясно в кои предприятия се дават по-високи заплащания. Това би могло да ги изкуши да променят работата си с мотив по-високо заплащане. Ако обаче работодателят успее да спечели своите работници с атрактивна политика на допълнителни социални придобивки и други механизми на корпоративна социална отговорност, това би изиграло силна роля при вземането на решение от страна на работника.

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

Данните показват, че много високи оценки се дават на социалните придобивки в тяхното разнообразие по форми и по функции, като по този показател инженерите формират относително най-ниска подкрепа. Но още по-високо значение се придава на възможностите за продължаващо обучение на работното място и допълнителна квалификация. Прави впечатление, че електротехниците и техниците на електронна техника ценят по-високо осигуряването на транспорт до работното място, а сред техниците на електронна техника високо се котира осигуряването на ведомствено жилище или поемането на разходите за него.

Г. Стресът като фактор, влияещ върху привлекателността на професиите в бранша

В разработената за целите на проучванията по настоящия проект Методология специално внимание бе отделено на фактора "стрес на работното място". Тези въпроси неведнъж са били предмет на широки дискусии и специализирани изследвания и се приема почти консенсусно, че всяка професия генерира специфични източници на стрес и колкото по-добре се познават стрес-факторите в дадена професия, толкова по-ефикасно могат да бъдат решавани проблемните въпроси, в това число и управлението на факторите за повишаване привлекателността на професията.

За целите на дълбочинните интервюта бяха изследвани пет отделни аспекта, за които се приема, че генерират стрес. Изчислени са **средните на оценките за петте изследвани аспекта на фактора "стрес" и на тази основа е направено следното ранжиране** за влиянието на тази група фактори върху привлекателността на четирите основни професии в бранша:

- Често се работи под напрежение и при високи изисквания - 4,073;
- Необходимост да се спазват стриктни срокове - 3,913;
- Често се работи с удължено работно време или в почивни дни или се налагат дежурства - 3,867;
- Продължително пътуване до работното място - 3,264;
- Необходимост да се работи с широката публика или пред нея - 2,296.

Честата работа под напрежение и при високи изисквания се оказва източникът на най-голям стрес, следван от необходимостта да се спазват стриктни срокове и честата работа с удължено работно време или даване на дежурства в почивни дни. Най-ниска е стойността на фактора "необходимост да се работи с широка публика или пред нея", тъй като по оценката на респондентите този фактор е във висока степен нерелевантен за изследваните четири професии в бранш "Електротехника и електроника".

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

Анализът на данните от дълбочинните интервюта разкрива следните характеристики на стрес-факторите по отношение на четирите изследвани професии в бранш "Електротехника и електроника":

- От факторите на стреса, **продължителното пътуване до работното място** се оценява като един от аспектите с относително по-ниска значимост за привлекателността на оценяваните четири професии в бранша. Това позволява да се направи оценката, че пътуването на работното място или не е чак толкова продължително, или и да е, това не се възприема като фактор за генериране на силен стрес от работниците в бранша;
- Привлекателността на изследваните четири професии в бранша се влияе съвсем слабо или изобщо не се влияе от фактора "**необходимост да се работи с широка публика или пред нея**". 40,6 % от респондентите са посочили, че този фактор не е релевантен спрямо техните професии и изобщо не влияе върху привлекателността на четирите изследвани професии;
- Но данните сочат, че **силен източник на стрес е необходимостта да се спазват стриктни срокове**. Около 92% от всички респонденти в много голяма или голяма степен преценяват, че необходимостта да се спазват строги срокове оказва силно влияние върху привлекателността на професиите им. Това подсказва, че може да се помисли за оптимизиране организацията на работните процеси, така че работата да се възлага на отделни части, с реалистични срокове за нейното изпълнение;
- **Честата работа под напрежение и при високи изисквания** също се оценява като висок източник на стрес на работното място. Общо около 92 % от респондентите виждат в честата работа под напрежение постоянен източник на стрес, който снижава привлекателността на професиите. Тук отново възниква въпросът за подобряване организацията на труд, така че работниците да се оказват в стресови ситуации. Що се отнася до високите изисквания, по този показател не може да се прави компромис и изходът е чрез подходящи обучения да се изграждат по-високи професионални качества у работниците, което ще ги направи по-уверени в своите възможности и ще намали тяхната перцепция, че им се поставят много високи изисквания;
- Друг силен източник на стрес се оказва **работата при удължено работно време и даването на дежурства в почивни дни**. Общо 85,2 % от респондентите му придават между много голямо и средно значение. След като привлекателността на професиите толкова силно се влияе от работата при удължено работно време и даването на дежурства в почивни дни, трябва да ес намерят начини за редуциране на значимостта на този фактор. Това би могло да стане по няколко начина:

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

- ✓ Чрез оптимизиране на организацията на труд и намаляването на необходимостта от работа при удължено работно време;
- ✓ В случаите, когато професията предполага даване на дежурства или работа в почивни дни, това трябва да се компенсира с подходящи форми (почивки в санаториуми и профилакториуми, фитнес карти, партита и др.), като на работниците изрично се поясни, че компенсаторните мерки се прилагат, за да се преодолеят негативните ефекти от работата в почивни дни.

В заключение може да се направи общата констатация, че в предприятията от бранш "Електротехника и електроника" най-силните източници на стрес на работното място са честата работа под напрежение и при високи изисквания, необходимостта да се работи със стриктни срокове и честата работа при удължено работно време, както и даването на дежурства в почивни дни. Тези стресогенни фактори са различно силни за четирите изследвани професии в бранша, като се установяват открояващи се специфики в оценките за тяхното влияние върху привлекателността на изследваните четири професии. Стойностите на получените оценки са високи и това налага внимателно да се обмислят възможностите за намаляване влиянието на факторите от групата "стрес", както чрез оптимизиране на работните процеси, така и чрез задаване на постоянен ритъм на работата, с реалистични срокове, непоставящи на изпитание психическата и физическата издръжливост на работниците от четирите основни професии в бранша. Препоръчително е също така широко да се използват пакети от социални придобивки и други форми за допълнително стимулиране на работниците, с което да се редуцират негативните ефекти от влиянието на тази група фактори.

Д. Престижът и привлекателността на професиите в бранша

Специфичен аспект при оценяването на привлекателността на четирите основни професии в бранш "Електротехника и електроника" е разглеждането на бранша като носител на потенциал за генериране на публичен престиж и известност, престижност на професиите в бранша, съответно престиж на хората, които упражняват тези професии и полагат този труд. При подготовката на дълбочинните интервюта предположихме, че специално за бранш "Електротехника и електроника" факторът "престиж" ще играе немалка роля, но неговите проявления ще бъдат специфични и съобразени с конкретиката на производствата в бранша.

За да установим влиянието на престижа върху привлекателността на професиите, предложихме на респондентите от бранша да оценят пет отделни аспекта, които в своята цялост формират обща група на фактора "престиж". Изчислените средни на получените оценки показват, че работниците от четирите основни професии в бранш

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

"Електротехника и електроника" ценят най-високо възможността за работа в голяма международна компания, което е обяснимо в контекста на специфичното позициониране на чужди и високо реномирани компании в страната. На второ място по значимост са възможностите за работа в голяма българска компания. Следват възможностите за работа в авторитетна международна и в българска институция. При ранжирането на петте аспекта става ясно, че стойностите на техните средни варират в сравнително малък диапазон - между 2,923 и 3,712, което показва, че респондентите придават близка по сила значимост на факторите от групата "престиж":

- Възможности за работа в голяма международна компания - 3,712;
- Възможности за работа в голяма българска компания - 3,485;
- Възможности за работа в авторитетна международна институция - 3,062;
- Възможности за работа в авторитетна българска институция - 2,937;
- Професията има публичен престиж по други причини - 2,923.

Получените оценки и мнения при интервютата разкриват, че действително в бранша имаме уникална ситуация и тя се изразява в следните характеристики:

- **Възможностите за работа в голяма българска компания** се оценяват от респондентите от бранша като фактор с голямо значение и влияние върху привлекателността на изследваните четири професии. Както стана ясно при дълбочинните интервюта, респондентите разчитат на възможността да упражняват своите професии в големи и стабилни български предприятия, като това им създава увереност по отношение на заетостта и редовното получаване на възнагражденията за труд;
- Още по-високо обаче се оценяват възможностите за работа в **голяма международна компания**. В България навлязоха редица големи чуждестранни фирми, които развиват дейност в различни градове на страната. Тези компании са силно атрактивни за българските работници, тъй като по правило предлагат работа при много добри условия, с модерни технологии машини, работата е по-интересна и разнообразна, а по-добро е и заплащането. Това обяснява по-високата привлекателност на професиите, когато те са упражнявани в големи международни компании;
- На трето място при дълбочинните интервюта са събрани оценки по отношение **работата в авторитетна българска институция**, като с това се има предвид работа в различни ведомства, агенции и други държавни институции. Логично, по този показател оценките са концентрирани в ниския край на оценъчната скала;
- Относително по-високо обаче се оценява от респондентите възможността за **работа в голяма международна институция**. И тук се формират дялове от лица, определящи този фактор като нерелевантен. Но в същото време, според 21,9 %

<https://www.eufunds.bg/>

факторът има средна по села значимост, 28,1 % му присъждат голяма значимост, а 17,2 % - много висока значимост. Очевидно, интервюираните лица от бранша асоциират работата в голяма международна институция с работа в голяма международна компания и това е повлияло върху дадените оценки;

- В контекста на нашия анализ специален интерес представляват оценките затова дали **професията има публичен престиж по други причини**. Оценките на респондентите сочат, че техните професии имат нисък или в най-добрия случай среден по сила публичен престиж.

Като цяло респондентите от четирите изследвани професии в бранш "Електротехника и електроника" считат, че техните професии се характеризират с невисок, а по-скоро среден публичен престиж. Изказани са единични мнения, най-вече от инженерите, според които професията им има висок престиж, но по други причини, различни от оценяваните в този параграф. При анализа на оценките от тази група се открояват мненията на инженерите, асоцииращи възможността за работа в големи международни компании с много по-висок престиж, отколкото в други компании или предприятия. Електротехниците от своя страна пък оценяват високо възможността за работа в големи български компании. Подобни мнения се изказват и от техниците на електронна техника и от машинните оператори. Тези три професии не виждат особена причина да свързват престижа на своите професии с евентуални възможности за работа в авторитетни международни или български компании. Независимо от различията в направените оценки, представителите на четирите изследвани професии в бранш "Електротехника и електроника" излъчват едно общо послание: престижът на големите компании е фактор, който директно се асоциира с по-висока привлекателност на професиите. По-големите предприятия и компании се оказват предпочитани от работниците от четирите основни професии в бранша и причините за тези предпочитания са надеждите им, че тези предприятия са по-стабилни и по-проспериращи, с по-солидни производствени дейности и имат възможност за формиране на по-големи възнаграждения за труд.

Е. Перспективите за развитие като фактор за привлекателността на професиите в бранша

Възможностите за професионално и кариерно развитие, които професиите дават на упражняващите ги работници, формират следващ аспект в изучаването на факторните влияния върху привлекателността на четирите основни професии в бранш "Електротехника и електроника". Тази съвкупност от потенциалните факторни влияния върху привлекателността на професиите е изследвана чрез 4 отделни аспекта.

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

Оценяваните четири аспекта на фактора "перспективи" имат **различна степен на относителна тежест в оценките на респондентите от четирите основни професии от бранш "Електротехника и електроника"**. Това става ясно от прегледа на **средните на оценките на респондентите общо за бранша:**

- Има очаквания за съществено нарастване на доходите в бъдеще - 4,014;
- Лесно се намира работа в страната - 3,925;
- Има възможности за израстване в йерархията - 3,661;
- Има възможности за реализация в чужбина - 3,529.

Ранжирането общо за бранша поставя на първо място очакванията за по-високи доходи в бъдеще - средната е малко над "4", което показва, че преобладаващата част от респондентите от бранша са оценявали тази перспектива с бал "4", т.е. имат голямо значение върху привлекателността на техните професии. С малко по-ниска средна на второ място се нарежда фактът, че респондентите лесно могат да намерят в страната работа по своята специалност, а това определено създава усещането за добри професионални перспективи. На трето и четвърто място са поставени възможностите за израстване в йерархията и възможностите за реализация в чужбина, като прави впечатление, че реализацията в чужбина остава на последно място:

Дълбочинните интервюта дават основание за следните констатации:

- По отношение на фактора "**лесно намиране на работа в страната**" общо около 88 % от респондентите считат, че имат добри перспективи в страната, защото сравнително лесно биха могли да си намерят работа и този факт придава по-висока привлекателност на техните професии. Това дава възможности за по-широко и адекватно рекламиране на потенциала на предприятията и създаването на позитивен публичен имидж на предприятията от бранша;
- Факторът "**възможности за израстване в йерархията**" е преценен в широк спектър от оценки, на като цяло преобладават оценките, че възможностите за израстване в йерархията не придават чувствително по-висока привлекателност на техните професии. За идентифицираните четири професии този фактор има различна значимост, което следва да се вземе предвид при проектирането на мерки за повишаване привлекателността на четирите професии;
- Около 77 % от респондентите оценяват сравнително високо влиянието върху привлекателността на техните професии на **възможността за реализация в чужбина**. този фактор се оказва силно влияещ и не бива да се подценява;
- Изключително високи дялове от респондентите споделят, че **свързват привлекателността на своите професии с очаквания за по-високи доходи в бъдеще**: близо 87 % от респондентите споделят своята увереност, че ако

<https://www.eufunds.bg/>

работникът има очаквания за по-високи доходи в бъдеще, това ще придаде на неговата професия по-висока привлекателност.

В заключение може да се направи общата констатация, че **представителите на четирите основни професии от бранш "Електротехника и електроника" правят много трезва и реалистична сметка за перспективите, които им разкриват техните професии. Според събраните оценки, и четирите оценявани аспекта на факторите от групата "перспективи" имат силно влияние върху привлекателността на основните четири професии от бранша. Инженерите и електротехниците са с най-големи шансове за лесно намиране на работа в предприятията в страната. По отношение силата на фактора "възможности за израстване в йерархията" електротехниците изказват най-категорични позитивни мнения. Отново инженерите и електротехниците са двете професии, които виждат най-много шансове за реализация в чужбина и асоциират тези шансове с по-висока привлекателност на техните професии. Всичките четири професии са на мнение, че очакванията за по-високи доходи са в пряка корелация с по-високата привлекателност на съответните професии, но и тук инженерите и електротехниците дават най-високите оценки.**

Всичко това ни дава основание да направим констатацията, че по факторите от групата "перспективи" най-добра е ситуацията на инженерите и електротехниците, които преценяват, че имат по-добри перспективи за професионално развитие, подплатено с по-високи доходи, и това ги прави уверени, че по-добрите перспективи повишават привлекателността на техните професии.

Ж. Обобщени оценки за факторните влияния върху привлекателността на четирите изследвани професии в бранша

При дълбочинните интервюта бяха оценявани последователно шест групи факторни влияния върху привлекателността на основните четири професии в бранш "Електротехника и електроника". Освен събирането на детайлни оценки, дълбочинните интервюта потърсиха обобщаващи и дефинитивни оценки за значимостта на оценяваните шест групи фактори и тяхното влияние върху привлекателността на четирите основни професии за бранша.

За относителната значимост на изследваните шест групи фактори може да се съди по средните на оценките, дадени от респондентите за тези фактори. Данните показват, че ранжирането според средните на оценките на респондентите от бранш "Електротехника и електроника" поставя на първо място факторът "парични доходи", на второ място - "перспективите", на трето място - "работната среда", следват "стресът", "непаричните материални стимули" и на последно място "престижът":

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

- Парични доходи - 4,588;
- Перспективи - 4,253;
- Работна среда - 4,130;
- Стрес - 3,955;
- Непарични материални стимули - 3,940;
- Престиж - 3,727.

Разликите в представените средни оценки варират в рамките на единица (при скала от 1 до 5), което индикира, че установените различия са минимални и това ранжиране има по-скоро формален, математически характер, докато в реалната ситуация работниците оценяват като важни всичките шест фактора и всичките шест фактора имат значение за формирането на привлекателността на четирите основни за бранша професии.

Данните от дълбочинните интервюта показват, че могат да се направят следните основни констатации по отношение влиянието на оценяваните шест групи фактори:

- **Работната среда се оценява като фактор с много голямо и детерминиращо влияние** за формирането на привлекателността на професиите в бранш "Електротехника и електроника": 40,6 % от респондентите са присъдили на този фактор най-висока значимост, други също 40,6 % -голяма значимост, а 13,0 % - средна значимост. Това са високи относителни дялове и те говорят за категоричност на направените оценки;
- Още по-категорични и най-вече хомогенни, са мненията на респондентите по отношение на втората оценявана група фактори "**парични доходи**": 73,5 % от респондентите са присъдили на този фактор бал "5", което е най-високият дял, получен при оценяването на факторните влияния при дълбочинните интервюта. Очевидно, респондентите са убедени, че паричните доходи влияят много силно върху привлекателността на техните професии, като връзката е правопропорционална;
- Като голямо и средно се оценява влиянието на фактора "**непарични материални стимули**" върху привлекателността на професиите от бранша: 43,3 % от респондентите оценяват неговото влияние като много голямо, 25,4 % - като голямо, а 19,4 % - като средно. Анализите сочат също така, че представителите на четирите професии придават различна значимост на социалните придобивки и другите фактори от тази група, като в зависимост от спецификата на работата и особеностите в организацията на труда различните респонденти оценяват тези фактори по своеобразен начин;
- Оценките за влиянието на фактора "**стрес**" върху привлекателността на професиите варират в диапазона между средно до много силно влияние на тази

<https://www.eufunds.bg/>

група фактори върху формирането на оценките за привлекателността на професиите. Според данните, 34,3 % от респондентите са оценили тази група фактори като много високо значима, 38,8 % - високо значима, а 19,4 % - средно значима. Само около 7,5 % са придали на тази факторна група минимална значимост, което показва, че интервюираните лица от бранша виждат в своите професии сериозни източници на стрес и това, според тях, се отразява неблагоприятно: колкото по-високо е нивото на стрес, толкова по-силно намалява привлекателността на професиите;

- Получените оценки по отношение на факторната група "**престиж**" показват, че 22,7 % от респондентите оценяват влиянието на тази група фактори като много голямо, 47,0 % - като голямо, а 16,7 % - като средно. Това е важна индикация за начина, по който респондентите от бранша оценяват най-напред престижността на техните четири професии, а паралелно с тях и влиянието на престижа върху привлекателността на тези професии. От четирите основни професии инженерите оценяват по най-висок влиянието на факторната група "престиж" върху привлекателността на тяхната професия. Оценките на техниците на електронна техника и на машинните инженери са по-пъстри и говорят за липса на ярко артикулиран и ядра от мнения, но въпреки това са с висока информативна стойност. Ако се сравнят оценките на представителите на тези две професии, става ясно, че машинните оператори все пак придават малко по-голяма значимост на престижните фактори, отколкото това се прави от техниците на електронна техника;
- **Перспективите** са важен фактор, играещ много силно и силно влияние върху формирането на привлекателността на дадена професия - 52,2 % от респондентите оценяват неговата значимост като много голяма, а 32,8 % - като голяма. Електротехниците и инженерите оценяват най-високо потенциалното влияние на перспективите за развитие върху привлекателността на професиите, а най-ниско това влияние се оценява от техниците на електронна техника. Винаги изхождаме от презумпцията, че в оценките си хората отразяват собственото си положение, затова и в този случай правим допускането, че установените специфики в оценките са уловили специфичното състояние на четирите изследвани професии по отношение на техните перспективи за професионално и кариерно развитие.

Приключвайки представянето на обобщените оценки за влиянието на различните групи фактори върху привлекателността на четирите основни професии в бранш "Електротехника и електроника", следва да изтъкнем, че респондентите с охота и интерес са пристъпили към задачата да оценят влиянието на шестте групи фактори. Различната тежест, придадена им от четирите групи

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

респонденти, кореспондира пряко с конкретиката на изследваните професии - отразена е тяхната същност, особеностите на производствените процеси, характера на полагания труд, изискванията, които професията поставя към лицата, които я упражняват. В контекста на получените оценки могат да се проектират поредица от конкретни мерки за повишаване привлекателността на четирите основни професии в бранша, сред които оптимизиране на организацията на труда, подобряване характеристиките на работната среда, подобряване условията на труд, разработване на съвременни системи за трудови възнаграждения и допълнителни непарични материални стимули, прилагане на модерни системи за нематериално поощряване на работниците и повишаване на тяхната продуктивност. Друга голяма група от мерки би следвало да се предвиди за създаването на популярност на професиите и промяна на стереотипите в обществото по отношение на тези професии: широки и добре обмислени разяснителни кампании, разкриващи значимостта на тези професии за икономиката като цяло и за жизнения стандарт на хората.

3.3. Идеи за бранш "Транспорт и спедиция"

При проведените дълбочинни интервюта с представители на четирите основни професии в бранш "Транспорт и спедиция", респондентите бяха помолени да отговорят на специално конструиран блок от въпроси, целта на които бе да се установят оценките и мненията за **факторните влияния върху привлекателността на четирите изследвани професии в бранша**. По-конкретно, при интервютата бяха събрани оценки и мнения за влиянието на следните аспекти на работната среда и труда върху привлекателността на четирите основни за бранша професии:

- Влиянието на работната среда;
- Влиянието на паричните доходи от труда;
- Влиянието на нематериалните стимули;
- Влиянието на стреса, възникващ в рамките на упражняването на дадена професия;
- Влиянието на престижността на професията;
- Влиянието на перспективите за развитие в рамките на дадена професия;
- Цялостна оценка за влиянието на отделните аспекти на професията върху нейната привлекателност за работната сила.

Получените оценки са отлична емпирична основа за извличането на идеи за конкретни мерки за повишаване привлекателността на оценяваните четири професии в бранш "Транспорт и спедиция".

А. Работната среда като фактор за привлекателност на професиите в бранша

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

Работната среда е една от основните характеристики на всяка професия. В работната среда се включват съвкупност от елементи, които описват специфични параметри, условия и съоръжения, в които се извършват конкретните дейности по съответната професия. При подготовката на дълбочинните интервюта бяха формулирани хипотези за работната среда и нейното влияние върху привлекателността на дадена професия. Основната презумпция бе, че работната среда създава обективни и реални предпоставки за извършването на точно определен труд. Тъй като работната среда се създава от работодателя, от неговите визии по въпроса зависи дали ще успее да направи работната среда привлекателна или не. При това трябва да се има предвид, че всяка професия си има своите технологични особености - специфични производствени операции, технологии и произтичащите от това изисквания към характера и вида на полагаемия труд. Затова независимо колко работодателят желае да направи средата по-привлекателна, това е възможно само в рамките на допустимото и реалистичното за конкретния бранш.

Събраните оценки по отношение на работната среда позволяват да се направи **ранжиране на влиянието на петте изследвани компонента на работната среда върху привлекателността на четирите изследвани професии. Съдейки по средните на оценките за петте компонента**, влиянието на тези пет аспекта на работната среда върху привлекателността на четирите изследвани професии в бранш "Транспорт и спедиция" е следното (факторите са подредени според техните средни в низходящ ред):

- Работа с модерна техника и/или технология - 4,200.
- Рискове от аварии, както и рискове за здравето и безопасността на работещите - 4,200.
- Работа на открито или в закрити и подходящо оборудвани помещения - 3,973.
- Гъвкаво работно време и възможности за работа от къщи гъвкавото работно време и възможностите за работа от къщи - 3,933.
- Полагане на значими физически усилия, в това число ограничаване на движенията, продължителна работа в определени пози и др. - 3,880.

Направеното ранжиране показва, че за бранш "Транспорт и спедиция" най-съществени са работата с модерна техника или технология, както и рисковете от аварии и рисковете за здравето и безопасността на работещите - тези два показателя са получили еднакви по стойности средни оценки. На следващо място по значимост е за целите на производствените дейности да са оборудвани специализирани помещения. Възможностите за гъвкаво работно време или работа от къщи са поставени на четвърто място, а на последно място остава факторът "полагане на значими физически усилия, в това число ограничаване на движенията, продължителна работа в определени пози и др."

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

Събраните при дълбочинните интервюта оценъчни твърдения показват преценката на интервюираните лица за влиянието на петте различни елемента на работната среда върху привлекателността на оценяваните четири професии. Ето каква значимост им придават респондентите като цяло от бранша:

- **Факторът "работа с модерна техника и/или технология"** получава относително високи оценки от страна на респондентите в бранша: 53,3 % му присъждат максимално висока значимост, други 29,3 % - висока значимост, а 8,0 % - средна значимост. Това показва, че респондентите от бранша като цяло придават висока значимост на фактора "работа с модерна техника / или технология" и считат, че неговото влияние върху привлекателността на техните професии е много високо;
- Вторият изследван фактор е **гъвкавото работно време и възможностите за работа от къщи**. 42,7 % от респондентите преценяват, че факторът им определящо значение за привлекателността на техните професии, като визират възможностите за гъвкаво работно време;
- Третият компонент от работната среда - **работа на открито или в закрити и подходящо оборудвани помещения**, се оценява от 45,3 % от респондентите с най-високата значимост, което индикира относително високо влияние на фактора върху привлекателността на професиите в бранша;
- Професиите крият различни **рискове от аварии, както и рискове за здравето и безопасността на работещите**. Този фактор е оценен от 54,7 % от респондентите в бранша като имащ много голямо значение, според други 24,0% значимостта му е по-скоро голяма, а според 12,0 % - значението му е средно;
- При оценяването на работната среда е включен и факторът **"полагане на значими физически усилия, в това число ограничаване на движенията, продължителна работа в определени пози и др."** По отношение на оценявания бранш, този показател е преценен като фактор с висока и средна значимост.

Получените оценки за влиянието на фактора "работна среда" в неговите пет изследвани аспекта показва, че представителите и на четирите оценявани професии в бранша държат изключително много на основните аспекти на работната среда. До известна степен изненадващо, работата с модерна техника или технологии се извежда на първо място от тези професии, в които е налице технологично изоставане (машинистите и спедиторите), а не от професиите, в които модерните технологии са задължителна характеристика (летците например). Данни показват също така, че рисковете от аварии и рисковете за здравето/безопасността са най-високи при машинистите, при летците-пилоти и спедиторите, и най-ниски са те при шофьорите на тежкотоварни автомобили.

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

Оказва се също така, че продължителната работа в определени пози е проблем най-вече за машинистите, летците-пилоти и шофьорите, докато при спедиторите почти не съществува такъв проблем.

Б. Паричните доходи от труда като фактор за привлекателност на професиите в бранша

Паричните доходи са един от най-широко коментираните аспекти на всяка една професия. По принцип, съществува една обща базисна презумпция, че колкото по-високо е заплащането, толкова по-привлекателна е съответната професия, доколкото дава възможност на упражняващите я лица да заработват доходи, достатъчни за покриването на основните им потребности. За да оценим по какъв начин паричните доходи влияят върху привлекателността на четирите оценявани професии в бранш "Транспорт и спедиция", помолихме респондентите да оценят четири отделни и според нас същностно важни аспекта на фактора "парични стимули".

За да измерим прецизно значимостта на изследваните четири аспекта на фактора "парични доходи", изчислихме средните на оценките на респондентите. В резултат на това, четирите изследвани аспекта получават следната подредба, ранжирани в низходящ ред според техните стойности:

- Размер на заплатата, която реално се получава - 4,880.
- Възможност за получаване на бонуси и премии - 4,640.
- Размер на осигуровките - 4,266.
- Възможност за получаване на акции от предприятието или за други схеми за участие в печалбата на предприятието - 3,080.

Както показват средните, най-високо е изведен показателят "размер на реално получаваната заплата" - средната е близка до 5, което показва, че преобладаващата част от респондентите от бранша са присъждали на този фактор значенията "4" или "5", а това говори за изключително високата значимост, придавана на фактора. Респондентите от бранша поставят на второ място възможността за получаване на бонуси и премии, с което показват, че освен основното възнаграждение, работниците разчитат също така и на периодични бонуси или премии. Средните на коментираните два фактора са близки и това отново е индикация, че влиянието върху привлекателността на професиите и на двата фактора се оценява относително високо от работещите в бранша. Размерът на осигуровките също не е подценен, макар и поставен на трето място. Относително по-ниско се оценява значимостта на фактора "възможност за получаване на акции от предприятието или за други схеми за участие в печалбата на предприятието" и това се обяснява с ниската степен на приложение на този вид практики в работата на предприятията от бранша.

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

Анализът на данните от дълбочинните интервюта дава основание да се направят следните основни изводи:

- **Преобладаващата част от респондентите в бранша (88 %) считат, че значимостта на фактора "размер на получаваната заплата" е изключително висока, поради което оценяват нейното влияние върху привлекателността на техните професии с бал "5".** Полученото ниво е едно от най-високите в четирите изследвани бранша и показва, че респондентите от бранш "Транспорт и спедиция" обвързват много тясно размера на възнаграждението с привлекателността на професиите в бранша;
- Не е подценен и следващият фактор - "размер на осигуровките". Неговото влияние върху привлекателността на професиите в бранша е оценено с 53,3 % оценки за най-висока значимост и 30,7 % оценки за висока значимост;
- **Възможността да получаване на бонуси и премии** е оценена от 73,3 % от респондентите като имаща много голямо значение, а от 20,0 % - като играеща голямо значение. Така в крайна сметка се оказва, че общо 93 % от респондентите придават висока и средно висока значимост на големината на осигуровките и считат, че те определено влияят върху привлекателността на професиите в бранша;
- Най-пъстри и хетерогенни са оценките за **възможността за получаване на акции от предприятието или други схеми за участие в печалбата на предприятието:** според 22,7 % този фактор е нерелевантен или с нулева значимост за привлекателността на четирите оценявани професии в бранша. Около 42 % от респондентите му присъждат много висока или висока значимост. Очевидно, този фактор или не се познава от работниците в бранша - може би защото по-рядко се прилага, или ако използва в практиката, то респондентите не са убедени в неговата значимост за привлекателността на професиите в бранша.

В заключение трябва да се подчертае, че тази група фактори е оценена като имаща силно и определящи влияние върху привлекателността на четирите изследвани професии. Респондентите-спедитори и респондентите-шофьори изказват много близки по характер и по дух оценки за значимостта на реално получаваната заплата и възможностите за получаване на бонуси и премии. Прави впечатление, че от четирите изследвани професии единствено летците-пилоти гледат на паричните доходи като на важен, но не единствено важен показател - според пилотите, привлекателността на тяхната професия е сложен феномен, върху който имат сериозно влияние и редица други фактори, извън паричните доходи. За разлика от пилотите, представителите на другите три професии изтъкват високата значимост на паричните доходи за привлекателността на тези професии - както

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

отбелязват шофьорите, хората идват при тях най-вече заради парите и заради възможността да пътуват в чужбина, като отново се калкулира паричния еквивалент на тези пътувания. Машинистите от своя страна изказват съжаление за изминалите дни, когато хората от тяхната професия са получавали по-високи възнаграждения, а сега трудът им остава недооценен. Имат високи очаквания за повишаване на заплащането на техния труд и вярват, че това е една от основните причини да се увеличи привлекателността на тяхната професия.

В. Непаричните материални стимули и привлекателността на професиите в бранша

Възнагражденията за труд са една от възможностите да се остойностят вложените усилия в извършването на даден вид дейности. Другите възможности, широко прилагани при управлението на човешките ресурси, са непаричните материали стимули. Те се диверсифицират според бранша, в който се работи, но общата идея на този вид добавки е на работниците да се предоставят допълнителни стимули и по този начин да им се покаже, че са ценни за предприятието. Разработени са различни пакети от социални придобивки, като застраховка живот, гарантиран платен годишен отпуск, повишение в длъжност, гарантирана пенсия, предоставяне на фирмени жилища, ваучери за храна, ваучери за транспорт, организиран служебен транспорт, предоставяне на служебни автомобили, безплатни за работниците мобилни телефони, разходи и помощ при отглеждане на деца и редица други придобивки. Всички те, както показва практиката, имат силно влияние върху общите оценки на работниците спрямо предприятието и труда, който извършват.

За да проверим влиянието на фактора "непарични материални стимули", при дълбочинните интервюта включихме специален табличен въпрос, целта на който бе да се оценят четири различни аспекта на този фактор.

На основата на получените оценки са изчислени средните на оценките на респондентите за изследваните четири аспекта на фактора "непарични материални стимули". В резултат, е направено **ранжиране, показващо каква относителна тежест придават респондентите на четирите изследвани аспекта:**

- Осигуряването на продължаващо обучение и допълнителна квалификация - 4,146.
- Социални придобивки под формата на осигуряване на стол, ваучери за пазаруване, представителни или работни дрехи, поемане на разходи за детски гради и др. - 3,906.
- Осигуряване на транспорт до работното място - 3,786.
- Осигуряването на ведомствено жилище или поемането на разходи за квартира - 3,626.

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

Ранжирането на четирите аспекта поставя на първо място осигуряването на продължаващо обучение и допълнителна квалификация. Очевидно, в контекста на спецификата на бранш "Транспорт и спедиция" възможностите за продължаващо обучение са равнозначни на повече възможности за професионална реализация и тези възможности са толкова важни за работещите в бранша, че те ги разглеждат като една от ключовите предпоставки за привлекателността на професиите в бранша. Социалните придобивки се подреждат на второ по значимост място. Следват осигуряването на транспорт до работното място и на последното място остава осигуряването на ведомствено жилище.

Направеното ранжиране отделно по професии показва, че поради големите различия в четирите професии - различен предмет и обект на труда, различни технически средства за осъществяване на труда, различни предизвикателства пред професията и специфични рискове за здравето и безопасността, съответно различни са и очакванията на работещите в тези професии по отношение политиките на предприятията за гарантиране на "непарични материали стимули". Дълбочинните интервюта ясно показват, че пилотите имат едни потребности, докато шофьорите имат съвсем различни очаквания. В контекста на нашия анализ и проект съществено важно е тези потребности да се познават и когато се проектират политики за повишаване на привлекателността на четирите основни професии в бранша, да се отчетат очакванията на работниците от четирите професии и техните оценки за относителната значимост на отделните аспекти на фактора "непарични материали стимули".

Данните от дълбочинните интервюта с респонденти от бранша разкриват следните особености по отношение на непаричните материални стимули:

- **Осигуряването на ведомствено жилище или поемането на разходи за квартира** се оценява като важен фактор, влияещ върху привлекателността на четирите основни професии в бранш "Транспорт и спедиция": 34,6 % от респондентите присъждат на този фактор максимално висока значимост, други 30,7 % - висока значимост, а 12,0 % - средна значимост;
- **Още по-високо се оценяват широките пакети социални придобивки**, като например осигуряване на стол, ваучери за пазаруване, представителни дрехи, поемане на разходи за детска градина и др. 42,7 % от респондентите ги преценяват като фактор с най-високата значимост, 26,7 % - висока значимост, а 17,3 % им приписват средна значимост;
- Факторът **"осигуряване на транспорт до работното място"** също събира значителни дялове подкрепа, като оценките варират в широк спектър, но 40,0 % от респондентите му присъждат максимално висока значимост, а 22,7 % - висока значимост. Това, че сред респондентите има както най-висока степен, така и

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

относително ниска степен на оценяване на този фактор най-вероятно се дължи на факта, че конкретните ситуации в професията са твърде различни, респективно различни са реалните потребности от служебен транспорт;

- Данните сочат, че **осигуряването на продължаващо обучение и допълнителна квалификация** се оценява изключително високо от респондентите от бранша. Впрочем, както и в някои други браншове (например, Електротехника и електроника), този фактор събира най-високи оценки, в сравнение с другите оценявани аспекти на фактора "непарични материални стимули". Конкретните стойности са следните: 45,3 % от респондентите приписват на този фактор най-висока значимост, 36,0 % - висока значимост, а 9,3 % - средна значимост.

В обобщение можем да направим констатациите, че работниците от четирите основни професии в бранш "Транспорт и спедиция" оценяват високо значимостта на различните видове непарични материали стимули. Както показаха оценките, осигуряването на ведомствени жилища или поемането на разходи за квартира се цени най-високо от машинистите и шофьорите, осигуряването на транспорт до работното място получава одобрение от всички, но най-видимо от спедиторите, предоставянето на социални придобивки се оценява като плюс на професията предимно от машинистите и шофьорите, а възможността за продължаващо обучение се цени най-силно от летците-пилоти и от машинистите. Получените оценки при дълбочинните интервюта потвърдиха предварителните ни хипотези, че предоставянето на различни видове социални придобивки и други стимули в непарична материална форма допринасят чувствително за повишаването на привлекателността на четирите основни професии в бранша "Транспорт и спедиция".

Г. Стресът като фактор, влияещ върху привлекателността на професиите в бранша

При подготовката на дълбочинните интервюта специално бе коментиран въпросът за стресогенните фактори, присъщи на отделните професии, и тяхното значение при формирането на оценките на работниците за привлекателността на упражняваните от тях професии. Формулирана бе най-общо хипотезата, че стресът като цяло ще играе негативна роля и колкото повече са стрес-факторите в дадена професия, толкова по-ниско ще се оценява нейната привлекателност. Допуснато бе също така, че е много възможно представителите на някои професии да потърсят компенсационни механизми и да обвържат високото ниво на стрес с очаквания за по-високи възнаграждения за труд.

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

За да проверим какво е въздействието на стрес-факторите върху четирите основни професии в бранш "Транспорт и спедиция", оценявахме пет различни аспекта.

На основата на **средните на оценките за петте изследвани аспекта на фактора "стрес"**, получихме следното **общо ранжиране** за влиянието на тази група фактори върху привлекателността на четирите основни професии в бранша:

- Често се работи под напрежение и при високи изисквания - 4,373.
- Необходимост да се спазват стриктни срокове - 3,960.
- Продължително пътуване до работното място - 3,400.
- Често се работи с удължено работно време или в почивни дни или се налагат дежурства - 3,346.
- Необходимост да се работи с широката публика или пред нея - 3,287.

Честата работа под напрежение и при високи изисквания се оказва източникът на най-голям стрес, следван от необходимостта да се спазват стриктни срокове. Най-ниска е стойността на фактора "необходимост да се работи с широка публика или пред нея", като оценките на респондентите този фактор варират съществено за изследваните четири професии в бранш "Транспорт и спедиция".

Анализът на данните от дълбочинните интервюта разкрива следните характеристики на стрес-факторите по отношение на четирите изследвани професии в бранш "Транспорт и спедиция":

- **Продължителното пътуване до работното място** се оценява като един от аспектите с относително по-ниска значимост за привлекателността на оценяваните четири професии в бранша: 22,7 % от респондентите му приписват най-високата значимост, 29,3 % - висока значимост, 21,3 % - средна значимост. Това показва, че не може да се очаква привлекателността на четирите професии да се повлияе силно от промяната в продължителността на пътуването до работното място. Но получените пъстри оценки също така подсказват, че четирите професии по различен начин ще се повлияят от този специфичен стрес-фактор;
- Привлекателността на изследваните четири професии в бранша се влияе в средна степен от фактора **"необходимост да се работи с широка публика или пред нея"**: според 16,4 % неговата значимост може да се оцени с най-високата значимост, според 31,4 % - с висока значимост, според 26,0 % - със средна значимост, а според 16,4 % - с ниска значимост. Отново, четирите професии в бранша са твърде различни и можем да очакваме, че този фактор би имал най-висока значимост в работата на летците-пилоти и относително по-ниска значимост в работата на машинистите, шофьорите и спедиторите, макар че всичките в известна степен работят с широки контингенти от клиенти;

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

- Според данните от дълбочинните интервюта, **необходимостта да се спазват стриктни срокове** е силен източник на стрес в четирите изследвани професии: 45,3 % приписват на този фактор най-високата значимост, 26,7 % - висока значимост, 10,7 % - средна значимост. Всяка от четирите професии е свързана със спазването на стриктни срокове и графици и макар тези изисквания да се реализират в различни форми, тяхното влияние върху нивото на стрес в професията е високо;
- **Честата работа под напрежение и при високи изисквания** се оценява дори като още по-висок източник на стрес на работното място: 54,7 % от респондентите приписват на този фактор най-високата значимост, а 33,3 % - висока значимост. Това също се оказва един от високите стресогенни фактори;
- Още по-силен източник на стрес се оказва **работата при удължено работно време и даването на дежурства в почивни дни**: 57,3 % от респондентите му приписват най-високата значимост, 25,3 % - висока значимост, а 14,7 % - средна значимост.

Данните показват по категоричен начин, че фактори на стреса на работното място има и техните влияния са високи и в редица случаи влиянието им е детерминиращо, когато се формират оценките на респондентите за привлекателността на професиите в бранша.

Очевидно, в предприятията от бранш "Транспорт и спедиция" най-силните източници на стрес на работното място са:

- **Честата работа под напрежение и при високи изисквания**
- **Необходимостта да се работи със стриктни срокове и честата работа при удължено работно време;**
- **Даването на дежурства в почивни дни.**

Тези стрес-фактори са с различна сила валидни за четирите оценявани професии. Данните показват, че машинистите и спедиторите придават относително висока значимост на придвижването до работното място. Работата с широка публика или пред нея се оценява като фактор с най-висока значимост от машинистите, шофьорите и спедиторите, а в най-ниска степен от летците-пилоти. Съдейки по данните, необходимостта от спазване на стриктни срокове създава най-силни проблеми на шофьорите и машинистите, които оценяват значимостта на този фактор с относителни най-високи балове. Честата работа под напрежение и при високи изисквания е отчетена като фактор с най-силни стрес-генериращи влияния от страна на машинистите и спедиторите. Шофьорите и машинистите оценяват най-високо значимостта на фактора "честа работа при удължено работно време и даване на дежурства в почивни дни".

<https://www.eufunds.bg/>

Д. Престижът и привлекателността на професиите в бранша

Специфичен аспект на изучаването на привлекателността на професиите в бранш "Транспорт и спедиция" е изследването на влиянието на факторите от групата "престиж". По принцип се приема, че всеки бранш генератор на различен по сила потенциал за генериране на публичен престиж и известност, престижност на професиите в бранша, съответно престиж на хората, които упражняват тези професии и полагат този труд. При подготовката на дълбочинните интервюта допуснахме, че за бранш "Транспорт и спедиция" факторът "престиж" ще играе немалка роля, но неговите проявления ще бъдат съобразени с конкретиката на дейностите и услугите, предоставяни от фирмите в бранша.

За да установим влиянието на престижа върху привлекателността на професиите, предложихме на респондентите от бранша да оценят пет отделни аспекта, които в своята цялост формират обща група на фактора "престиж".

На основата на получените мнения от респондентите от бранша разглеждаме средните на получените оценки общо за бранша изчислихме средните на оценките на респондентите и така получихме ранжиране на оценяваните пет аспекти. То показва, че работниците от четирите основни професии в бранш "Транспорт и спедиция" ценят най-високо възможността за работа в голяма международна компания, което е обяснимо в контекста на значимото влияние на чуждестранни и авторитетни компании в страната. На второ място по значимост са възможностите за работа в голяма българска компания. Като цяло за бранша, на трето място се извежда допускането, че професията има публичен имидж по други причини, различни от посочените. Интересно е, че възможностите за работа в авторитетна българска институция са получили относително най-ниски оценки, което се вижда от средната за този тип оценки:

- Възможности за работа в голяма международна компания - 3,733.
- Възможности за работа в голяма българска компания - 3,600.
- Професията има публичен престиж по други причини - 3,328.
- Възможности за работа в авторитетна международна институция - 3,013.
- Възможности за работа в авторитетна българска институция - 2,760.

Прегледът на средните на оценките на респондентите от четирите основни за бранша професии (анализ на средните на ниво професии) показва, че факторите от групата "престиж" се възприемат и оценяват различно от представителите на четирите основни в бранша професии. Това, което е нормално за летците-пилоти (работа в големи международни компании) е нереалистично и невъзможно за други професии (например, за машинистите). Тези особености трябва да се имат предвид при конструирането на политики за повишаване на привлекателността на четирите основни професии в бранш "Транспорт и спедиция".

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

Получените мнения и оценки разкриват, че действително в бранша имаме уникална ситуация и тя се изразява в следните характеристики:

- **Възможностите за работа в голяма българска компания** се оценяват от респондентите от бранша като фактор със средно голямо значение и влияние върху привлекателността на изследваните четири професии: 28,0 % от респондентите присъждат на този фактор най-високата значимост, други 30,7 % - висока значимост, а 24,0 % - средна по сила значимост. Това означава, че без да подценяват значимостта на този фактор, респондентите все пак са наясно, че този род възможности са реалистични за част от работниците в бранша и поради това приемат, че относителното му влияние върху привлекателността на професиите в бранша е около средното;
- **Възможностите за работа в голяма международна компания** се оценяват по-високо: 42,7 % приписват на този фактор най-високата значимост, други 24,0 % - висока значимост, а 13,3 % - средна значимост. Тези оценки индикират, че ако трябва да се сравнят, възможностите за работа в голяма международна компания се оценяват видимо по-високо, отколкото са възможностите за работа в голяма българска компания;
- На следващо място при дълбочинните интервюта са събрани оценки за **работата в авторитетна българска институция**, като с това се има предвид работа в различни ведомства, агенции и други държавни институции. Получените оценки показват, че тези възможности се преценяват като фактор с потенциално средно и дори по-ниско по сила влияние върху привлекателността на четирите основни професии в бранша;
- Респондентите оценяват относително по-високо възможността за **работа в голяма международна институция**. 20, 0 % приписват на този фактор най-високата значимост, 9,3 % - висока значимост, 12,0 % - средна значимост, а 29,3 % - нулева значимост/ нерелевантност. Това показва, че респондентите четирите основни професии в бранша оценяват по твърде различен начин възможностите си за работа в авторитетна международна институция и тези шансове се преценяват в широк диапазон - от 1 до 5;
- Друг нарочен аспект на нашия анализ са оценките за това дали **професията има публичен престиж по други причини**. Тук при отговорите на въпросите интервюираните лица са влагали своя смисъл, но като цяло получените оценки са в позитивния край на скалата: 23,3 % от респондентите са присъдили най-високата значимост, 34,2 % - висока значимост, 13,7 % - средна значимост.

Завършвайки представянето на факторите от групата "престиж" ще подчертаем, че като цяло респондентите от четирите изследвани професии в бранш

<https://www.eufunds.bg/>

"Транспорт и спедиция" са на мнение, че техните професии се характеризират с невисок, а по-скоро среден публичен престиж. Летците-пилоти имат най-високо мнение и професионално самочувствие следвани от машинистите, спедиторите и шофьорите на тежкотоварни автомобили. Възможностите за работа в голяма българска компания се оценяват най-високо от летците-пилоти и от шофьорите на тежкотоварни автомобили, което най-вероятно кореспондира с реалните възможности в контекста на българската икономика. Възможностите за работа в големи международни компании са били оценени най-високо от шофьорите на тежкотоварни автомобили и от спедиторите, както и от летците-пилоти. Работата в авторитетни български или международни институции се оценяват нееднозначно и представителите на четирите професии я оценяват, като изхождат от собствените си шансове за работа в такъв род институции.

Е. Перспективите за развитие като фактор за привлекателността на професиите в бранша

Възможностите за професионално и кариерно развитие, които професиите дават на упражняващите ги работници, формират следващ аспект в изучаването на факторните влияния върху привлекателността на четирите основни професии в бранш "Транспорт и спедиция". Тази съвкупност от потенциалните факторни влияния върху привлекателността на професиите е изследвана чрез четири отделни аспекта.

Оценяваните четири аспекта на фактора "перспективи" имат **различна степен на относителна тежест в контекста на оценките на респондентите от четирите основни професии от бранш "Транспорт и спедиция"**. За да проверим тяхната значимост и относителни тегла, правим най-напред **преглед на средните на оценките на респондентите общо за бранша, след което правим ранжиране поотделно за четирите основни професии**. Ранжирането общо за бранша поставя на първо място очакванията за по-високи доходи в бъдеще - средната е над "4", което показва, че преобладаващата част от респондентите от бранша са оценявали тази перспектива с бал "4", т.е. имащ голямо значение върху привлекателността на техните професии. Малко по-ниска е средната на тезата, че респондентите лесно могат да намерят в страната работа по своята специалност. На трето и четвърто място са поставени възможностите за реализация в чужбина и възможностите за израстване в йерархията, като израстването в йерархията остава на последно място:

- Има очаквания за съществено нарастване на доходите в бъдеще - 4,333;
- Лесно се намира работа в страната - 3,533;
- Има възможности за реализация в чужбина- 3,280;
- Има възможности за израстване в йерархията - 3,266.

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

По-нататък прегледът на средните на оценките на респондентите на ниво професия показва, че независимо от това, че четирите оценявани професии са твърде различни и имат своите очевидни специфики, общото за лицата, които ги упражняват, са техните очаквания за съществено нарастване на доходите им в бъдеще. Би могло да се каже, че това е един от основните мотиви, които движат професионалното поведение на работниците от тези четири професии. От данните се създава впечатлението, че колкото по-ниски са възнагражденията за труд към момента (например, на машинистите), толкова по силни са очакванията за повишаване на доходите в близко бъдеще. Друго интересно наблюдение от тази група фактори е, че израстването в йерархията не е сред приоритетите на работниците от бранша и те залагат по-скоро на възможностите за реализиране в чужбина, отколкото на израстването в рамките на сегашната фирма. Това наблюдение не говори много добре за ситуацията в бранша, тъй като подсказва, че сред работниците от бранша се котира много по-високо идеята за реализация в чужбина, а това от своя страна означава, че браншът ще се лиши от ценни кадри по четирите оценявани професии и проблемът със системни недостиг от високо квалифицирани кадри не само че няма да се реши в близкото бъдеще, но е много вероятно и да се задълбочи.

Анализът на оценките по оценяваните четири показателя разкриват интересни детайли в преценката на респондентите от бранша за влиянието на факторната група "перспективи" върху привлекателността на четирите основни професии в бранша:

- 25,3 % от респондентите са оценили фактора **"лесно намиране на работа в страната"** с най-високата значимост, а 33,3 % - с висока значимост, което показва, че представителите на четирите оценявани професии не са сред най-търсените професии на българския пазар на труда. Те могат да си намерят работа, но не така лесно, както лицата с други професионално квалификационни характеристики;
- Според 20,0 % от респондентите, факторът **"възможности за израстване в йерархията"** има много голямо значение за привлекателността на техните професии. Според 29,3 % - този фактор има по-скоро голяма значимост, а според 24,0 % значимостта му се описва като средна. Около 27 % от респондентите обаче са избрали ниска или нулева значимост, с което са показали своята убеденост, че факторът има минимално влияние върху привлекателността на тяхната професия;
- 21,3 % от респондентите приписват най-високата значимост на фактора **"възможност за реализация в чужбина"**, други 29,3 % - висока значимост, 24,0 % - средна значимост, а 18,7 % - нулева значимост или нерелевантност. Това показва, че като цяло респондентите от бранша не считат, че имат особено големи

<https://www.eufunds.bg/>

шансове за реализация в чужбина, или и да има такива шансове, те са относително по-ниски, отколкото са в други браншове например, Електротехника и електроника);

- Относително по-големи дялове от респондентите са на мнение, че **могат да очакват по-високи доходи в бъдеще** и свързват тези свои очаквания с очаквания да повишаване привлекателността на тяхната професия: 56 % от респондентите са оценили значимостта на този фактор като най-висока, други 29,3 % - като висока. Така от оценките става ясно, че респондентите от четирите професии в бранша "Транспорт и спедиция" са убедени, че колкото по-реалистични са очакванията на работниците за по-високи доходи в бъдеще, толкова по-висока е привлекателността на професиите, които те упражняват.

В заключение може да се направи общата констатация, че **представителите на четирите основни професии от бранш "Транспорт и спедиция" си правят реалистична оценка за перспективите, които техните професии предлагат. По показателя "лесно намиране на работа в страната" най-благоприятна е ситуацията на шофьорите на тежкотоварни автомобили и спедиторите, а машинистите и летците-пилоти изразяват видимо по-умерени очаквания в това отношение. Различни са възможностите на представителите на четирите професии за реализация в чужбина и по този показател отново най-добре са шофьорите, но също така и летците-пилоти. Всички професии имат очаквания за съществено повишаване на доходите в близкото бъдеще, но в най-категорична форма тези очаквания са артикулирани от шофьорите и спедиторите. Така в крайна сметка става ясно, че в контекста на перспективите, шофьорите и спедиторите имат най-големи шансове за благоприятно развитие по наблюдаваните четири аспекта. Летците-пилоти също имат своите добри шансове, но те могат да се реализират при наличието на определени обективни обстоятелства. Най-неблагоприятна е ситуацията на машинистите, които относително лесно намират работа в страната, но нямат големи перспективи за реализация в чужбина и също така не вярват, че доходите им ще се повишат съществено в близкото бъдеще.**

Ж. Обобщени оценки за факторните влияния върху привлекателността на четирите изследвани професии в бранша

При дълбочинните интервюта последователно бяха оценени шест групи факторни влияния върху привлекателността на основните четири професии в бранш "Транспорт и спедиция", като за всяка факторна група бе прецизирано какво би било нейното влияние в контекста на четирите оценявани професии. Но събирането на детайлни оценки бе само един от аспектите на интервюирането при дълбочинните интервюта. Освен това

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

интервютата събраха обобщаващи оценки за значимостта на оценяваните шест групи фактори и тяхното влияние върху привлекателността на четирите основни професии за бранша.

За относителната значимост на изследваните шест групи фактори може да се съди по средните на оценките, дадени от респондентите за тези фактори. Данните показват, че ранжирането според средните на оценките на респондентите от бранш "Транспорт и спедиция" поставя на първо място факторът "парични доходи", на второ място - "работната среда", на трето място - "перспективите", следват "непаричните материални стимули", "стресът" и на последно място "престижът". Средните на тези шест показателя са следните:

- Парични доходи - 4,640;
- Работна среда - 4,373;
- Перспективи - 4,133;
- Непарични материални стимули - 4,026;
- Стрес - 3,960;
- Престиж - 3,906.

Разликите в представените средни оценки варират в рамките на единица (при скала от 1 до 5), което индикира, че установените различия са минимални и това ранжиране има по-скоро формален, математически характер, докато в реалната ситуация работниците оценяват като важни всичките шест фактора и всичките шест фактора имат значение за формирането на привлекателността на четирите основни за бранша професии.

Данните от дълбочинните интервюта показват също така, че по отношение влиянието на оценяваните шест групи фактори върху привлекателността на четирите оценявани професии в бранш "Транспорт и спедиция" могат да се направят следните основни изводи и констатации:

- **Работната среда се оценява като фактор с много голямо и детерминиращо влияние** за формирането на привлекателността на професиите в бранш "Транспорт и спедиция": 46,7 % от респондентите й присъждат най-висока значимост", а други също 46,7 % - висока значимост;
- Видимо по-категорични и хомогенни, са мненията на респондентите по отношение на втората оценявана група фактори "**парични доходи**": според 72,0 % от респондентите значимостта на тази факторна група е най-високата, а според 20,0 % - висока;
- Голямо и до известна степен средно е влиянието на фактора "**непарични материални стимули**" върху привлекателността на професиите от бранша: 40,0

<https://www.eufunds.bg/>

% от респондентите са го оценили с най-високата значимост, 32 % - с висока значимост, а 20,0 % - със средна значимост;

- Оценките за влиянието на фактора "стрес" върху привлекателността на професиите варират в диапазона между средна и много висока значимост и говорят за средно до много силно влияние на тази група фактори върху формирането на оценките за привлекателността на професиите: 44,0 % са присъдили на тази факторна група най-високата значимост, 24,0 % - висока значимост, а 18,7 % - средна значимост;
- Получените оценки по отношение на факторната група "престиж" показват, че според 40,0 % от респондентите нейното влияние е много голямо и определящо върху привлекателността на четирите оценявани професии; други 26,7 % и присъждат висока значимост, а 22,7 % - средна значимост;
- **Перспективите** са важен фактор, играещ много силно и силно влияние върху формирането на привлекателността на четирите оценявани професии в бранша. Свидетелство за това са оценките на респондентите: 48,0 % са посочили най-високата значимост, 32,0 % - висока значимост, а 12,0 % - средна значимост.

Приключвайки представянето на обобщените оценки за влиянието на различните групи фактори върху привлекателността на четирите основни професии в бранш "Транспорт и спедиция", следва да изтъкнем, че респондентите с изключително внимание и отговорност са се отнесли към предложената им задача да оценят различните групи факторни влияния върху привлекателността на техните професии. Изразените оценки са индикация за начина, по който респондентите преценяват значимостта на различните групи фактори и разкриват потенциалните области, в които би могло да се интервенира, с цел повишаване привлекателността на четирите основни професии в бранш "Транспорт и спедиция".

3.4. Идеи за бранш "Медицина и услуги за красота и здраве"

Една от основните задачи на проведените дълбочинни интервюта - както в този бранш, така и в другите три, бе да се съберат достоверни и изчерпателни мнения и оценки за факторните влияния върху привлекателността на идентифицираните на браншово ниво основни професии.

За целта при конструирането на въпросника за дълбочинно интервю бе обърнато специално внимание и в режим на конструктивен диалог се стигна до дизайна на нарочен блок от въпроси - блок въпроси А14 при лекарите и блок въпроси Б 16 при медицинските сестри, акушерките и лаборантите. С тях при дълбочинните интервюта бяха събрани

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

оценки и мнения за влиянието на следните аспекти на работната среда и труда върху привлекателността на четирите основни за бранша професии:

- Влиянието на **работната среда**;
- Влиянието на **паричните доходи** от труда;
- Влиянието на **непаричните материални стимули**;
- Влиянието на **стреса**, възникващ в рамките на упражняването на дадена професия;
- Влиянието на **престижността** на професията;
- Влиянието на **перспективите** за развитие в рамките на дадена професия;
- **Цялостна оценка** за влиянието на отделните аспекти на професията върху нейната привлекателност за работната сила.

Събраните при дълбочинните интервюта мнения и оценки представляват ценна емпирична основа за извличането на идеи за конкретни мерки за повишаване привлекателността на четирите основни професии в бранш "Медицина и услуги за красота и здраве".

А. Работната среда като фактор за привлекателност на професиите в бранша

Един от основните компоненти на привлекателността на дадена професия е работната среда, в която се упражнява тази професия. Работната среда е фиксирана съвкупност от:

- Обективно създадени условия и параметри (технически и други средства за извършването на присъщите на професията дейности, необходимите за това основни материали и консумативи, работните помещения и индивидуалните работни места, условията на труд, рисковете, които възникват при упражняването на професията);
- Субективни условия за упражняването на професията (организация на труда, установени модели на субординация и координация на действията на отделните служители, микроклимат, междуличностни взаимоотношения и др.).

В рамките на подготовката на дълбочинните интервюта бе конструиран отделен блок от въпроси, целта на който бе да се установят оценките на респондентите от четирите оценявани професии за влиянието на основните аспекти на работната среда върху привлекателността на тези четири професии. Оценявани бяха пет аспекта на работната среда.

Събраните оценки по отношение на работната среда дават възможност да се **ранжира влиянието на петте изследвани компонента на работната среда върху привлекателността на четирите изследвани професии**. Съдейки по средните на оценките за петте компонента, влиянието на тези пет аспекта на работната среда върху

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

привлекателността на четирите изследвани професии в бранш "Медицина и услуги за красота и здраве" е следното (факторите са подредени според техните средни в низходящ ред):

- Рискове от аварии, както и рискове за здравето и безопасността на работещите - 4,278;
- Работа с модерна техника и/или технология - 4,085;
- Полагане на значими физически усилия, в това число ограничаване на движенията, продължителна работа в определени пози и др. - 4,050;
- Работа на открито или в закрити и подходящо оборудвани помещения - 3,934;
- Гъвкаво работно време и възможности за работа от вкъщи гъвкавото работно време и възможностите за работа от вкъщи - 3,748.

Направеното ранжиране показва, че за бранш "Медицина и услуги за красота и здраве" факторът с най-голяма относителна тежест са рисковете от аварии/злополуки и рисковете за здравето и безопасността на работещите. На следващо място по значимост е работата с модерна техника или технология. Прави впечатление, че полагането на значителни физически усилия, в това число ограничаване на движенията, излиза на трето място по значимост, което подсказва, че в работата на медицинските работници, освен стреса и психическото напрежение, присъства в голяма степен и физическото натоварване. Следващият значим фактор е за целите на медицинските дейности да са оборудвани специализирани работни помещения - кабинети, операционни зали и други видове специализирани помещения. Възможностите за гъвкаво работно време или работа от вкъщи са поставени на последното пето място.

Съдейки по оценките на всички интервюирани лица от бранша за петте различни елемента на работната среда, тяхната относителна значимост е следната:

- **Факторът "работа с модерна техника и/или технология"** се преценява от респондентите от бранш "Медицина и услуги за красота и здраве" като имащ много голямо и голямо значение: 43,6 % от респондентите са му присъдили най-високата значимост, други 35,0 % - висока значимост, 12,9 % - средна значимост. Така общо 91 % от респондентите от бранша са на мнение, че оценяваният показател има от средна до много висока значимост върху привлекателността на четирите основни професии в бранша;
- Вторият оценяван фактор е **гъвкавото работно време и възможностите за работа от вкъщи**. Тази възможност е оценена от 32,4 % като имаща много голяма значимост, от 34,5 % - голяма значимост, а от 17,3 % - средна значимост. Тези данни показват, че възможността за гъвкаво работно време и работа от вкъщи се преценява от респондентите от бранша като опция, която има потенциал да окаже

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

по-скоро силно влияние върху привлекателността на четирите изследвани медицински професии;

- Третият компонент от работната среда - **работа на открито или в закрити и подходящо оборудвани помещения**, се оценява от 39,1 % като много високо значима, от 37,0 % - като високо значима и от 10,1 % - средно значима. Очевидно, наличието на добре оборудвани помещения, позволяващи качествено извършване на медицинските дейности, се оценява от респондентите от бранша като имащо детерминиращо и силно влияние за формирането на оценките за привлекателността на основните четири професии в бранша;
- По силата на своя характер и специфики, професиите генерират различни **рискове от аварии и злополуки, както и рискове за здравето и безопасността на работещите**. Този фактор е оценен от 56,4 % от респондентите в бранша като влияещ много силно върху привлекателността на четирите медицински професии. Други 27,9 % преценяват значимостта му като голяма;
- При оценката на работната среда е включен и факторът "**полагане на значими физически усилия, в това число ограничаване на движенията, продължителна работа в определени пози и др.**". Този показател е събрал оценки, конфигурирани предимно в горния край на скалата: 46,4 % от респондентите са му присъдили най-високата значимост, 31,4 % - висока значимост, а 10,0 % - средна значимост. Така според респондентите факторът има определящо, много голямо влияние върху привлекателността на четирите оценявани професии.

Представителите и на четирите оценявани професии в бранша оценяват изключително високо значимостта на работната среда за привлекателността техните професии. Работата с модерна техника се извежда най-очевидно на преден план от лаборантите, а също така пак те и медицинските сестри подчертават най-силно възможността за гъвкаво работно време. Практически всички изследвани лица са присъдили много високи балове на работата в специално оборудвани помещения, което не учудва, предвид спецификата на медицинските дейности. Висока значимост се придава на рисковете за здравето и безопасността на работещите в тези четири професии - всъщност, това е показателят, който събира най-високи балове като цяло в рамките на бранша и който се извежда на челно място в ранжирането на петте аспекта на работната среда.

Така в крайна сметка проучването чрез дълбочинните интервюта показва, че работната среда - във всичките й изследвани аспекти, оказва в много висока степен влияние върху формирането на оценките за значимостта на четирите оценявани професии в бранш "Медицина и услуги за красота и здраве".

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

Значимостта на отделни нейни аспекти е толкова висока, че масово се оценява от респондентите с най-високите възможни балове. Като имаме предвид тези факти, бихме могли да препоръчаме при разработването на мерки за повишаване на привлекателността на четирите основни професии в бранша да се обърне специално внимание на възможностите за подобряване на параметрите на работната среда и минимизиране на рисковете от аварии и рисковете за здравето и безопасността на лицата, упражняващи тези професии.

Б. Паричните доходи от труда като фактор за привлекателност на професиите в бранша

Паричните доходи са компонентът, който присъства във всяка дискусия за привлекателността на дадена професия. Макар да е силно дискусийно дали паричното възнаграждение има определяща роля за избора на професията, когато стане дума за привлекателността на професиите, паричните доходи излизат на преден план. В рамките на проведената мозъчна атака експертите от бранш "Медицина и услуги за красота и здраве" подчертаха изрично, че един от основните проблеми в бранша е неадекватното заплащане за труда в следствие от това възникват поредица от сериозни проблеми в медицинските професии, като например високо текучество на специалистите и системен недостиг от добре подготвени специалисти в ключови за медицината области. За да проверим как респондентите от бранша оценяват значимостта на паричните доходи за привлекателността на техните професии, включихме в дълбочинните интервюта четири отделни и според нас съществено важни аспекта на фактора "парични доходи".

За да установим прецизно значимостта на изследваните четири аспекта на фактора "парични доходи", изчисляваме средните на оценките на респондентите като цяло от бранша. В резултат на това, четирите изследвани аспекта получават следното ранжиране, представено в низходящ ред според стойностите на средните:

- Размер на заплатата, която реално се получава - 4,654;
- Възможност за получаване на бонуси и премии - 4,485;
- Размер на осигуровките - 4,257;
- Възможност за получаване на акции от предприятието или за други схеми за участие в печалбата на предприятието - 2,876.

Както става очевидно, размерът на реално получаваната заплата е изведен на първо място по значимост. Веднага след него, с по-малко от две десети разлика, е възможността за получаване на бонуси и премии. следва размерят на осигуровките, който също отстои на минимална разлика от предходния фактор. На базата на изчислените средни можем да заявим, че респондентите от бранш "Медицина и услуги за красота и здраве" придават изключително голяма значимост на паричните фактори,

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

като от тях визират заплатата, бонусите и премиите и осигуровките, които са вид разсрочено в бъдещето плащане. На този фон относително по-ниска е средната на възможността на получаване на акции от предприятието или други схеми за участие в печалбата на предприятието. Този показател има ниски стойности не само тук, но и за другите изследвани браншове, и подсказва, че неговият потенциал все още слабо се използва в българските условия.

Присъдените балове и изчислените на тази основа средни оценки на ниво професии показват по категоричен и недвусмислен начин, че паричните доходи играят много силна роля при формирането на оценките за привлекателността на изучаваните четири медицински професии. Независимо от ранга и статуса, респондентите придават висока значимост на оценяваните три основни аспекта - размер на реално получаваната заплата, възможност за получаване на бонуси и премии и размер на осигуровките. Възможността за получаване на акции и или други схеми за участие в печалбата на лечебните заведения е оценена като възможност с много по-слаб потенциал - най-вероятно, поради не особено цветущото финансово състояние на лечебните заведения, както и поради цялостната ситуация в българското здравеопазване.

Анализът на данните от дълбочинните интервюта дава основание да се направят следните основни констатации:

- **Преобладаващата част от респондентите в бранша (80,3 %) считат, че значимостта на фактора "размер на получаваната заплата" е определяща и има много голямо значение за привлекателността на четирите оценявани професии в бранша. 13,4 % от респондентите са му присъдили голяма значимост и ако те също се прибавят към предното число се получава, че близо 93 % от респондентите са оценили този фактор много високо или високо;**
- **Сравнително по-ниски оценки събира следващият фактор - "размер на осигуровките". Според 55 % от респондентите неговата значимост се измерва с много висока значимост според 25 % - с висока значимост, а според 14,3 % - със средна значимост;**
- **Възможността за получаване на бонуси и премии е оценена от 67,1 % от респондентите като имаща много висока значимост, а 21,4 % са присъдили на този фактор висока значимост. Очевидно, възможността за получаване на допълнителни доходи се цени много високо и това е отразено много ясно в оценките на респондентите от бранша;**
- **Най-пъстри и равномерно разпределени по цялата дължина на скалата от 1 до 5 са оценките за възможността за получаване на акции от предприятието или**

<https://www.eufunds.bg/>

други схеми за участие в печалбата на предприятието, което отразява различията в ситуациите в изследваните лечебни заведения.

В заключение трябва да се подчертае, че тази група фактори е оценена като имаща силно и детерминиращо влияние върху привлекателността на четирите изследвани професии. Респондентите от четирите професии споделят открито своите оценки и не крият, че основното за отлива от четирите професии и високото текучество вътре между лечебните заведения в страната е ниското заплащане. То е ниско както за лекарите, така и за медицинските сестри, акушерките и лаборантите. Ниското заплащане демотивира и създава чувство за подцененост, което е критично важно и влияе негативно върху самочувствието на медицинските работници. Тези от тях, които намират възможности за реализация в чужбина, не се колебаят и ако семейните им обстоятелства го позволяват, напускат страната. Другите, които са останали и работят в лечебните заведения в страната, с тъга или с възмущение коментират допуснатата ситуация, при която лекари и медици, извършващи хуманни и високо отговорни дейности, са принудени да работят на две-три места, за да си докарат прилични доходи. Ситуацията е критична - кадрите застаряват и ако спешно не бъдат предприети мерки за повишаване жизнения стандарт на медицинските работници, лечебните заведения в едно близко бъдеще ще останат с критично ниско ниво кадри.

В. Непаричните материални стимули и привлекателността на професиите в бранша

Освен заплащането за труд (работната заплата), вложените усилия в извършването на определен вид дейности могат да бъдат възнаградени от работодателя чрез широки пакети от непарични материални стимули. Те се различават и специфицират според бранша, в който се работи, но идеята на този вид добавки е работниците да получат допълнителни материални стимули и по този начин да им се покаже, че са ценни за предприятието. В практиката са разработени и се прилагат различни пакети от социални придобивки, които обикновено включват застраховка живот, гарантиран платен годишен отпуск, повишение в длъжност, гарантирана пенсия, предоставяне на фирмени жилища, ваучери за храна, ваучери за транспорт, организиран служебен транспорт, предоставяне на служебни автомобили, безплатни за работниците мобилни телефони, разходи и помощ при отглеждане на деца и редица други придобивки. Практиката показва, че всички те имат силно влияние върху общите оценки на работниците спрямо предприятието и привлекателността на труда, който извършват.

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

За да проверим влиянието на фактора "непарични материални стимули", при дълбочинните интервюта включихме специален табличен въпрос, целта на който бе да се оценят четири различни аспекта на този фактор.

На базата на средните на оценките на респондентите за изследваните четири аспекта на фактора "непарични материални стимули" е направено **ранжиране, което показва каква е относителната тежест на четирите изследвани аспекта, според оценките на респондентите, общо за бранша, т.е. на база всички интервюирани лица в бранша.** Ранжирането има следният общ за бранша вид:

- Осигуряването на продължаващо обучение и допълнителна квалификация - 4,190;
- Социални придобивки под формата на осигуряване на стол, ваучери за пазаруване, представителни или работни дрехи, поемане на разходи за детски гради и др. - 3,985;
- Осигуряване на транспорт до работното място - 3,886;
- Осигуряването на ведомствено жилище или поемането на разходи за квартира - 3,571.

Предвид спецификата на медицинските професии, на първо място сред оценяваните четири аспекта излиза факторът "осигуряване на продължаващо обучение и допълнителна квалификация". С няколко десети под тази стойност е факторът "социални придобивки", което показва, че в реалната практика значимостта на двата фактора е практически еднаква по сила. На трето място според средните е осигуряването на транспорт до работното място, а осигуряването на ведомствено жилище остава на четвърто място.

Анализът на средните на респондентите от бранш "Медицина и услуги за красота и здраве" на ниво професии показва, че като цяло в бранша на най-високо се цени осигуряването на продължаващо обучение и допълнителната квалификация. Това е напълно обяснимо и резонно в рамките на четирите изследвани професии. Единствено лаборантите поставят тази опция на трето място в своето ранжиране, тъй като за тях още по-важни се оказват социалните придобивки и осигуряването на транспорт до работното място. Въпросът за социалните придобивки на медицинските работници не бива да се подценява, тъй като макар и поставен на второ място в направените ранжирания, неговите стойности са достатъчно високи и показват, че работещите в четирите основни професии правят асоциират наличието на социални придобивки с по-висока привлекателност на съответните професии. На последно място по значимост остава въпросът за осигуряването на ведомствени жилища, но това също не бива да ни заблуждава, че неговата значимост е ниска - тя е също така висока, но е относително

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

по-ниска отколкото са другите три изследвани аспекта на факторната група "непарични материални стимули".

Данните от дълбочинните интервюта разкриват следните особености в оценките на респондентите от бранша по отношение на непаричните материални стимули:

- **Осигуряването на ведомствено жилище или поемането на разходи за квартира** се оценява 30,7 % от респондентите като имащо детерминиращо и много голямо значение за привлекателността на четирите оценявани професии. Други 30,7 % присъждат голяма значимост, с което обозначават своята позиция, че осигуряването на ведомствено жилище има по-скоро голямо, отколкото много голямо значение. 17,1 % от респондентите присъждат средна значимост или средно по сила влияние;
- **Малко по-високо се оценяват предоставяните пакети от социални придобивки**, като например осигуряване на стол, ваучери за пазаруване, представителни дрехи, поемане на разходи за детска градина и др.: 39,7 % им присъждат най-високата значимост, други 39,0 % - висока значимост, а 9,2 % - средна значимост. Очевидно, значимостта на социалните придобивки върху привлекателността на четирите професии се преценява като много висока или висока, което показва, че при конструирането на мерките за повишаване на привлекателността на четирите професии в бранша трябва на всяка цена да се вземат предвид потенциала и възможностите на социалните придобивки, като един от инструментите за създаване на по-интерес към четирите медицински професии;
- Факторът **"осигуряване на транспорт до работното място"** събира високи проценти на одобрение: 41,1 % от респондентите оценяват значимостта на този фактор като много висока, други 31,2 % - като висока, а 13,5 % - като средна. Това ни дава основание да направим обобщението, че осигуряването на транспорт до работното място е важен компонент в контекста на медицинските дейности и в никакъв случай не бива да се подценява;
- Според дълбочинните интервюта, **осигуряването на продължаващо обучение и допълнителна квалификация** се оценява изключително високо от респондентите от бранша. Всъщност, в пакета от аспекти от групата "непарични материални стимули" осигуряването на продължаващо обучение и допълнителна квалификация спечелва най-високите проценти на максимално одобрение: 48,6 % от респондентите му присъждат най-високата значимост, други 31,7 % - висока значимост, а 13,4 % - средна значимост. Сумирано това означава, че за близо 94 % от респондентите от бранша осигуряването на продължаващо обучение има много голямо, голямо и средно по сила значение. Предвид условността на

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

кодовете, приемаме, че за всичките тези респонденти продължаващото обучение и допълнителната квалификация имат значимо по сила влияние и в известна степен предопределят характера на техните оценки за привлекателността четирите медицински професии.

В обобщение можем да направим констатациите, че работниците от четирите основни професии в бранш "Медицина и услуги за красота и здраве" оценяват високо значимостта на различните видове непарични материали стимули върху формирането на оценките за привлекателността на четирите изследвани професии. Колкото по-разнообразни и съобразени със спецификата на професията са социалните придобивки, толкова по-високо се ценят те от работещите в тези професии. Изрично трябва да се спомене, че респондентите от бранша придават висока значимост на възможностите за продължаващо обучение и допълнителна квалификация. Тези възможности се ценят най-високо от лекарите, но също така и от медицинските сестри и акушерките, както и от лаборантите. Осигуряването на ведомствени жилища остава на четвърто място при ранжирането на четирите аспекта от тази факторна група, но данните показват, че лаборантите и медицинските сестри придават най-висока значимост на този фактор, докато акушерките го ранжират много по-ниско. Въпросът за социалните придобивки е специално тълкуван при дълбочинните интервюта и съдейки по данните, лаборантите му придават най-висока важност. Също високи са оценките за този фактор от страна на лекарите и медицинските сестри, а най-ниски са те според оценките на акушерките.

В обобщение би могло да се каже, че макар представителите и на четирите професии да оценяват високо значимостта на изследваните аспекти от факторната група "непарични материални фактори", най-висока важност им придават лаборантите, а най-ниска - акушерките. Тези особености в мисленето и очакванията на представителите на четирите изследвани професии е добре да бъдат взети предвид при конструирането на политиките и мерките за повишаване привлекателността на четирите основни професии в бранш "Медицина и услуги за красота и здраве".

Г. Стресът като фактор, влияещ върху привлекателността на професиите в бранша

На етапа на подготовка на дълбочинните интервюта специално внимание бе обърнато на изясняването на въпроса за стресогенните фактори, присъщи и възникващи при упражняването на отделните професии, както и значението на тези специфични фактори за формирането на оценките на работниците за привлекателността на

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

упражняваните от тях професии. Най-общо допускането бе, че колкото повече стрес-фактори се генерират в дадена професия, толкова повече напрежение и рискове ще бъдат създавани и толкова по-ниска ще бъде нейната привлекателност. Направено бе и следващото логично допускане, че е възможно и логично по-високо ниво на стрес да продуцира очаквания за по-високи възнаграждения за труд.

За да проверим какво е въздействието на стрес-факторите върху четирите основни професии в бранш "Медицина и услуги за красота и здраве", разработихме нарочен табличен въпрос, в който включихме следните пет аспекта на стреса, свързан с работното място.

На основата на **средните на оценките за петте изследвани аспекта на фактора "стрес"**, получихме следното **общо за бранша ранжиране** за влиянието на тази група фактори върху привлекателността на четирите основни професии в бранша. Честата работа под напрежение и при високи изисквания излиза на първо място със средна, показваща, че немалък дял от получените оценки са били под формата на балове "5" и "4". Веднага след този фактор е честата работа с удължено работно време или в почивни дни или се дават дежурства - специфика, която е характерна за медицинските професии и която по думите на немалка част от респондентите предизвиква силно напрежение и стрес. Необходимостта от работа с широка публика е на трето място. Следват необходимостта да се спазват стриктни срокове и продължителното пътуване до работното място:

- Често се работи под напрежение и при високи изисквания - 4,328;
- Често се работи с удължено работно време или в почивни дни или се налагат дежурства - 4,093;
- Необходимост да се работи с широката публика или пред нея - 3,728;
- Необходимост да се спазват стриктни срокове - 3,683;
- Продължително пътуване до работното място - 3,474.

От изчислените средни на оценките на представителите на четирите основни професии в бранш "Медицина и услуги за красота и здраве" става ясно, че на ниво професии най-високо се оценява значимостта на фактора честа работа под напрежение и при високи изисквания. Също така високи са средните на оценките за честата работа с удължено работно време и даването на дежурства. Работата с широка публика или пред нея се оценява като стрес-фактор със средна, но не така висока сила, както бяха нашите предварителни очаквания, което се обяснява с факта, че медицинските работници очевидно са привикнали да работят с много и най-различни хора, в това число трудни пациенти, или близките на пациентите, и поради това не отчитат този фактор на силен източник на стрес.

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

Анализът на данните от дълбочинните интервюта очертава следните характеристики на стрес-факторите по отношение на четирите изследвани професии в бранш "Медицина и услуги за красота и здраве":

- **Продължителното пътуване до работното място** се оценява от 20,1 % от респондентите с най-високата значимост, от 36,0 % - с висока значимост, а от 23,7 % - със средна значимост. Това показва, че макар този фактор да не получава високи екстремни стойности, все пак общо около 80 % от респондентите са му приписали между средна и много висока значимост, а това вече е индикация, че продължителното пътуване до работното място се възприема като един от силно въздействащите стрес-фактори;
- Привлекателността на изследваните четири основни професии в бранша се влияе в средна до много висока степен от фактора "**необходимост да се работи с широка публика или пред нея**": според 30,7 % неговата значимост е измерима с най-високата значимост, според други 32,1 % - с висока значимост, а според 23,6 % - със средна значимост. Очевидно работещите в тези професии са до такава степен привикнали с факта, че работят с широк контингент от хора, че не причисляват този фактор към силните стрес-фактори;
- Според данните от дълбочинните интервюта, **необходимостта да се спазват стриктни срокове** е източник на среден по сила стрес в четирите изследвани професии: 25,7 % от респондентите са го оценили с най-високата значимост, 35,3 % - с висока значимост, а 26,5 % - със средна значимост. И действително, ако се замислим, в медицинските професии има редица дейности, които се извършват спешно, но все пак при тях необходимостта от спазване на стриктни срокове не е поставена по този начин, по който е в редица промишлени и други браншове. Очевидно поради това, оценяваният стрес-фактор е получил относително по-ниски стойности от респондентите от бранша;
- За това пък, 52,9 % от респондентите оценяват **честата работа под напрежение и при високи изисквания** с най-високата значимост, а други 35,0 % ѝ присъждат висока значимост. Както става ясно от дълбочинните интервюта, работата под високо напрежение е типична за медицинските професии, като при това от всеки се очаква да работи максимално добре и да спазва високите изисквания спрямо своята дейност. Затова и представителите на четирите оценявани професии от бранша са оценили този стрес-фактор с високи относителни тегла на баловете в силния край на скалата;
- Също така силен източник на стрес е **работата при удължено работно време и даването на дежурства в почивни дни**: 5,1 % от респондентите са оценили този фактор с най-високата значимост, 25,2 % - с висока значимост, а 12,9 % - със

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

средна значимост. Даването на дежурства също е от типичните характеристики на медицинската дейност, а работата при удължено работно време се налага както поради липсата на достатъчно персонал, така и поради възникването на спешни и неотложни случаи.

Приключвайки представянето на факторите от групата "стрес" ще направим общата констатация, че лечебните заведения най-силните източници на стрес на работното място са:

- **Честата работа под напрежение и при високи изисквания;**
- **Честата работа при удължено работно време, както и даването на дежурства в почивни дни.**

Тези стрес-фактори са еднакво валидни за четирите оценявани професии. Данните показват, че лаборантите и акушерките са придали най-висока значимост на работата с широка публика или пред нея, докато лекарите и медицинските сестри са оценили важноста на този фактор като по-скоро средна. Както имахме повод да коментираме вече, работата с широка публика очевидно се възприема като нормална характеристика от работната среда на медицинските работници и затова част от тях не я оценяват като стрес-фактор с висока значимост.

Но освен казаното и коментираното в тази част на анализа, бихме искали да допълним и други важни особености по отношение стресогенните фактори при четирите медицински професии. Дълбочинните интервюта, най-вече свободните въпроси, показват, че за медицинските работници много по-силен е стресът, създаван от едновременната работа с много и различни пациенти и необходимостта да се обърне подобаващо внимание на всеки отделен случай, стресът от неудобствата и организационните трудности, породени от системния недостиг на персонал, както и от работата на смени и необходимостта винаги да бъдат в добра физическа и психическа кондиция. Силен източник на стрес за медицинските работници е и ниското заплащане, защото заради него една част от медицинските работници поемат ангажименти на повече от едно работно място и това е един от най-силните генератори на хронична умора, недоспиване и хроничен стрес.

Д. Престижът и привлекателността на професиите в бранша

При оценката на привлекателността на професиите в бранш "Медицина и услуги за красота и здраве" е отделено специално внимание на факторите от групата "престиж". Идеята на този блок въпроси е да се провери до каква степен изследваните четири професии се повлияват от спецификите на медицинските дейности и генерират ли те възможности за придобиване на престиж. При подготовката на дълбочинните интервюта допуснахме, че за бранш "Медицина и услуги за красота и здраве" факторът "престиж"

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

ще играе немалка роля, но неговите проявления ще бъдат съобразени с конкретиката на дейностите и услугите, предоставяни от лечебните заведения.

Установяването на влиянието на факторите на престижа върху привлекателността на професиите е направено чрез оценяването на пет отделни аспекта, които в своята цялост формират обща група на фактора "престиж".

За да направим оценка как респондентите от бранш "Медицина и услуги за красота и здраве" ранжират петте аспекта от групата "престиж", анализирахме средните на получените оценки - най-напред общо за бранша. Получените **средни общо за бранша** показаха, че медицинските работници от четирите основни професии в бранш "Медицина и услуги за красота и здраве" ценят най-високо възможностите за работа в голяма международна компания. Веднага след тази възможност е работата в голяма българска компания, а възможностите за работата в авторитетна международна институция и в авторитетна българска институция се позиционират съответно на четвърто и пето място. Прави впечатление, че средните по петте разглеждани показателя са на стойности между 3 и 3,8, което означава, че респондентите са предпочитали балове "3" и "4", но вероятно и по-ниски и по-високи. Тези оценки от своя страна са индикация за това, че на оценяваната група фактори се придава средна по сила значимост:

- Възможности за работа в голяма международна компания - 3,764;
- Възможности за работа в голяма българска компания - 3,647;
- Професията има публичен престиж по други причини - 3,374;
- Възможности за работа в авторитетна международна институция - 3,187;
- Възможности за работа в авторитетна българска институция - 3,051.

Прегледът на средните на оценките на респондентите от четирите основни за бранша професии показва, че на ниво професии факторите от групата "престиж" се възприемат и оценяват твърде еднакво от представителите на четирите изследвани професии. И лекарите, и медицинските сестри, и акушерките, и лаборантите оценяват изключително високо шанса да се работи в голяма международна компания, с тази разлика, че лекарите поставят работата в голяма българска компания с малка преднина пред работата в голяма международна компания. Възможността за работа в авторитетни институции не получава особено високи оценки, вероятно защото респондентите са преценили реалистично какви са потенциалните им възможности за една такава реализация или защото не изпитват особен респект към тези институции.

Получените оценки разкриват, че в бранша въздействието на оценяваните пет аспекта на факторната група "престиж" е следното:

- **Възможностите за работа в голяма българска компания** се оценяват от респондентите от бранша като фактор със средна по сила значимост: 23,2 % от

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

респондентите им присъждат най-високата значимост, 35,2 % - висока значимост, а 31,0 % - средна значимост. Около 65 % от респондентите разполагат своите мнения в балове между средно и голямо значение. С други това означава, че за медицинските работници има голямо значение дали работят в голяма българска компания или не и това оказва сериозно влияние върху привлекателността на изследваните четири професии;

- **Възможностите за работа в голяма международна компания** се оценяват още по-високо: 32,1 % от респондентите са посочили най-високата значимост, 32,9 % - висока значимост, а 22,1 % - средна значимост. Тези данни са илюстрация на естествения стремеж на хората от медицинските професии да си намерят работа в голяма и престижна международна компания, защото това разкрива много по-големи възможности за професионално развитие и постигане на високи лични и екипни резултати в професията;
- При дълбочинните интервюта бяха събрани оценки за **работата в авторитетна българска институция**, като с това се имаше предвид възможност за работа в различни ведомства, агенции и други държавни институции. Получените оценки показват, че тези възможности се преценяват като фактор със средна и малко под средната значимост. Оценка са разпределени почти равномерно по цялата дължина на скалата от 1 до 5, което показва, че сред респондентите има както отделни части, които виждат за себе си възможности реализация в авторитетна българска институция, така и други респонденти, които считат, че този фактор е нерелевантен за тях или пък има нулева значимост за привлекателността на тяхната професия;
- Респондентите оценяват сравнителни по-високо възможността за **работа в авторитетна международна институция**: 26,6 % са приписали на тази възможност най-високата значимост, 19,4 % - висока значимост, 18,7 % - средна значимост, 16,5 % - ниска значимост и 18,7 % - нулева значимост/ нерелевантност. Отново, допускането и по отношение на този показател е, че в зависимост от възможностите си отделните респонденти са направили преценка до каква степен е вероятно и постижимо да бъдат поканени да работят в авторитетна международна институция и докато за едни респонденти това е реален шанс, за други и напълно нерелевантна възможност. Точно това са отразили дадените различни оценки;
- Друг специален аспект на анализа са оценките за това дали **професията има публичен престиж по други причини**. Въпросът е предизвикал нееднозначни реакции и в резултат са получени богата гама от оценки: 21,6% са присъдили най-високата значимост, 29,5 % - висока значимост, 26,6 % - средна значимост, 9,4 %

<https://www.eufunds.bg/>

- ниска значимост, а 12,9 % - нулева значимост/ нерелевантност. Очевидно, и по този въпрос респондентите не споделят едни и същи мнения и сред интервюираните лица са попаднали както такива, които считат, че професията има престиж по други причини и това се отразява на нейната привлекателност, така и други респонденти, които са на противоположно мнение.

В обобщение ще подчертаем, че като цяло респондентите от четирите изследвани професии в бранш "Медицина и услуги за красота и здраве" са на мнение, че техните професии се характеризират с невисок - среден и дори по-нисък публичен престиж. Тук не коментираме изрично причините за ниския публичен престиж, но въпреки това респондентите са подчертавали, че създаденият през последните негативен медиен имидж на българската медицина влияе крайно неблагоприятно върху работата на медицинските работници в страната. Респондентите имат скромни и реалистични очаквания по отношение възможностите за намиране на работа в авторитетни международни или български институции, но ценят високо възможностите за работа в големи международни и български компании.

Е. Перспективите за развитие като фактор за привлекателността на професиите в бранша

В контекста на изучаването на привлекателността на професиите в бранш "Медицина и услуги за красота и здраве" следващият съществено важен въпрос е за това как работещите в четирите основни професии оценяват перспективите за тяхното професионално развитие. При дълбочинните интервюта тази съвкупност от потенциалните факторни влияния върху привлекателността на професиите е изследвана чрез четири отделни аспекта.

Оценяваните четири аспекта на фактора "перспективи" имат **различна степен на относителна тежест в контекста на оценките на респондентите от четирите основни професии от бранш "Медицина и услуги за красота и здраве"**. За да проверим тяхната значимост и относителни тегла, най-напред направихме **анализ на средните на оценките на респондентите общо за бранша, след което ранжирахме средните по тези показатели поотделно за четирите основни професии. Общото за бранша ранжиране** показва, че на първите две места излизат възможностите за реализация в чужбина и очакванията за съществено нарастване на доходите в бъдеще. С много близка средна до тази на първите два показателя е средната по показателя "лесно намиране на работа в страната". Възможностите за йерархично израстване остават на последно място, което показва, че респондентите от четирите основни професии не държат толкова силно на израстването на кариерата, но за сметка на това държат да имат пред себе си ясни

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

перспективи за нарастване на финансовите доходи и виждат една от възможностите за това чрез реализация в чужбина:

- Има възможности за реализация в чужбина- 3,992;
- Има очаквания за съществено нарастване на доходите в бъдеще - 3,957;
- Лесно се намира работа в страната - 3,922;
- Има възможности за израстване в йерархията - 3,221.

Прегледът на средните на оценките на респондентите на ниво професии, независимо че четирите основни професии в бранша са твърде различни и имат своята професионална уникалност, респондентите ранжират четирите оценявани аспекта на факторната група "перспективи" по доста сходен начин. Всъщност, първите две места си делят очакванията за съществено нарастване на доходите в бъдеще и възможностите за реализация в чужбина. Очевидно сред изследваните респонденти тези два типа нагласи са най-силно проявени. Близък по стойност и по подредба е и показателят "лесно намиране на работа", като при акушерките този показател е изведен на първо място по значимост.

Данните от дълбочинните интервюта позволяват да се конкретизират получените оценки по оценяваните фактори:

- Един от аспектите за оценка на перспективите е факторът **"лесно намиране на работа в страната"**, като допускането е, че колкото по-лесно медицинските работници си намират работа в страната, толкова потенциално по-високи са перспективите пред тях като професионалисти. Според получените данни, 33,3 % от медицинските работници са присъдили на този фактор най-високата значимост, 40,4 % - висока значимост, а 16,3 % - средна значимост. Това означава, че в реалния живот медицинските работници могат сравнително лесно да си намерят работа по тяхната специалност. И действително, както показват експертните срещи по настоящия проект и други предходни анализи, медиците от четирите основни професии в бранша се сред най-търсените - на практика, лечебните заведения изпитват сериозен дефицит от такъв тип кадри и затова в страната не е проблем да бъде намерена работа. Друг е въпросът дали изискванията на работодателя и очакванията на работниците ще се срещнат, но със сигурност може да се твърди, че има високо търсене на медицински работници от оценяваните четири основни професии;
- Според 20,0 % от респондентите, факторът **"възможности за израстване в йерархията"** следва да бъде оценен с най-високата значимост, според други 21,4 % - с висока значимост, според 32,9 % - със средна значимост, според 12,1 % - с ниска значимост, а според 13,6 % - с нулева значимост. Както се вижда, оценките по този показател са разпределени по цялата дължина на скалата, което индикира,

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

че част от респондентите виждат за себе си добри възможности за израстване в йерархията, докато други не виждат такива. Индивидуалното усещане на респондентите за възможностите за йерархично израстване са се отразили директно върху характера на дадените от респондентите оценки и формират техните представи за това може ли и до каква степен възможността за йерархично израстване да влияе върху привлекателността на четирите оценявани професии;

- За това пък факторът **"възможност за реализация в чужбина"** е оценен видимо **по-високо**: 45,4 % от респондентите са му присъдили най-високата значимост, 30, % - висока значимост, а 9,9 % - средна значимост. Очевидно, близо половината от респондентите са на мнение, че ако в професията има потенциал за реализация в чужбина, това повишава нейната привлекателност в очите на медицинските работници;
- Също така, относително по-високи дялове от респондентите са изразили мнение, че **имат очаквания за по-високи доходи в бъдеще** и асоциират тези свои очаквания с очаквания да повишаване привлекателността на тяхната професия: според 47,1 % от респондентите значимостта на този фактор се измерва с най-високата значимост, според други 26,7 % - с висока значимост, а според 10,7 % - със средна значимост. Така става ясно, че в представите на медицинските работници привлекателността на четирите изследвани професии се разглежда в тясна връзка с възможностите за по-високи доходи в бъдеще. Когато започват работа, хората са наясно, че стартират с минимални заплати за съответната позиция, но в същото време в тях са твърдо залегнали представите, че това са стартови заплати, които с натрупването на време и професионален опит ще бъдат повишени.

Както показват представените оценки, респондентите от четирите оценявани професии преценяват, че сравнително лесно биха могли да си намерят работа в страната, имат невисоки шансове за йерархично израстване, но видимо по-високи възможности за реализация в чужбина и също така очакванията им са за повишаване на доходите в бъдеще. В своята съвкупност тези данни са основание да се направи общата констатация, че перспективите пред работещите в четирите основни професии в бранша никак не са лоши, дори напротив - има реални възможности за висока мобилност в страната (търси се подходящо работно място, докато потребностите на работодателя и работника се срещнат), но възможностите за по-високи доходи се преценяват най-вече в рамките на реализацията в чужбина.

Представителите на четирите основни професии от бранш "Медицина и услуги за красота и здраве" правят реалистична оценка за перспективите, които техните професии предлагат, като на тази основа преценяват до каква степен

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

разгледаните четири аспекта на перспективите имат принципно влияние върху привлекателността на четирите основни професии в бранша. Представените данни показват, че по показателя "лесно намиране на работа в страната" най-високи оценки са дадени от лаборантите и акушерките, което следва да се тълкува като индикация за това, че тези две категории респонденти в най-голяма степен са убедени, лесното намиране на работа допринася за по-високата привлекателност на техните професии. Лаборантите и медицинските сестри в най-висока преценяват, че привлекателността на техните професии се влияе от възможностите за йерархично израстване. Медицинските сестри и лаборантите, но и лекарите до известна степен, считат, че възможностите за реализация в чужбина придават на техните професии по-висока привлекателност. Лаборантите и медицинските най-сестри в най-голяма степен считат, че очакванията за съществено нарастване на доходите влияят значимо върху привлекателността на техните професии. Така в сравнителен план се оказва, че лаборантите и медицинските сестри в най-висока степен оценяват потенциалното влияние на факторите от групата "перспективи" върху привлекателността на техните професии, докато лекарите заемат по-умерени позиции, а акушерките са най-скептични по отношение реалното влияние на тази факторна група върху привлекателността на тяхната професия.

Ж. Обобщени оценки за факторните влияния върху привлекателността на четирите изследвани професии в бранша

При дълбочинните интервюта последователно бяха оценени шест групни факторни влияния върху привлекателността на основните четири професии в бранш "Медицина и услуги за красота и здраве", като за всяка факторна група бе прецизирано какво би било нейното влияние в контекста на четирите оценявани професии. Внимателно и в детайли бяха анализирани различията в оценките на представителите на четирите професии и на тази основа бяха направени изводи за потенциалното влияние на шестте групни факторни влияния (и отделните техни аспекти) върху привлекателността на оценяваните четири професии в бранша.

Освен детайлизираните оценки, дълбочинните интервюта събраха обобщаващи оценки за важността на изследваните шест групни фактори и тяхното влияние върху привлекателността на четирите основни професии в бранша. Чрез отделен табличен въпрос бяха събрани обобщаващите оценки на респондентите за влиянието на следните шест аспекта:

- Работната среда;
- Паричните доходи;
- Непаричните материални стимули;

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

- Стреса;
- Престижа;
- Перспективите.

За относителната значимост на изследваните шест групи фактори съдим по средните на оценките, присъдени от респондентите за тези фактори. Анализът на средните позволява да се направи ранжиране на шестте групи факторни влияния според тяхната значимост. Данните показват, че ранжирането общо за бранша според средните на оценките на респондентите от бранш "Медицина и услуги за красота и здраве" поставя на първо място факторът "парични доходи", на второ място - "стресът", на трето място - "работната среда", следват "перспективите", "престижът" и на последно място "непаричните материални стимули". Средните на тези шест показателя общо за бранш "Медицина и услуги за красота и здраве" са следните:

- Парични доходи - 4,725;
- Стрес - 4,354;
- Работна среда - 4,352;
- Перспективи - 4,192;
- Престиж - 4,007;
- Непарични материални стимули - 3,900.

Тъй като разликите в представените средни оценки варират в рамките на девет десети (между 3,900 и 4,725), което показва, че установените различия са минимални и това ранжиране има по-скоро формален, математически характер, докато в реалната ситуация медицинските работници оценяват като важни всичките шест фактора и всичките шест фактора имат значение за формирането на привлекателността на четирите основни за бранша професии.

Както показва ранжирането на шестте факторни групи според средните на ниво професии, респондентите са присъдили оценки, поставящи паричните доходи на първо място - това е валидно както като цяло за бранша, така и за четирите основни професии. Най-високата средна по този показател е на оценките на лаборантите, но и при другите три професии средните са по-скоро в горния край на скалата (между 4 и 5). Високи стойности е получила факторната група "стрес", като при лаборантите и общо за бранша тя заема втора позиция. Трето място си разделят работната среда и перспективите, макар че в различните ранжирания структурата и стойностите са различни. Престижът е непаричните материални стимули заемат последните две места, като отново те варират според конкретните стойности на средните. Направеният преглед потвърждава високата значимост на шестте факторни групи върху привлекателността на четирите основни професии в бранш "Медицина и услуги за красота и здраве".

<https://www.eufunds.bg/>

Данните от дълбочинните интервюта показват, че по отношение влиянието на оценяваните шест групи фактори върху привлекателността на четирите оценявани професии в бранш "Медицина и услуги за красота и здраве" могат да се направят следните основни изводи и констатации:

- **Работната среда се оценява като фактор с много голямо и определящо влияние** за формирането на привлекателността на професиите в бранш "Медицина и услуги за красота и здраве": 47,9 % от респондентите са присъдили на този фактор най-високата значимост, а 43,0 % - висока значимост. Това потвърждава впечатленията от дълбочинните интервюта, работната среда е от изключително значение за медицинските работници и от нейното качество до голяма степен зависи дали професията ще бъде привлекателна или не;
- С висока степен на категоричност са мненията на респондентите по отношение на втората оценявана група фактори - "**парични доходи**": 80,3 % от респондентите са оценили нейната значимост като максимално висока, с което са изразили своята убеденост, че от паричните доходи до голяма степен зависи привлекателността на професиите и интересът към тях;
- Влиянието на фактора "**непарични материални стимули**" върху привлекателността на професиите от бранша би могло да се определи като по-скоро голямо и средно, но не и детерминиращо: 33,3 % от респондентите са присъдили на този фактор най-високата значимост, други 35,5 % - висока значимост, а 22,0 % - средна значимост. Очевидно непаричните материални стимули са важни, но тяхната значимост за привлекателността на професиите в бранша не е чак толкова висока, че да бъде дефинирана като определящо голяма;
- Оценките за влиянието на фактора "**стрес**" върху привлекателността на професиите говорят, че според респондентите от бранша стресът играе много силно влияние върху привлекателността на четирите основни професии: 53,2 % от респондентите са му присъдили най-високата значимост, 31,9 % - висока значимост и 12,8 % - средна значимост. Това е ясна индикация, че стрес-факторите в професиите от бранша са силно изразени и влияят по значим начин на привлекателността на тези професии, като зависимостта а обратно пропорционална - колкото по-високо е нивото на стреса, толкова по-ниска е привлекателността на професиите;
- Получените оценки по отношение на факторната група "**престиж**" показват, че според 34,5 % от респондентите нейната значимост се измерва с най-високата значимост, според 40,1 % - с висока значимост, а според 19,7 % - със средна значимост. Това означава, че факторните влияния от групата "престиж" имат по-

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

скоро голямо и до известна степен детерминиращо влияние върху формирането на привлекателността на четирите оценявани професии;

- **Перспективите** са важен фактор, играещ много голямо значение за привлекателността на четирите основни професии. За това говорят оценките на респондентите: 45,7 % от тях са присъдили на тази факторна група най-високата значимост, 35,7 % - висока значимост, а 12,9 % - средна значимост. Това означава, че според респондентите от бранша перспективите в една професия са мощен фактор с много голямо влияние върху формирането на привлекателността на съответната професия.

Приключвайки представянето на обобщените оценки за влиянието на различните групи фактори върху привлекателността на четирите основни професии в бранш "Медицина и услуги за красота и здраве", следва да изтъкнем, че респондентите от четирите основни професии от бранш "Медицина и услуги за красота и здраве" са се отнесли изключително отговорно към задачата да оценят различните факторни влияния върху привлекателността на техните професии. Изказаните оценки са прецизно мерило за степента, в която отделните фактори имат потенциала да повлияят върху привлекателността на четирите изследвани професии. Тези оценки са ценни и високо информативни и ще бъдат взети като емпирична основа при конструирането на мерки за повишаване привлекателността на четирите основни професии в бранш "Медицина и услуги за красота и здраве".

Когато се коментират различията в оценките на медицинските работници от изследваните четири професии, трябва да се има предвид, че тези професии се упражняват в нееднакви условия - в държавни, в общински и в частни лечебни заведения. Добре е известно, че тези три типа лечебни заведения разполагат с различни финансови средства и това в много висока степен се отразява върху създаването на финансови, технологични и организационни условия за упражняването на четирите професии. Както показват данните от изследването, 32,7 % от лекарите и 36,6 % от медицинските сестри, акушерките и лаборантите биха предпочели да работят в държавни лечебни заведения, 2 % от лекарите и 3,7 % от медицинските, акушерките и лаборантите - в общински, а преобладаващата част лекарите (65,3 %) и също така преобладаващата част от медицинските сестри, акушерките и лаборантите (59,8 %) - в частни лечебни заведения. Резонно възниква въпросът защо по-голямата част от медицинските работници от изследваните четири професии предпочитат да работят в частни лечебни заведения. На този етап допусканията са, че тези предпочитания се дължат на по-добрите финансови, технологични, организационни и други условия, предоставяни от частните лечебни

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

заведения. За да бъдем абсолютно прецизни, този въпрос ще бъде поставен на допълнителна дискусия в рамките на предвидените по проекта мозъчни атаки и дискусии, като целта ще бъде да се открият и коментират различията в условията, предоставяни от различните типове лечебни заведения (държавни, общински и частни) и в този контекст да се прецизират мерките за повишаване привлекателността на четирите основни професии в бранш "Медицина и услуги за красота и здраве".

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Събраната при дълбочинните интервюта в четирите пилотни бранша емпирична информация дава възможност да бъдат извлечени ценни и интересни идеи за конкретни мерки за повишаване привлекателността на оценяваните шестнадесет професии. веднага трябва да направим уговорката, че когато се проектират конкретни мерки, трябва да се вземе предвид спецификата на всяка една от оценяваните шестнадесет професии: характер на производствените операции и технологичните процеси, характеристики и параметри на работната среда, условия на труд, специфични рискове за здравето и безопасността на работещите, особености на полагания труд, изискванията към лицата, упражняващи тези професии, трудности и предизвикателства пред работещите. При проведените дълбочинни интервюта целият този обем от информация е събран и анализиран и това е емпиричната основа, на която може да се стъпи за проектирането на конкретни мерки за повишаване привлекателността на оценяваните професии.

Може да се твърди, че на ниво бранш има специфични общи предизвикателства, както и типични особености, които формират неговата производствена, технологична и професионално-квалификационна уникалност. Но въпреки това има някои области, общи и за четирите пилотни бранш и тези области биха могли да се вземат като универсална матрица при проектирането на мерки за повишаването на привлекателността на оценяваните професии. Това са следните области:

- Работната среда;
- Паричните доходи;
- Непаричните материални стимули;
- Стреса;
- Престижа;
- Перспективите.

Фокусирането върху тези шест области е целесъобразно и поради това, че те бяха възприети като основна логическа конструкция при разработването на Методологията на проучванията и при конструирането на въпросниците за дълбочинните интервюта.

<https://www.eufunds.bg/>

Проект BG05M9OP0011.011 - 0002 „Постигане на устойчива и качествена заетост посредством подобряване привлекателността на професии със слабо предлагане на пазара на труда в ключови за развитието на българската икономика сектори”

Респективно, събраната емпирична информация е логически структурирана в тези шест тематични области.

В рамките на разработената Методология на проучванията се възприе също така факторните влияния върху привлекателността на професиите в четирите пилотни бранша да се изследват и обяснят с Мултифакторна теория, или наречена още Теория за екзогенната и ендогенна детерминираност на привлекателността на професиите на браншово ниво. Събраната емпирична информация потвърди правилността на разработената теория, като установи и ясно показва различните относителни тегла на включените в тази теория екзогенни и ендогенни фактори. При проектирането на мерки за повишаване на привлекателността на шестнадесетте основни професии ще се разработят конкретни мерки, адресиращи възможностите за оптимизиране на състоянието на тези фактори в четирите пилотни за проекта бранша.